

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA HISTORIE

Jarmila KAŠPÁRKOVÁ

**ŽENSKÉ KLÁŠTERY V ČESKÉ FRANTIŠKÁNSKÉ
PROVINCII V RANÉM NOVOVĚKU**

FEMALE MONASTERIES OF THE BOHEMIAN FRANCISCAN
PROVINCE IN THE EARLY MODERN PERIOD

Magisterská diplomová práce

Vedoucí práce: Martin ELBEL, Ph.D.

Olomouc 2010

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně na základě citovaných pramenů a literatury.

V Olomouci 29. 4. 2010

.....

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu práce Martinu Elbelovi, Ph.D., za cenné rady a pokyny, které mi umožnily tuto práci vytvořit.

Dále náleží poděkování za odborné konzultace Mgr. Janě Opletové, Ph.D., za podrobnější informace k některým šlechtickým rodům PhDr. Petru Maškovi, rovněž pracovníkům Národního archivu v Praze, Moravského zemského archivu v Brně, Moravské zemské knihovny v Brně a Vědecké knihovny v Olomouci.

OBSAH

ÚVOD.....	1
I. ŽENSKÉ KLÁŠTERY V ČESKÉ FRANTIŠKÁNSKÉ PROVINCII V RANÉM NOVOVĚKU	9
1.1 Česká františkánská provincie a místo ženských klášterů v ní	9
1.2 Klášter klarisek ve Znojmě	11
1.3 Klášter františkánských terciárek v Brně	15
1.4 Rezidence františkánských terciárek v Javoru	18
II. TRADICE A REFORMA	19
2.1 Reformní tendence uvnitř církve a Tridentský koncil	19
2.2 Dekret <i>De regularibus et monialibus</i>	22
2.3 Klíčový prvek reformy – klauzura	25
III. REFORMA ŽENSKÝCH KLÁŠTERŮ ČESKÉ FRANTIŠKÁNSKÉ PROVINCIE.....	31
3.1 Na cestě k reformě	31
3.2 Proces reformy v brněnském klášteře františkánských terciárek.....	36
3.3 Proces reformy v klášteře znojenských klarisek.....	45
3.4 Finální reforma.....	51
3.4.1 <i>[propter] bonum publicum, religiosa pax et disciplina claustralis</i>	55
3.5 Proces reformy v rezidenci františkánských terciárek v Javoru	61
IV. ZA HRANICÍ KLAUZURY	66
4.1 Život v řádu.....	67
4.2 Laici a jejich vztah ke konventům	82

ZÁVĚR.....	93
PRAMENY A LITERATURA.....	96
PŘÍLOHY.....	106

ÚVOD

Dosud ještě nikdy nebyl život ženských řeholních společenství tak rozrůzněn jako na prahu raného novověku. Vedle tradičních ženských řeholí (nejčastěji protějšků I. řádu) vznikaly zvláště od třináctého století skupiny žen inspirované regulemi třetích řádů. Rozmanitost podtrhovala navíc skutečnost, že řada z nich během staletí opustila prvotní observanci. Dekret *De regularibus et monialibus* uzavřený na závěrečném sezení Tridentského koncilu (roku 1545) tak spojil ideu obnovy ženských řeholních řádů s nařízením striktní klauzury. Ta ve svém důsledku měla zajistit jejich dostatečnou unifikaci a jednodušší kontrolu.

Navzdory zřetelnému charakteru, který koncil ženským řeholím vtiskl, vykazoval proces reformy četné varianty. Tradiční středověké ženské řehole měly klauzuru ve svých pravidlech od počátku, hnutím původně laických a později ne zcela jasně zařazených žen, tzv. *quasiřeholnic*, striktní klauzura bránila v jejich činnosti v městském prostoru, nezavazovaly se k ní tedy. Historiografie, která se tímto tématem zabývá výrazněji od 70. let minulého století, tak zatím objevila celou řadu možností, jak proces reformy probíhal. Již za klasická se dají považovat schémata odporu řeholnic či jejich ignorace vůči reformě, stejně jako reflektování obrodných snah vedených některými charismatickými členkami klášterů, které přerostly v reformu širšího dosahu. Zohledněny byly již také rozpaky církevních představitelů, kteří se časovou distancí od reformního procesu snažili udržet ženy, jejichž působení v městském prostoru bylo hodnoceno pozitivně.¹ Ukázalo se, že právě studium procesu prizmatem genderovým umožňuje jasněji poukázat na charakter reformy podle dekretu *De regularibus et monialibus*. Sledování participace obou složek (žen a jejich jurisdikčních představených) odstartovalo práce, jež vytvořili Graig Harline, Ulrika Strasser či Merry E. Wiesner.² Přijetím reformy však kapitola raněnovověkých

¹ Přehled historiografických prací (včetně základních tezí) lze načerpat zejména ze studie Jana Zdichynce orientující se zejména na produkci francouzskou a německou. Jan Zdichyнец, *Přístupy k výzkumu ženských klášterů kontemplativních řeholí v raném novověku*. In: *Antropologické přístupy v historickém bádání*, 1. ed. (Praha: Argo, 2007), s. 95-135. Zatímco badatelské přístupy ponejvíce z anglosaských zemí uvádí Merry E. Wiesner. Srov. Merry E. Wiesner, *Women and Gender in Early Modern Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996).

² Craig E. Harline, *The Burdens of Sister Margaret: Inside a Seventeenth-Century Convent*, (New Haven: Yale University Press, 2000). Ulrike Strasser, *Bones of Contention: Cloistered Nuns*,

ženských klášterů zřídka kdy končila. Zkoumání údobí stabilizace řeholního života, tak jak je navrhuji zejména francouzští badatelé (Geneviève Reynes³ a další), pak poskytuje možnost sledovat přijatá pravidla observance v širším časovém horizontu, popřípadě nacházet body, v nichž bylo od reformy upuštěno.

Předkládaná práce (jež navazuje na dílčí výzkum stejnojmenné bakalářské diplomové práce) si klade za cíl v prostředí ženských klášterů České františkánské provincie popsat právě ono „dlouhé trvání“ reformy tridentina.⁴ Jestliže do raného novověku vstupovaly tyto komunity s radikálně odlišným statusem – znojemský klášter klarisek byl kontemplativního charakteru, klášter františkánských terciárek v Brně jako společenství činných sester žijících v jednom domě a rezidence františkánských terciárek vzniklá až na samém počátku 18. století navzdory neexistující právní bázi zrovna tak – závěrem 18. století byly všechny tři podrobeny sekularizaci právě pro svůj kontemplativní charakter. Jaké mechanismy tedy působily v procesu, který v jednom případě znamenal pouhou, i když náročnou cestu obnovy, ve dvou případech však zasáhl radikálně do identity ženských konventů? A jestliže nebyla ani v jednom případě reforma po dlouhé období dvou staletí zpochybněna, jakým způsobem fungovaly vazby, které konventy navazovaly s laiky, když s nimi vedly účinnou výměnu statků duchovních za světské? Předpokládáme, že jestliže sepětí ženských klášterů s jurisdikčními představiteli přinášelo potřebnou dávku observance, mohly vazby s laickým světem, v němž hlavní roli hráli příbuzní řeholnic (a který nebyl s to reflektovat všechny nuance zpřísněného života) působit rozkladnými tendencemi.⁵

Na základě pramenů a studia podstatných tezí, jež přináší zahraniční odborná historiografická produkce, zkoumá práce raněnovověké dějiny ženských klášterů

Decorated Relics, and the Contest over Women's Place in the Public Sphere of Counter-Reformation Munich. In: *Archiv für Reformationsgeschichte* 90 (1999), s. 254-288. Wiesner, *Women and Gender in Early Modern Europe*.

³ Geneviève Reynes, *Couvents de femmes: La vie des religieuses contemplatives dans la France des XVIIe et XVIIIe siècles* (Paris: Fayard, 1987).

⁴ S tímto přístupem přichází Jean-Marie Le Gall. Srov. Jean Marie Le Gall, *Les moines au temps des réformes, France (1480-1560)* (Champ Vallon, 2001).

⁵ Podobně jako tomu bylo v případě benátských, respektive mnichovského kláštera. Srov. Mary Laven, *Virgins of Venice: Enclosed Lives and Broken Vows in the Renaissance Convent* (London: Viking, 2002). Ulrike Strasser, *Bones of Contention*, s. 254-288.

sdužených do České františkánské provincie. Přes totožnost obsahu jejich života po provedené reformě je třeba zdůraznit fakt, že až do poloviny 18. století přetrvávalo chápání výlučnosti klariského kláštera ve Znojmě založeného Přemyslem Otakarem II., jehož reprezentativní charakter byl i v průběhu raného novověku reflektován vstupy z větší části šlechticů, oproti konventům vzniklým z iniciativy měšťanek. Disproporce pramenného materiálu vzniklá díky tomuto nazírání je značná.

Na pramenném základě jsou postaveny dvě stěžejní kapitoly práce, třetí (*Proces reformy v ženských kláštorech České františkánské provincie*) a čtvrtá (*Za hranicí klauzury*). Prameny ke studiu této problematiky⁶ lze nalézt zejména v Národním archivu v Praze ve fondu Archiv České františkánské provincie pod inventárními čísly 3109-3114 pro brněnský klášter,⁷ klarisky ve Znojmě mají své archiválie uloženy pod čísly 703-706 (knihy)⁸ a 3119-3127 (aktový materiál),⁹ jediné inventární číslo 3130 pak náleží rezidenci javorských terciářek.¹⁰ Další podstatné prameny jsou uchovávány v Moravském zemském archivu v Brně, jak ve fondu E 43 Klarisky Znojmo,¹¹ tak také zčásti ve fondech E 25 Jezuité Brno¹² a E 66 Voršilky Brno¹³ (v obou případech pro brněnské terciářky). Archiválie ke studiu komunity javorských terciářek se nacházejí v Archiwu Państwowe we Wrocławiu pod signaturou Rep. 87.¹⁴ Bohužel všechny se týkají existence rezidence po jejím převzetí vratislavským biskupem (tzn. let 1755-1810), pro naši práci nejsou tudíž relevantní. Zajímavý pohled na život klášterů pak poskytují prameny, které se vyskytují

⁶ Rámcový přehled pramenů uvádí Josef Svátek. Srov. Josef Svátek, *Organizace řeholních institucí v českých zemích a péče o jejich archivy*. Zvláštní příloha k Sborníku archivních prací II, 1970, 2, s. 594-596.

⁷ Národní archiv Praha (dále NA Praha), fond č. 38, Archiv České františkánské provincie (dále Archiv ČFP), Terciářky Brno, inv. č. 3109-3114, karton č. 184.

⁸ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 703-706, knihy č. 309-313.

⁹ NA Praha, Archiv ČFP, Klarisky Znojmo, inv. č. 3117-3118, karton č. 184. NA Praha, Archiv ČFP, Klarisky Znojmo, inv. č. 3119-3127, karton č. 185.

¹⁰ NA Praha, Archiv ČFP, Terciářky Javor, inv. č. 3130, karton č. 185.

¹¹ Moravský zemský archiv v Brně (dále MZA Brno), fond E 43, Klarisky Znojmo, kartony č. 1-6.

¹² MZA Brno, fond E 25 Jezuité Brno, krabice č. 121 a, č. 121 b, č. 121 c.

¹³ MZA Brno, fond E 66 Voršilky Brno, kniha č. 2, Úmrtní kniha domu svatého Josefa, karton č. 1.

¹⁴ Archiwum Państwowe we Wrocławiu (dále AP Wrocław), fond Rep. 87 (mikrofilm), Klasztor Franciszkanek w Jaworze.

v Zemském archivu v Opavě, pobočce Olomouc ve fondu Arcibiskupství olomouckého. Jedná se o dvě inventární čísla (2124 a 2129), jež sdružují korespondenci řeholnic či představitelů I. řádu s biskupstvím.¹⁵ V neposlední řadě byly pro studium využity konventní kroniky, nebo lépe řečeno jejich části věnované ženským klášterům.¹⁶ Podstatný vhléd přinesly také příslušné strany díla *Nucleus minoriticus*, komplexní kroniky provincie z pera františkána Severina Vrbčanského.¹⁷

Informace sekundární literatury přinášející pohled na všechny tři ženské domy České františkánské provincie jsou základem kapitoly první určené krátkým nástinem dějin k jednoduché orientaci v pozdějším výkladu. Dějiny celé provincie během 17. a 18. století, a tedy i důležité body a momenty, jež ovlivňovaly ženský řeholní život v raném novověku, přináší kniha Martina Elbela *Bohemia Franciscana*.¹⁸ Podstatné informace o ženských kláštorech a o postavě provinciála a reformátora Bernarda Sanniga lze čerpat ze studií Klementa Minaříka.¹⁹ Dále byly využity příručky encyklopedického charakteru z pera Dušana Foltýna²⁰ a Milana Bubna²¹.

¹⁵ Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc (dále ZA Opava, pobočka Olomouc), fond Arcibiskupství Olomouc (dále Arcibiskupství Olomouc), Františkanky Brno, inv. č. 2124, sign. B b 142, karton č. 449. ZA Opava, pobočka Olomouc, Arcibiskupství Olomouc, Klarisky Znojmo, inv. č. 2129, sign. B b 147, karton č. 450.

¹⁶ Vždy tuto část obsahuje kronika jurisdikční vrchnosti. Viz NA Praha, Archiv ČFP, kniha č. 55, Archivum conventus Znoymensis a č. 52, Archivum conventus Javoriensis. MZA Brno, E 21, Františkáni Dačice, kniha č. 3, Archivum conventus Brunensis.

¹⁷ Severin Vrbčanský, *Nucleus Minoriticus seu vera et sincera relatio originis et progressus provinciae Bohemicae, conventuum et residentiarum fratrum et sororum sanctimonialium Ordinis Minorum S. P. Francisci strictae observantiae reformatorem in provincia, sub patrocinio Sancti Wenceslai ducis et martyris per Bohemiam, Moraviam et Silesiam existentium*. Praha 1746.

¹⁸ Martin Elbel, *Bohemia Franciscana: Františkánský řád a jeho působení v českých zemích 17. a 18. století*, 1 ed. (Olomouc: Univerzita Palackého, 2001).

¹⁹ Klemens Minařík, „Klarisky v zemích Koruny české,” *Sborník historického kroužku 26/1925*: s. 49-53. Týž, „Terciáři v klášteřích,” *Sborník historického kroužku 26/1925*: s. 54-57. Týž, „Provinciál P. Bernard Sannig, učenec, spisovatel a organisátor františkánské provincie (1637-1704),” *Časopis katolického duchovenstva 1920-1930*, 61/86-71/96.

²⁰ Dušan Foltýn, *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, 1 ed. (Praha: Libri, 2005).

²¹ Milan Buben, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. Žebravé řády*, 1 ed. (Praha: Libri, 2007).

Reformním tendencím Tridentského koncilu se věnuje kapitola druhá. Znění dekretu *De regularibus et monialibus* jsem čerpala z edice Jodoca Egliho.²² Pro průběh zasedání, teze a názory jednotlivých koncilních otců, stejně jako jeho vyústění koncilu jsem využila dnes již klasické dílo Huberta Jedina.²³ Rámec pro interpretaci nařízení (pro postoj církve k obnově ženských řeholí) mi poskytli ve svém díle zejména John O' Malley²⁴ a Kaspar von Greyerz²⁵. Na tomto základě bylo možno posuzovat koncil (a tím i dekret) v širších souvislostech obrodného hnutí církve. Rozdílný přístup klarisek a františkánských terciárek ke klauzuře v době před koncilem jsem sledovala v dílech Heriberta Holzapfela²⁶ a Maxe Heimbuchera²⁷; autorkou přehledu o vývoji třetího řádu je Lucie Cincialová²⁸. Rozhodným momentem pro potvrzení striktní klauzury se stal nekompromisní postoj papeže Pia V. a vydání bul *Circa pastoralis* a *Decori et honestati*.²⁹ Jeho pontifikát a úlohu popsal ve svém díle Ludwig von Pastor³⁰. Vydáním obou bul se rozběhl proces reformem všude tam, kde pro ni dosud chyběly vnitřní impulzy.

Zásadní otázkou v rámci dvou navazujících kapitol se ukázalo stanovení časového rámce reformy. Jestliže jako počáteční bod lze chápat zveřejnění dekretu na daném území, resp. pro daný klášter, definitivní přijetí dekretu (tedy jeho včlenění

²² *Das heilige, allgültige und allgemeine Concilium von Trient, das ist: dessen Beschlüsse und hl. Canones nebst den ... päpstlichen Bullen; treu übersetzt ... von J. Egli* (Luzern, 1825).

²³ Hubert Jedin, *Geschichte des Konzils von Trient*. Band IV. *Dritte Tagungsperiode und Abschluss*. Halbband 2, *Überwindung der Krise durch Morone, Schliessung und Bestätigung*. (Freiburg: Herder, 1970).

²⁴ John W. O'Malley, *Trent and All That. Renaming Catholicism in the Early Modern Era* (Cambridge, Mass. ; London: Harvard University Press, 2000).

²⁵ Kaspar von Greyerz, *Religion and Culture in Early Modern Europe, 1500-1800* (New York: Oxford University Press, 2008).

²⁶ Heribert Holzapfel, *Handbuch der Geschichte des Franziskanerordens*. (Freiburg, 1909).

²⁷ Max Heimbucher, *Die Orden und Kongregationen der katholischen Kirche*, I. Band. 3 ed. (Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh, 1933). Týž, *Die Orden und Kongregationen der katholischen Kirche*, II. Band. 3 ed. (Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh, 1934).

²⁸ Lucie Cincialová, *Komentář k řeholím III. řádu*. © 2009. [citováno 28. 11. 2009]. Dostupný z www: <<http://web.katolik.cz/ifs/>>.

²⁹ Francesco Gaude, *Bullarum diplomatum et privilegiorum sanctorum romanorum pontificum*. Tomus VII, A Pio IV. (an. MDLIX) ad Pium V. (an. MDLXXII), (Augustae Taurinorum, 1862).

³⁰ Ludwig Friedrich August von Pastor, *Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters (bis zum Tode Pius' VI.)* (16 Bd. Freiburg im Breisgau, 1901-33).

do právních dokumentů, statut konventu) ještě neznamenalo automaticky jeho naplňování. Z tohoto důvodu byly použity již zmíněné teze francouzských historiků „údobí stabilizace“ a „dlouhého trvání reformy“.³¹ Teprve zkoumání života konventu po začlenění pasáží (popř. pouze určitého výběru) dekretu může přispět k vyslovení soudu, zda a s jakým výsledkem reforma proběhla.

Jedním z charakteristických rysů procesu byla jeho rozmanitost, jak ve chvíli přijímání, tak v následném naplňování. Jeho průběh i výsledek závisel na celé řadě faktorů; nejen na řeholnicích samotných a jejich jurisdikční vrchnosti, ale také stupni reformace a katolické reformy (vnitřní i vnější) i charakteru případné rekatolizace obyvatelstva. Před zkoumáním reformního procesu v rámci České františkánské provincie bylo nutné seznámit se s jednotlivými tezemi historiografie a sledovat různé přístupy církve i státu v nejrůznějších oblastech Evropy. Kromě již jmenovaných děl, jejímiž autory jsou Craig Harline, Ulrika Strasser a Merry E. Wiesner, se mechanismy reformy zabývá celá řada dalších badatelů. Pro svou práci jsem využila dále práce z prostředí italského (Mary Laven³² a Silvia Evangelisti³³), polského (Małgorzata Borkowska³⁴, Anna Kędracka³⁵, Zdzisław Piętrzyk³⁶, Karolina Targosz³⁷), španělského, resp. nizozemského (Craig Harline³⁸, Elisabeth Lehtfeld³⁹),

³¹ Teze, které naplňuje např. Geneviève Reynes a Jean-Marie Le Gall. Srov. citace na s. 2.

³² Mary Laven, *Virgins of Venice: Enclosed Lives and Broken Vows in the Renaissance Convent* (London: Viking, 2002).

³³ Silvia Evangelisti, „We Do Not Have It, and We Do Not Want It“: Women, Power, and Convent Reform in Florence. In: *Sixteenth Century Journal*, XXXIV/3 (2003), s. 677-700. Táž, *Wives, Widows, and Brides of Christ: Marriage and the Convent in the Historiography of Early Modern Italy*. In: *The Historical Journal* 43/2000, s. 233-247.

³⁴ Małgorzata Borkowska, *Życie codzienne polskich klasztorów żeńskich w XVII- XVIII wieku*, 1 ed. (Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1996).

³⁵ Anna Ewa Kędracka, *Łowickie bernardynki*. (Łowicz, 2005).

³⁶ Zdzisław Piętrzyk, „Uciekamy się do świątobliwości waszi oycy i pana naszego“. Przyczynek do dziejów ss. bernardynek warszawskich w XII wieku. In: *W służbie Bogu i społeczeństwu. Zakony na ziemiach polskich w XVI-XIX wieku*. (Radom, 2004), s. 45-50.

³⁷ Karolina Targosz, *Piórem zakonnicy: Kronikarki w Polsce XVII w. o swoich zakonach i swoich czasach* (Kraków: Wydawn. "Czuwajmy", 2002).

³⁸ Craig Harline, A bishop in the Cloisters: The Visitations of Mathias Hovius (Malines, 1596-1620). In: *Sixteenth Century Journal* 22/1991, s. 611-639. Táž, *Actives and Contemplatives: The Female Religious of the Low Countries before and after Trent*. In: *Catholic Historical Review* 81/4 (1995), s. 541-567.

francouzského (Joanne Baker⁴⁰, Elisabeth Rapley⁴¹, Thomas Worcester⁴²), kam patřily i kláštery anglických řeholnic (Claire Walker⁴³), ale také některé syntetizující práce, zejména *Sisters in Arms*⁴⁴ či *Women in the Religious Life*⁴⁵. Spíše než na srovnávání jednotlivých přístupů k reformě v těchto zahraničních oblastech (třebaže by bylo nepochybně zajímavé) jsem pracovala s kategoriemi I. řádu a rodin sester a dále s fenomény, jako proměna věku a sociálního statusu přijímaných dívek, délka noviciátu a prověřování kandidátek, hodnota věna; tento přístup jsem pak využila při interpretaci pramenů v stěžejních kapitolách práce.

Tyto dvě kapitoly (3. a 4.) dále doplňuje příloha; tabulky a grafy zde mají na prvním místě funkci názornou; jejich primárním úkolem je ilustrativně přiblížit především postupné přijímání jednotlivých článků tridentina. Nemohou mít však absolutní vypovídající hodnotu a ani si na ni nedělají nárok; informace k řeholnicím (jakkoli tvoří soubory a jsou velmi podrobné) nejsou úplné. Kvantitativní stránka přiloženého materiálu budiž tedy nahlížena až sekundárně.

V práci bylo dále nutno se vyrovnat s dalšími – tentokrát již jazykovými – specifiky; citacemi a uváděním jmen z německých či latinských pramenů. Zvolen byl přístup citace pasáží v jazyce originálu všude tam, kde bylo třeba dbát na sémantické nuance materiálu; ostatní pasáže jsou přeloženy. Nebylo zasahováno do příjmení

³⁹ Elisabeth A. Lehtfeld: Discipline, Vocation, and Patronage: Spanish Religious Women in a Tridentina Microclimate. In: *Sixteenth Century Journal* XXX/4 (1999), s. 1009-1030.

⁴⁰ Joanne Baker, Female Monasticism and Family Strategy: The Guises and Saint Pierre de Reims. In: *Sixteenth Century Journal* XXVIII/4 (1997), s. 1091-1108.

⁴¹ Elisabeth Rapley, Women and the Religious Vocation in Seventeenth-Century France. In: *French Historical Studies* 18/3 (1994), s. 613-631.

⁴² Thomas Worcester, „Neither Married nor Cloistered“: Blessed Isabele in Catholic Reformation France. In: *Sixteenth Century Journal* XXX/2 (1999), s. 457-472.

⁴³ Claire Walker, Prayer, Patronage, and Political Conspiracy: English Nuns and the Restoration. In: *The Historical Journal* 43/2000, s. 1-25. Táž, Combining Martha and Mary: Gender and Work in Seventeenth-Century English Cloisters. In: *Sixteenth Century Journal* XXX/2 (1999), s. 397-418.

⁴⁴ Jo Ann McNamara, *Sisters in Arms: Catholic Nuns through Two Millennia*, 1 ed. (Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1998).

⁴⁵ *Women in the Religious Life* (Florence: European University Institute, 1996).

řeholnic českou přechylovací koncovkou (třebaže v historiografii např. Minaříkově se tento princip upřednostňuje)⁴⁶, počestěna byla pouze křestní, resp. řeholní jména.

⁴⁶ Takže například abatyše Renata Benedicta Tschepin vystupuje u Minaříka jako abatyše Čepová. Srov. Minařík, „Provinciál P. Bernard Sannig, učenec, spisovatel a organisátor františkánské provincie (1637–1704)“. In: *ČKD* 1924, 65/90, s. 663.

I. ŽENSKÉ KLÁŠTERY V ČESKÉ FRANTIŠKÁNSKÉ PROVINCII V RANÉM NOVOVĚKU⁴⁷

1.1 Česká františkánská provincie a místo ženských klášterů v ní

Roku 1517 uznal papež Lev X. bulou *Ite et vos in vineam meam* právní existenci františkánů jako nezávislého řeholního řádu. Ti působili uvnitř řádu menších bratří jako jedno z obrodných hnutí už téměř dvě stě let. Samo pojmenování (tedy františkáni) se objevovalo již v 15. století a v českém prostředí se vžilo právě pro observanty. Jinak byli zvaní též bosáci, na Moravě a ve Slezsku pak (podle Bernardina Sienského) bernardini.⁴⁸

Zásadní vliv na rozšíření přísné observance v českých zemích měl Jan Kapistrán, papežem pověřený misionář pro oblasti, v nichž obyvatelstvo vyznávalo utrakvismus. Jsa sám horlivým šířitelem ideálu *regulam sancti Francisci sine glosa observare* (tedy zachovávání „surové“ řehole bez pozdějších papežských koncesí a interpretací), zakládal při své cestě po střední Evropě observantské konventy jako centra katolické obnovy. Přímým důsledkem Kapistránovy mise bylo odštěpení prvních observantských klášterů roku 1452, kdy ve Vídni vznikl nový rakousko-česko-polský vikariát. Rozdělením po roce 1467 vznikla samostatná česká františkánská provincie a kolem roku 1500 počet observantských klášterů převyšoval všechna ostatní řeholní společenství.⁴⁹

Přesto konec 15. a celé 16. století nebyly pro řád příznivé. Jen mezi léty 1524-1533 odpadlo k luterství 114 řeholníků a 74 jich zemřelo v důsledku morové epidemie. Do začátku sedmdesátých let 16. století zaniklo tímto způsobem dvanáct konventů, takže ke konci století obývaly provincii necelé dvě desítky řeholníků. Česká františkánská provincie stála na pokraji zániku.⁵⁰

⁴⁷ Kapitola zpracována v rámci bakalářské diplomové práce. Jarmila Kašpárková, *Ženské kláštery v České františkánské provincii* [netištěná bakalářská diplomová práce], Olomouc, Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Katedra historie, 2008.

⁴⁸ Srov. Buben, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, s. 253-255. Elbel, *Bohemia Franciscana*, s. 5-16.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Ibid.

Mezníkem v procesu obnovy provincie se stala vizitace, již provedl generální představený františkánů Francesco a Sosa v roce 1603. Řádový dům v Praze (sídle císaře a dalších významných osobností království), jehož vznik Sosa inicioval, se brzy stal centrem obnovy celé provincie. Hmotná i mocenská podpora katolických elit se projevila znovuobnovením původních a osazením konventů nových, i když ne jeden dům se stal centrem útoku nekatolických sil v době povstání českých stavů nebo za třicetileté války. Provincie jako celek však fungovala – v průběhu let 1627-1662 přijala na přání papeže a řádových představených reformátská statuta, jimiž se přihlásila k vnitřnímu procesu obrody řádu. Největšího rozmachu dosáhla česká provincie, zasvěcená sv. Václavu, na sklonku 20. let 18. století. Roku 1724 získala prestižní označení *Alma et magna provincia* udělované provinciím s více než třiceti řeholními domy. V provincii působila řada vynikajících osobností, snad nejvýrazněji se do dějin zapsal provinciál P. Bernard Sannig (1637-1704). Války o rakouské dědictví přinesly zásadní změnu do ustavení provincie. Vítězství Fridricha II. vyústilo ve vyčlenění deseti konventů z provincie české. Nově vzniklou slezskou provincií Svaté Hedviky potvrdil dekretem z roku 1755 tehdejší provinciál P. Beneventus Petr. Důsledkem odtržení výrazně německých konventů se stalo počestění provincie, takže alespoň utichly dlouhodobé národnostní spory.⁵¹

Kapitolu raněnovověkých dějin české provincie uzavřely o necelých třicet let později sekularizační reformy Josefa II. Některé kláštery byly zrušeny, ty ostatní postihlo značné okleštění jejich práv.⁵²

Vedle jedenatřiceti mužských řeholních domů (v době největšího rozmachu provincie) fungovaly v provincii také tři řeholní domy ženské. Ty obývala ani ne stovka sester. Znojenské řeholnice žily podle řehole sv. Kláry, klášter v Brně a rezidence v Javoru byly obývány františkánskými terciářkami. Přísná klauzura poněkud omezovala pole jejich činnosti v provincii. Zatímco I. řádu byla vlastní činnost pastorační, případně vědecká – čemuž sloužilo několikaleté studium a formace, ženy z II. a III. řádu se jako kontemplativní řád spíše věnovaly modlitbě, popř. výrobě liturgických rouch a potřeb. Nemovitý majetek a hospodářské zázemí – jež byly právě jejich výsadou – měly vliv také na sociální složení členek řádu ve smyslu většího

⁵¹ Ibid.

⁵² Ibid.

podílu žen ze šlechtických a měšťanských rodin. Ženské konventy se tak mohly podílet na šíření františkánských ideálů do těch vrstev tehdejší společnosti, jež nebyly primárně ve středu zájmu bratří.⁵³

Pod jurisdikci České františkánské provincie spadala tato řeholní společenství minimálně po část své existence. Roku 1639 potvrdila generální kapitula v Římě pravomoci českého provinciála nad znojmským i brněnským klášterem v plném rozsahu. Formální zodpovědnost českého provinciála spočívala zejména v pravidelných vizitacích, zasedání u příležitosti volby abatyší a v uvedení představené do úřadu. Zároveň byl provinciál povinen informovat o stavu konventu provinční kapitolu i hlavní řádové orgány v Římě. Františkáni byli odpovědni též za vykonávání duchovní správy. Příjmy z nemovitého majetku tak sestry podporovaly I. řád právě za tyto aktivity.⁵⁴

Ve větší míře v ženských klášterech uplatňovali svůj vliv také biskupové – olomoucký, respektive vratislavský a fundátoři. Díky jisté provázanosti situace hospodářské s funkcemi správními se několikrát tyto osoby dostaly do konfliktu se samotným vedením řádu. Na počátku 17. století tak z „mapy“ České františkánské provincie vymizely klarisky z Velkého Hlohova.⁵⁵ Zároveň se však někteří biskupové výrazně podíleli na procesu reformy.

1.2 Klášter klarisek ve Znojmě

Královské město Znojmo čítalo na počátku raného novověku asi tři tisíce obyvatel.⁵⁶ Město, jež leželo nedaleko zemské hranice, bylo už ve 13. století považováno za důležitý fortifikační bod. Městské výsady potvrdil roku 1278 Přemysl Otakar II. a privilegii nešetřili ani jeho nástupci. Město bohatlo také díky obchodní stezce.⁵⁷ Hospodářskou sílu středověkého Znojma dokládají dva krátce po sobě vzniknuvší mendikantské kláštery, totiž dominikánský a minoritský (s později připojeným klášterem klarisek); a středověkou mozaiku klášterů doplňují křížovníci

⁵³ Elbel, *Bohemia Franciscana*, s. 12-13.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Minařík, „Klarisky v zemích Koruny české“, s. 52.

⁵⁶ Lubomír Emil Havlík, *Znojmo: Z minulosti města a jeho památek* (Brno: Kraj. nakl, 1956), s. 15.

⁵⁷ Ibid.

s červenou hvězdou. O dvě století později (roku 1470) byl na předměstí založen konvent františkánský, jehož přímým iniciátorem se stal právě Jan Kapistrán. Na katolické reformaci se uvnitř královského města podíleli ještě jezuité a kapucíni.⁵⁸

Konvent svaté Kláry založil na předpolí znojemského hradu v těsné blízkosti konventu minoritského Přemysl Otakar II. v roce 1271. Po vzoru Prahy⁵⁹ tak zde vznikl tzv. „sružený klášter“, jehož centrem byl společný kostel a konventy pak zaujaly místo po obou jeho stranách. Ke čtyřem assiským řeholnicím se brzy přidaly dcery předních šlechtických i měšťanských rodin, takže počet členů konventu stoupl až na čtyřicet.

16. století bylo pro Znojmo obdobím značného hospodářského rozkvětu, a ani politický vliv nelze ponechat stranou, třebaže po nástupu Habsburků na český trůn ztratilo své pozice hraničního města. Trvalá hrozba Turků nutila jedno z největších moravských měst k péči o hradební zdi. Z městských financí byl postaven kamenný most přes řeku Dyji, vydlážděny ulice, nebo zřízen vodovod.⁶⁰ Klarisky, mající ve městě již čtyřsetletou tradici, však podobný rozmach neprožívaly. Klášter na samém konci 15. století vyhořel, a třebaže obnovený, až do poloviny přespříštího století nedosáhl starobylého věhlasu.⁶¹ Duchovní i hmotný rozklad patrný ke konci století 16., způsobený ztrátou prestiže za husitství i za tolik populární (v převážně německém Znojme) protestantské reformace dokonala morová epidemie. Klášter klarisek, který roku 1524 přešel pod jurisdikci františkánů,⁶² se dostal do podobné pozice jako minorité; měl nedostatek členů, a musel se vzdát některých svých práv. Roku 1551 například abatyše postoupila městskému magistrátu kostel sv. Michaela pro neschopnost zastávat povinnosti patrona.⁶³ O protestantském charakteru města svědčí i fakt, že městský magistrát v rozporu s podmínkami převzetí ustanovil do kostela protestantského kazatele. Situace vedoucí téměř ke zrušení kláštera nepřekvapí, je-li

⁵⁸ Foltýn, *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 771-790.

⁵⁹ Pavel Vlček, *Encyklopedie českých klášterů*, 1 ed. (Praha: Libri, 1997), s. 508-515.

⁶⁰ Havlík, *Znojmo*, s. 20-29.

⁶¹ NA Praha, Archiv ČFP, kniha č. 55, Archivum conventus Znoymensis, nepag.

⁶² Ti byli usazeni do roku 1534 na předměstí v konventu sv. Bernardina, v témže roce byli se souhlasem Ferdinanda I. a papeže Pavla II. městskou radou uvedeni namísto minoritů do kláštera sv. Antonína ve městě. Důvodem byl malý počet minoritských řeholníků, neboť poloopuštěný konvent se snadno stával terčem zlodějů a byl vnímán jako možné ohnisko požáru. Viz Buben, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, s. 285.

⁶³ Foltýn, *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 774.

viděna v kontextu tehdejší františkánské provincie. Z konventů, jež založil Jan Kapistrán, fungovalo nyní pouhých pět, které sdružovaly dohromady 17 řeholníků. Situace v řeholním domě druhého řádu, který existoval od počátku pouze ve Znojmě, byla situace obdobná. K roku 1577 žily v konventu znojemských klarisek dvě sestry (abatyše byla původem cisterciáčka), o tři roky později jejich počet stoupl na tři, přičemž konvent spolu s nimi obývalo několik příbuzných matky představené. Papežský vizitátor Ninguarda i olomoucký biskup vizitující klarisky roku 1580 navrhovali klášter zavřít a předat jezuitům, nebo z jeho důchodů zřídit seminář řádu premonstrátů. Zdálo se, že následné ničivé požáry z let 1584 a 1594 uzavíraly kapitulu znojemských klarisek.⁶⁴

Leč – nestalo se tak. Při opravách sešlých budov pomáhalo město a do roku 1615 zájem o františkány i klarisky natolik stoupl, že jejich společný kostel Nanebevzetí Panny Marie byl na úkor kaple sv. Kláry prodloužen. Stavovské povstání, jež klarisky z obnoveného konventu vypudilo, lze v tomto kontextu postupné obnovy a znovunabývání ztracených pozic považovat za krátkou epizodu, která pouze na krátký čas přervala tento vývoj. Klarisky, které se nenechaly přinutit k odpadu od víry, k němuž měly být pohnuty denní částkou pěti krejcarů, se ihned po vítězství katolické strany vrátily zpět. Výsledky rekatolizačních snah však nebyly vidět ze dne na den. Pokračující třicetiletá válka a zejména švédská válečná kampaň totiž opět vyhnala klarisky z jejich konventu, ačkoliv Švédové pobořili pouze předměstí a několik stavení při hradbách. Návratem do obnoveného konventu se začala psát kapitola reforem.⁶⁵

Po polovině 17. století začala katolická reformace nabývat na obrátkách. Její projevy stavební, vycházející z nového zájmu fundátorů i postupně se zvyšujícího počtu řeholního dorostu, nalezneme po celém Znojmě. Nejen konvent klarisek vyžadoval opravy, horečně se budovalo také u premonstrátů, dominikánů či křížovníků.⁶⁶ Roku 1652 žádaly klarisky provinciála Michaela Jahna o postavení nového, většího chóru, *neb nelze Boha chváliti, máme-li potíže se do chóru pro množství sester směstnat*.⁶⁷ O rok později následovaly další velké úpravy, které spolu

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Minařík, „Provinciál P. Bernard Sannig, učenec, spisovatel a organisátor františkánské provincie (1637-1704)”. In: *ČKD*, 1924, 65/90, s. 663-665.

⁶⁶ Foltýn, *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 771-790.

⁶⁷ Vrbčanský, *Nucleus Minoriticus*, s. 451.

s přestavbou v roce 1672 (po opětovném požáru) postupně změnilo jeho středověký vzhled. Dvěma věžím, o které se rovným dílem dělili františkáni s klariskami, snad mohla konkurovat pouze klášterní nemocnice, přistavěná o více než sto let později. Zbožným dárcům, nerozpakujícím se konventu věnovat až šest tisíc rýnských zlatých jako v případě hraběte Jana Pavla Walderode z Eckhausen, byla z pohledu ekonomie spásy nabízena nemalá „satisfakce“ v podobě modliteb a zádušních mší.⁶⁸

Roku 1675 provinciál Bernard Sannig provedl rozhodnutí provinční kapituly ohledně volby abatyší. Funkční období, původně doživotní, bylo vymezeno třemi léty. Toto opatření mělo eliminovat nedostatečnou správu konventu v oblasti duchovní i hmotné. Se Sannigem se však klarisky nesetkaly naposled, právě naopak. Byl to on, kdo vyhověl jejich žádosti o nová statuta a kdo zde, ve funkci ekonomického komisaře, strávil svá poslední léta. Protokol o pracích, jež Sannig pro konvent vykonal, sepsaný abatyší von Lodron roku 1697 čítá celkem dvacet pět čísel. Přes velké hmotné nadace a svobody trpěl konvent nedostatkem a dluhy. Příčinou byla třicetiletá válka, požáry i správci hospodářství. Sannig podnikl opravy všech tehdejších klášterních dvorů a k nim příslušející pozemky, většinou zanedbané, nechal znovu obdělávat. Zřizoval rybníky, postavil pivovar, zavedl rozsáhlejší chov dobytka. Stejnou pozornost věnoval konventu samotnému, do kostela přibyla nová monstrance, oltář Matky Boží sličné, sestry získaly nového nebeského ochránce sv. Donáta, jehož tělo Sannig získal v Římě. Sestavil klášterní archiv, sepsal pozemkové knihy i klášterní kroniku. Na jeho popud se uskutečnila barokní přestavba konventu. Jeho radami se abatyše kláštera řídily i v dalších záležitostech. Ani zpovědník klarisek neměl totéž právo co Sannig, tedy při hovoru s představenou v hovorně jí skrze mřížku odevzdat písemnosti, v Sannigově případě ekonomického rázu.⁶⁹

I v 18. století se stal konventní kostel vyhledávaným místem. Obraz P. Marie Nanebevzaté umístěný nad hlavním oltářem předcházela zázračná pověst. Celý kostel pak byl od roku 1718 přijat za součást kostela lateránského, z čehož plynula privilegia účasti na milostech udělených „matce všech kostelů“. Za pruské okupace města roku 1741 byl sice vyloupen, sestry však nemusely prchat ze svého konventu, ač poslední únikovou akci v roce 1683 si pravděpodobně pamatovala málokterá. Dříve však než

⁶⁸ Foltýn, *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 774-777.

⁶⁹ Minařík, „Provinciál P. Bernard Sannig, učenec, spisovatel a organisátor františkánské provincie (1637-1704)“. In: *ČKD*, 1925, 66/90, s. 131-134.

se ve městě objevil Napoleon (a sice roku 1809, kdy za druhé prusko-francouzské války poměnil bezprostřední okolí města v bitevní pole), byl klášter zrušen dekretem císaře Josefa II. z 22. května 1782. Majetek kláštera, k němuž patřily čtyři vsi a bohatě nadané mešní fundace, převzal náboženský fond. Některé z řeholnic rozšířily řady nekontemplativních řádů a kongregací, jiné dožily v ústraní ve Znojmě.⁷⁰

Podobný osud potkal o dva roky později také sousední františkány. Odsvěcený kostel byl roku 1840 stržen a spolu s ním bylo sneseno i přilehlé jižní křídlo kláštera. Ostatní budovy byly nadále využívány pro vojenské a správní účely, od roku 1947 zde sídlí Jihomoravské muzeum ve Znojmě.⁷¹

1.3 Klášter františkánských terciářek v Brně

Královské město Brno se ustavením královského tribunálu a převedením kvaternu olomouckých zemských desk roku 1641 stalo hlavním moravským centrem. Jádro jednoho z moravských údělných knížectví povýšil na město Václav I., a z hradu na kopci Špilberk začala moravská markrabata spravovat zemi. V éře lucemburské zde zahájil svá zasedání zemský sněm i soud. Blízkost Vídně po nástupu Habsburků na český trůn spojená s loajalitou k vládoucí dynastii zejména za třicetileté války a statečná obrana města v témže konfliktu definitivně potvrdila jednoznačné politické prvenství na Moravě na úkor tradičního rivala, sídla moravského biskupa, Olomouce. Postavení Brna nakonec podtrhlo založení biskupství roku 1777.⁷²

Mocenský rozvoj nemohl existovat bez zázemí hospodářského, a bohatí brněnští měšťané mohli stát u zrodu církevních institucí stejně jako příslušníci vrstev vyšších. Markrabě Přemysl uvedl do Brna dominikány a ve 13. století se setkáváme také s první zmínkou o usazení příslušnic II. řádu v tzv. klášteře herburek. Ještě než tentýž klášter převzali jezuité (roku 1578), povolala další markrabata komunity minoritů a obutých augustiniánů. Po návštěvě Jana Kapistrána roku 1541 vznikl v Brně rovněž františkánský konvent, o čtvrt století později přibyli do města kapucíni z iniciativy zemského hejtmana Ladislava Berky z Dubé.⁷³

⁷⁰ Foltýn, *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 774. Minařík, „Klarisky v zemích Koruny české”, s. 52.

⁷¹ Foltýn, *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 777.

⁷² *Dějiny města Brna*, 1 ed. (Brno: Blok, 1969), s. 26.

⁷³ Foltýn, *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 154-214.

Byla to právě měšťanka a vdova po brněnském zlatníkovi, z jejíhož popudu došlo ke vzniku nové komunity. Patrně roku 1486/87 přijala spolu s několika zbožnými ženami řeholní roucho z rukou provinčního vikáře českých františkánů Pavla z Moravy. Během století následujícího se z poměrně volného společenství (ženy bydlely ve svých domech a scházely se jen k modlitbám) – spadajícího pod jurisdikci brněnských františkánů – vyprofilovala komunita s vlastním řádovým domem.⁷⁴ Klášter na předměstí u Židovské brány postavily ženy z vlastních sbírek už v době nastupující lutherské reformace. Ta však nezůstala bez vlivu ani na brněnské řeholnice. V 80. letech 16. století uprchla sestra Magdalena spolu s jedním z pěti posledních františkánů a nelze se domnívat, že by ona sama prchala z komunity početnější.⁷⁵ I v Brně šel nedostatek povolání ruku v ruce se ztrátou dobrodinců, z valné části teď protestantů.

U zrodu katolické ofenzívy nejen v samotném Brně stála trojice olomouckých biskupů – Vilém Prusinovský, Stanislav Pavlovský a kardinál Ditrichštejn. Posledně jmenovaný, sázící na obnovu katolicismu skrze řeholní řády, realizoval františkánkám stavbu nového kláštera s kostelem sv. Josefa a stal se autorem řeholních pravidel. Regule obsahovaly dva zásadní body: zavedení klauzury a zásahy biskupa, co se týče volby abatyší, přijímání sester a dívek na vychování. Fundací – i když poněkud skromnější přispěl rovněž císař Matyáš. Ostatní řádový majetek tvořila věna žen, hodnoty mnohdy nezanedbatelné. Alžběta Bergerin z Bergu přinesla polovici vsi Tuřany, Anna Schmidin z Freudenhofenu a Kunštátu celé panství Kunštát a čtyřadvacet dalších vesnic.⁷⁶

Třicetiletá válka, spojená dnes s již legendárním obléháním města Brna švédskými vojsky generála Torstensonova, poznamenala komunitu sester hned několikrát. Klášter v roce 1643 poškodil požár založený za účelem likvidace jiné budovy. Po jeho stržení z fortifikačních důvodů o dva roky později našly sestry útočiště ve vídeňském Novém městě, odkud se roku 1646 vrátily se záměrem usadit se uvnitř městských hradeb. Odpor městské rady proti výstavbě nového kláštera

⁷⁴ Analogický vývoj byl vysledován také u františkánských terciárek v Mnichově. Srov. Strasser, *Bones of Contention*, s. 255-261.

⁷⁵ Buben, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, s. 285.

⁷⁶ Minařík, „Provinciál P. Bernard Sannig, učenec, spisovatel a organisátor františkánské provincie (1637-1704).“ In: *ČKD*, 1924, 65/90, s. 496.

pomohl překonat podkomoří František Magnis (jehož dítě se podle legendy uzdravilo dotykem relikvie sv. Jana Kapistrána, jež byla přechovávána ve františkánském kostele) a po roce 1650 mohlo být na místě zakoupených domů zahájeno s pomocí knížecího rodu Ditrichštejnů budování nového komplexu. Do města samého přibyli rovněž františkáni, jsouce usazeni městskou radou u kostela sv. Máří Magdaleny. Olomoucký biskup Karel Lichtenstein vysvětil roku 1673 tento kostel i kostel sester stojící v těsné blízkosti, v němž vedle svatého Josefa náleželo výsadní místo sv. Alžbětě a sv. Antonínu Paduánskému. Podle plánu druhého stavitele Jana Křtitele Erny doplnil jednopatrovou kvadraturu kláštera malý hospodářský trakt a ve východní části objektu v místě konventní zahrady byla vystavěna kaple se Svatými schody a lékárna. Klášter v této době obývalo asi 35 sester převážně z šlechtických a měšťanských rodin. Za správu odpovídala abatyše volená na doživotí. Rozhodnutí provinční kapituly ohledně časově eliminované funkce matky představené uvedl tehdejší provinciál Bernard Sannig i zde. Setkal se však s odmítnutím ze strany fundátora kláštera Leopolda Ditrichštejna, představená Maxmiliána de Spaar se dokonce neváhala obrátit na své vlivné známé v zemské správě. Jablkem sváru se stal výklad fundační listiny z roku 1617 natolik, že konečné slovo musel do sporu vnést až sám císař Leopold. V nové volbě roku 1675 byla zvolena Marie Schmidin a tříletá praxe pak provázela klášterní život až do jeho zrušení. Podnětem stížností byla i v tomto případě obava ze strany fundátora o možné ztenčení jeho práv. Sannig se rovněž zasloužil o sepsání nových pravidel.⁷⁷

Během 18. století se město Brno opět vyznamenalo kvalitní obranou, tentokrát proti vojskům pruským. I přes probíhající války o rakouské dědictví tak konvent mohl nerušeně existovat. Krátce před zrušením kláštera Josefem II. roku 1782 zde žilo 23 sester chórových, 5 laických a 4 novicky. Majetek připadl náboženskému fondu, výchovně vzdělávací činnosti se pak v budově věnoval řád voršilek.⁷⁸

⁷⁷ Foltýn, *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 184-186 a s. 190-192. Minařík, „Provinciál P. Bernard Sannig, učenec, spisovatel a organisátor františkánské provincie (1637-1704).“ In: *ČKD*, 1924, 65/90, s. 497-502.

⁷⁸ Foltýn, *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 190.

1.4 Rezidence františkánských terciářek v Javoru

Město Javor, nacházející se dnes na území Polské republiky v kraji Legnica, patřilo téměř po celou dobu raného novověku k zemím Koruny české. Město v Dolním Slezku, jedno z center zdejší výroby kvalitního sukna, získalo svá privilegia už ve 13. století.⁷⁹ I přes zánik komunit I. a III. řádu na počátku 16. století zapříčiněný ve Slezsku mohutnou reformační vlnou, se podařilo během století následujícího obnovit obě větve. Do atmosféry obnovy města po ničení způsobeném vojsky třicetileté války přišli roku 1639 do opuštěného konventu znovu františkáni a na tradici sester františkánek, tzv. Bequin⁸⁰ navázaly zdejší ženy po roce 1700.⁸¹

Prvními dvěma členkami obnoveného kláštera, vystavěného v roce 1704 na Strigovském náměstí, se staly Anna Alžběta Beckerin, dcera javorského měšťana a vdova Anna Dorota Hochgesangin.⁸² Celkový počet řeholnic zpravidla dosahoval šesti a žena z vyšších kruhů společnosti byla spíše výjimkou, tudíž nepříliš vysoký objem nemovitého majetku pocházejícího většinou z věn ovlivňoval i hospodářskou situaci konventu. Teprve roku 1712 byla v klášteře vystavěna soukromá kaple a pozdější stavbu nového kláštera pomáhal financovat vřatislavský biskup František Ludvík. Ačkoliv roku 1726 byla rezidence zcela inkorporována do České františkánské provincie, za necelé čtvrtstoletí se františkánky dostaly opět do rukou vřatislavského biskupa – tentokrát už i po správní stránce. Odtržení od České františkánské provincie bylo dokonáno roku 1755 v souvislosti se získáním slezského území pruským knížetem Fridrichem II. Rezidence františkánek nacházející se v samostatné slezské provincii Svaté Hedviky byla zrušena zásahem pruské koruny roku 1810.⁸³

⁷⁹ Paweł Opaliński, *Historia miasta* [online], citováno 22. 3. 2006. Dostupné z [www: <http://www.jawor.pl/jawor/index.php?strona=dzial1.php&c=del&n=1>](http://www.jawor.pl/jawor/index.php?strona=dzial1.php&c=del&n=1).

⁸⁰ Minařík, „Terciáři v klášteřích”, s. 55. Nominativ plurálu zní Bequiny, nebo také Benignae, K. Minařík toto označení do češtiny na jiném místě překládá jako bernardinky, což bylo obecné označení pro příslušnice tohoto řádu v oblastech Moravy, Slezska a Polska. Stejně tak se františkánům v těchto místech říkalo bernardini. (Odvozeno od sv. Bernardina Sienského.)

⁸¹ Minařík, „Terciáři v klášteřích”, s. 55.

⁸² NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3130, „Rezidence v Javoru“.

⁸³ Minařík, „Terciáři v klášteřích”, s. 55.

II. TRADICE A REFORMA

2.1 Reformní tendence uvnitř církve a Tridentýský koncil

Přestože koncilní otcové roku 1215 na IV. lateránském koncilu usoudili, že dalších řádů nebude třeba a nová hnutí si právě tak vystačí se stávajícími řeholemi,⁸⁴ už za pár let (roku 1223) byl papež nucen udělat výjimku. Nově vznikající komunity mendikantů se orientovaly na prostor dosud nepříliš vyhledávaný tradičními mnišskými řády; začaly působit v prostředí měst. Bezprostřední blízkost komunit měla větší dopad na laiky; v okolí mužského kláštera se velmi často (vedle budov ženské větve) nacházely domky zbožných vdov či bekyň, kromě toho se řada laiků sdružovala do malých skupin jako terciáři.⁸⁵

V průběhu následujících staletí však mnoho konventů své řeholní ideály ztrácelo. Na jedné straně se řeholníci těšili ve společnosti velkým privilegiím a exempcím, na straně druhé se uvolňovalo pouto s jinými představiteli církve, nejčastěji místním ordinářem; svěřené duchovní úkoly byly plněny liknavě, laici obklopující komunity vykazovali prvky svérázné interpretace těch nejzákladnějších náboženských pravd a konečně kláštery obývali nezřídka muži i ženy společně. S mírnou nadsázkou však lze říci, že téměř současně s prvními zřetelnými známkami úpadu se objevila touha po obnově řeholních ideálů. Neustálý pohyb řádů od krize až k úpadku a reformou směrem opět k rozkvětu se ukázal jako jeden z charakteristických prvků řeholního života vůbec.⁸⁶ V 15. století se však tato idea, že řády mohou být reformovány pouze v linii návratu k přísné disciplíně, ozvala s novou naléhavostí.⁸⁷ Nicméně reforma „zdola“ charakterizovaná například zrodem františkánů-observantů nebyla s to zasáhnout církve celou.⁸⁸

⁸⁴ Jde o usnesení *Ne nimia religionum*. Srov. Marco Bartoli, *Svatá Klára: Žena mezi mlčením a pamětí*, 1 ed. (Praha: Vyšehrad, 2004), s. 181. Elizabeth M. Makowski, *Canon Law and Cloistered Women: Periculoso and Its Commentators, 1298-1545* (Washington, D.C: Catholic University of America Press, 1997), s. xviii.

⁸⁵ Základní charakteristiku řádu podává ve svém díle Heribert Holzapfel. Srov. Holzapfel, *Handbuch des Geschichte des Franziskanerordens*.

⁸⁶ Což o františkánech, jak dokládá Petr Hlaváček, platí dvojnásob. Srov. Petr Hlaváček, *Čeští františkáni na přelomu středověku a novověku*, 1 ed. (Praha: Academia, 2005).

⁸⁷ O'Malley, *Trent and all that*, s. 17.

⁸⁸ *Ibid.*, s. 51.

Je proto příznačné, že i protestantská reformace, jež ve svých důsledcích negativně ovlivnila stávající řeholní řády, byla spuštěna pochybnostmi a následnou aktivitou člena řádu augustiniánů, Martina Luthera. Úvahy nad Boží milostí v duchu spisů svatého Augustina jej nicméně přivedly k radikálnímu kroku; roku 1517 zformuloval na základě svého výkladu predestinace závazné teologické stanovisko, v němž položil řádové sliby na stejnou misku vah společně s almužnami, odpustky či modlitbami k světcům, tedy k úkonům nikoli nezbytně nutným pro spásu duše. Své přesvědčení potvrdil pět let nato, když uzavřel manželství s cisterciáckou mniškou, Kateřinou Bora.⁸⁹

Řeholníci a řeholnice sympatizující s Lutherovým reformním úsilím byli postaveni před nabídku sekularizace; v případě, že chtěli v konventu setrvat, byli nuceni se smířit se skutečností, že úmrtím posledního člena život v těch zdech utichne; přijímat dorost Luther zapověděl. Zatímco však řeholníci našli odpovídající místo v nově konstituované církvi jako pastoři, ženy své spirituální tendence ve veřejné sféře rozvíjet nemohly;⁹⁰ výlučným posláním ženy se stalo manželství a výchova dětí.⁹¹

Na prahu raného novověku tak bylo možno sledovat paradoxní situaci. Zatímco kláštery, jejichž osazenstvo dychtilo po obnově a přidávalo se k protestantskému hnutí, vlivem Lutherových myšlenek zanikaly;⁹² konventy, v nichž to s vnitřní reformou nemysleli vážně, zůstávaly fungovat a byly zdrojem pohoršení. Nicméně, v některých oblastech se šířila vnitřní reforma řeholního života společně s věrností ke katolické

⁸⁹ Franz Metzger – Karin Feuerstein-Prasser, *Die Geschichte des Ordenslebens*, s. 199.

⁹⁰ Barbara Harris, A New Look at the Reformation: Aristocratic Women and Nunneries 1450-1540, *Journal of British Studies*, 32/1991, s. 90. Nejen z tohoto důvodu ženy mnohem více lpěly na řeholním životě, a přestože neexistují absolutní čísla, je zřejmé, že k protestantismu přecházeli častěji řeholníci než řeholnice. Srov. Wiesner, *Women and Gender in Early Modern Europe*, s. 193.

⁹¹ Maria Bogucka, Women's Lot in the Early Modern Period. In: *Women in the History of Europe*, s. 58-93. Přesto v určité opozici k Lutherovým myšlenkám i v protestantských zemích povstalo hnutí zbožných žen, které se soustřeďovaly do společných domů a zasvěcovaly se Bohu. Tyto „protestantské“ konventy fungovaly až do 19. století. K spirituálním tendencím žen vyznávajících protestantismus srov. také Wiesner, *Women and Gender*, s. 168-195.

⁹² Luther postupně své stanovisko ještě přitvrdil a radikální antimonastické názory shrnul do spisu *De votis monasticis Martini Lutheri iudicium*. Přesto se ti, jež se přidávali k novým konfesím, nevymezili zcela jednoznačně k řeholnímu životu. Často i rodiny přesvědčených protestantů dále podporovaly finančně konventy, především kvůli zachování tradice. Srov. *Ibid.*, s. 193.

víře, o čemž svědčí alespoň v 15. století zrodilí se hnutí observantů či theatinů a později kapucínů, jezuitů či z ženských řádů voršilek.⁹³

Navzdory tradičnímu názoru historiografie, jež interpretovala reformní úsilí katolické církve na koncilu v Tridentu pouze jako pozdní reakci na Lutherovo vystoupení,⁹⁴ je třeba rovněž kořeny katolické obnovy hledat v duchovní dispozici předchozího staletí.⁹⁵ Pomalé rozvíjení této tendence lze připsat na vrub papežské kurii, neboť *Řím se obával debaklu papežství*⁹⁶, takže rozhodný krok byl neustále oddalován. První setkání koncilních otců, z nichž celá řada příslušela k rozličným řeholním hnutím, se odehrálo až roku 1545, a protože otázky jednoznačného definování doktríny byly důležitější, řešení úpadku řeholí se dostalo na pořad dne až během pětadvacátého, zcela posledního, sezení.⁹⁷

Předmětem diskuse se stala především problematika intenzity a rozsahu reformy. Ani koncilní otcové, přestože odmítli řadu bodů Lutherovy nauky, nebyli imunní vůči pokušení řeholní řády zredukovat alespoň co se počtu týče. Nabízela se možnost ponechat pouze tři základní řehole, totiž benediktínskou, augustiniánskou a františkánskou, radikálním zastáncům této linie dokonce stačily jen dvě; každá z nich by zastupovala jeden typ zasvěceného života, takže by se jednou řeholí spravovaly všechny kláštery kontemplativní, druhou pak ty, jež rozvíjely mezi laiky činnost aktivní. Rozrůzněnost jednotlivých řeholních hnutí totiž koncilní otcové považovali, stejně jako před více než třemi sty lety, za jeden z hlavních kořenů úpadku. Třebaže tento návrh neměl naději na prosazení, konsenzus byl nalezen v jiných příčinách úpadku. Ke shodě došlo při jednání o odnětí nejrůznějších privilegií a exempcí, v nichž tkvěla přílišná nezávislost a nekontrolovatelnost konventů. „Zelenou“ dostala přísnější jurisdikční pravidla, jež stanovala průběh a intenzitu vizitací.⁹⁸

⁹³ Heimbucher, *Die Orden und Kongregationen der katholischen Kirche*. I. Band, s. 656-771. Týž, *Die Orden und Kongregationen der katholischen Kirche*. II. Band, s. 97-288.

⁹⁴ Přehled dosavadních názorů historiografie podává v kapitole *How It All Began* John W. O'Malley. Srov. O'Malley, *Trent and all that*, s. 16-46.

⁹⁵ Greyerz, *Religion and Culture in Early Modern Europe, 1500-1800*, s. 34.

⁹⁶ *Ibid.*, s. 35.

⁹⁷ Jedin, *Geschichte des Konzils von Trient*, s. 172.

⁹⁸ *Ibid.*

Mnohé vnitřní reformy řádů byly založeny na jediném bodě, návratu k původním pravidlům. Z tohoto faktu vycházeli i koncilní otcové. Během diskuse se zřetelně projevila tendence návratu k observanci. Ukázalo se, že úkolem koncilu je potvrdit tento bod a učinit jej zcela závazným. Obsahem dekretu tedy měl být obecný rámec pravidel, který bude zahrnovat obnovu řeholních závazků v jejich původní přísnosti.⁹⁹

Blížící se zakončení koncilu (plánované na 9. prosince 1563) bohužel nedovolilo vyřešit některé sporné otázky. Koncilní otcové si byli vědomi toho, že *oba návrhy* (důsledně se oddělovaly mužské a ženské řády, pozn. autora) *k řádové reformě nesly pečeť spěchu, s níž byly připravovány.*¹⁰⁰ Hubert Jedin se domnívá, že *by tyto debaty za jiných okolností trvaly takový počet týdnů, kolik zabraly v tomto případě dnů.*¹⁰¹

V pěti listopadových dnech (tj. 23-27. 11. 1563) koncil jednoznačně potvrdil význam každého řádu a přínos jeho působení v procesu rekatolizace společnosti.¹⁰² Dekrety byly vydány tiskem, a protože papež ve schvalovací bule *Benedictus Deus* závažně vstoupil do procesu výkladu kanonického práva a odňal stávající pravomoc univerzitám, jednotlivé body dekretu byly zřetelně postaveny mimo jakoukoli diskusi. Pro jejich autentický výklad byla zřízena zvláštní kongregace; nejvyšší instancí ve všech závažnějších sporech byl od roku 1564 papež sám.¹⁰³

2.2 Dekret *De regularibus et monialibus*

Konečná verze dekretu sloučila oba dosud oddělované dokumenty (řeholníci/řeholnice) do jediného. Vedle společných, zejména úvodních, pasáží se pak řada článků vztahovala jen k jedné z obou skupin. Věnovaný prostor závisel na skutečnosti, nakolik řeholníci potažmo řeholnice odpovídali nové, potridentské představě církve. Revize se totiž netýkala pouze dílčích složek církve, bylo jí podrobeno i samo poslání. S ohledem na obrovskou neznalost základních článků

⁹⁹ Ibid, s. 172-174.

¹⁰⁰ Ibid, s. 174.

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Elbel, *Bohemia Franciscana*, s. 16.

¹⁰³ Adriano Prosperi, *Il Concilio di Trento: Una introduzione storica* (Torino: Einaudi, 2001), s. 88-94. Podle Jiří Kašný, *Tridentský koncil a kanonické právo*. © 2010. [citováno 10. 2. 2010]. Dostupný z [www: <http://www.tf.jcu.cz/>](http://www.tf.jcu.cz/).

víry v oblastech *christianizovaných* a na velký obzor Nového světa, jehož obyvatelům bylo třeba katolickou víru teprve hlásat, definovala katolická církev svůj charakter jako *pastoračně-misijní*.¹⁰⁴ Hybateli raněnovověkého katolicismu se staly řády mužské; stávající ženské komunity byly vyčleněny z prostředí laiků a bezprostředního kontaktu s nimi, v první řadě se měly stát *rezervoárem ctnosti*.¹⁰⁵

Obnova se však samozřejmě týkala řádů všech. Všeobecně závazným se stalo respektování řehole, kterou *řeholníci a řeholnice při svých slíbech veřejně vyznali*.¹⁰⁶ Akcent byl položen na obnovu a upevnění řeholní kázně, výraznější role byla přiznána řeholním představeným a pravidelným vizitacím konventů, zřetelněji se formulovala pravidla řádové suverenity a pravomoci diecézního biskupa. Řeholním řádům jako institucím, s výjimkou františkánů a kapucínů, u nichž představovala absence společného majetku jeden z charakteristických rysů, byla přiznána možnost vlastnit majetek.¹⁰⁷

Jestliže se těšily zvláštní pozornosti řády, jejichž úkolem byla pastore, *péče o duše* a jejich členům – kazatelům, zpovědníkům a celebrantům byly věnovány zejména články 4. a 11., ženské řehole byly postaveny na zcela opačný pól, staly se jednak *předmětem* tohoto působení (článek 10), jednak pro svůj zcela kontemplativní charakter jeho *hnací silou*.¹⁰⁸

Obnova ženských řeholí však nespočívala toliko v návratu k původní observanci. V řeholním životě se napříště odrazily některé prvky přesněji definované katolické věrouky. Vedle důrazu na Boží slovo (neboť jej nechápali výlučně jako protestanté, princip *sola scriptura* katolickou církví potvrzen nebyl) se koncilní otcové shodli i na důležitosti svátostí. Katolická církev jich zachovala všech sedm. Narůstající důležitost Eucharistie postavila však před koncil v Tridentu otázku, jak často mohou

¹⁰⁴ Greyerz, *Religion and Culture in Early Modern Europe, 1500-1800*, s. 34-35.

¹⁰⁵ Jan Zdichynec, Přístupy k výzkumu ženských klášterů kontemplativních řeholí v raném novověku, s. 121.

¹⁰⁶ *Das heilige, allgültige und allgemeine Concilium von Trient, das ist*, s. 315. Citováno podle Elbel, *Bohemia Franciscana*, s. 16.

¹⁰⁷ Elbel, *Bohemia Franciscana*, s. 16.

¹⁰⁸ K pohledu na funkci ženských klášterů srov. Václav Medek, *Cesta české a moravské církve staletími* (Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1982), s. 188. Ve středověku i v raném novověku se řada hodnostářů církve obracela s prosbou o modlitbu právě na zcela klauzurované řeholnice. Často se s tím setkávala také Klára, kterou žádal o modlitbu i papež. Bartoli, *Svatá Klára*, s. 101.

řeholnice přijímat.¹⁰⁹ Článkem desátým byla pozměněna stávající praxe, která doporučovala přijímat o všech velkých církevních svátcích, ve prospěch větší pravidelnosti; řeholnice přistupovaly ke zpovědi a svatému přijímání každých osm dní.¹¹⁰

Dále bylo třeba se vypořádat s nešvary, které zatemňovaly obsah ženského řeholního života. Jednalo se zejména o časté využívání konventů jako alternativy k manželství v těch případech, kdy rodina dívky nebyla s to zajistit dostatečné věno srovnatelné se společenskou prestiží té které třídy. Souhlas kandidátky býval v těchto situacích zaručen jejím brzkým vstupem do konventu a složením slibů ve velmi raném věku.¹¹¹ Dekret obsahoval řadu opatření, která měla toto zneužívání zasvěceného života eliminovat. Jednak byla určena minimální věková hranice pro přijímání dívek, jež určovala, že obláčku mohou skládat dívky nejdříve ve 12. letech, profeskami se mohou stát po uplynutí jejich 16. roku. Diecézní biskup získal pravomoc tuto věkovou hranici zvýšit a především měl osobně prověřit povolání kandidátky. Tato zkouška se neměla konat dříve, než po uplynutí jednoho roku od vstupu dívky do řádu. Tridentský koncil považoval za nutné roční noviciát učinit závazným pro celou církev.¹¹²

Prostor v potridentské církvi ženským řádům vymezoval článek devátý. I ním reagovali koncilní otcové na negativní situaci minulých staletí, na četná hnutí žen nikomu jurisdikčně nepodléhajících, jež často upadala do herezí. V souladu s procesem restrukturalizace společnosti, který probíhal na pomezí mezi středověkem a raným novověkem a jehož důsledkem byl nárůst mechanismu kontroly (jak ve státě, tak v církvi) se staly ženy obecně předmětem dohledu. Pro ženy žijící v rodinách to znamenalo podřídit se v zásadních otázkách otci či manželovi (nehledě na to, že

¹⁰⁹ Srov. Zdeněk R. Nešpor, *Náboženství na prahu nové doby: česká lidová zbožnost 18. a 19. století* (V Ústí nad Labem: Albis international, 2006). Harline, A Bishop in the Cloisters: The Visitations of Mathias Hovius, In: *Sixteenth Century Journal* 22/1991, s. 624.

¹¹⁰ *Das heilige, allgültige und allgemeine Concilium von Trient, das ist*, s. 324-325.

¹¹¹ Srov. Laven, *Virgins of Venice*, s. 20-24. Zajímavým fenoménem je v tomto případě středověká Anglie, v níž, jak uvedla už Eileen Power a po ní dále Barbara J. Harris, byl vysledován malý počet vokací spolu s relativně velkou možností volby vlastní budoucnosti. Srov. Eileen Power, *Medieval English Nunneries, 1275-1535* (Cambridge, 1922). Barbara J. Harris, A New Look at the Reformation: Aristocratic Women and Nunneries, 1450-1540. In: *The Journal of British Studies*, 32/2 (1993), s. 89-113.

¹¹² *Das heilige, allgültige und allgemeine Concilium von Trient, das ist*, s. 327-330.

v protestantských církvích alternativa k rodinnému životu neexistovala),¹¹³ ženy soustředící se do řeholních domů podléhaly tímto článkem jurisdikčně místnímu biskupovi nebo provinciálovi a kvardiánovi nejbližšího konventu. Ordináři diecéze byly konventy podřízeny v případě, že byly dosud spravovány apoštolským stolcem; ve všech ostatních případech náležely do jurisdikce I. řádu.¹¹⁴ Představený měl od nynějška nárok na poslušnost všech členek konventu, jeho slovo bylo rozhodující ve všech oblastech, jak duchovní, tak ekonomické. Pro komunitu se stal nezbytným; přijímal sliby novic, potvrzoval abatyši v úřadě, pověřoval řeholníky, kteří zajišťovali sestrám duchovní servis.¹¹⁵ Zároveň však byl zodpovědný za duchovní a morální rozměr konventu, za prosazení reformy Tridentina.

2.3 Klíčový prvek reformy – klauzura

Posledním článkem určeným pouze pro ženské řeholní řády se stalo nařízení o klauzuru.¹¹⁶ Uzavření se, rezignace na kontakt s laickým světem bylo součástí řeholního života již v jeho počátcích. Slovo latinského původu *clausura* označovalo jak ono konkrétně vymezené místo, tak i soubor církevních předpisů; takže opouštění daného místa, nebo naopak návštěva řeholníka se staly předmětem jasných pravidel.¹¹⁷ Bylo tak lze rozlišovat několik stupňů klauzury, některým stačilo poukázat na nedotknutelnost onoho prostoru, jiné určovaly dny vycházení a návštěv; ten nejpřísnější stupeň vyžadoval, aby daná osoba přijímala návštěvy v místnosti přehrazené mříží a vymezený prostor opustila až v den svého pohřbu.

K tomuto striktnímu typu klauzury tíhly především ženské řády, i u nich ale statuta rozlišovala a připouštěla výjimky. V době úpadku řeholního života se však tyto výjimky staly natolik četnými, že ideál klauzury byl na mnoha místech zcela opuštěn.

¹¹³ Richard van Dülmen, *Kultura a každodenní život v raném novověku: (16.-18. století)*, 1 ed. (Praha: Argo, 1999), s. 16.

¹¹⁴ *Das heilige, allgültige und allgemeine Concilium von Trient, das ist*, s. 323-324.

¹¹⁵ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3110, karton č. 184, Statuta und Ordnungen, welche dem löblichen königlichen Stift und Kloster der seeligsten Mutter Gottes Mariae Himmelfahrt in Znaym, Ordens S. Clara der Reformiertin und Barfüsserin hat vorgeschrieben hochwürdige Vatter Fr. Bernardus Sannig. Prag 1685, 133 s.

¹¹⁶ *Das heilige, allgültige und allgemeine Concilium von Trient, das ist*, s. 319-320.

¹¹⁷ Evangelisti, „We Do Not Have It, and We Do Not Want It“: Women, Power, and Convent Reform in Florence“, s. 680-681.

Tridentský koncil proto formuloval v pátém článku svou představu o klauzuře: *Žádné řeholnici nebud' dovoleno po složení věčných slibů pod žádnou záminkou klášter – byť na krátký čas – opustit. Rovněž nebudiž nikomu rozličného stavu, povolání, pohlaví a stáří dovoleno bez písemného svolení biskupa nebo představeného vstoupit do kláštera pod trestem exkomunikace.*¹¹⁸ Aniž by koncilní otcové rozlišovali mezi nejrůznějšími typy ženského řeholního života, považovali onen článek za závazný pro všechny.

Dosavadní struktura ženského monasticismu byla ale mnohem bohatší a vykazovala četné varianty i v oblasti klauzury.¹¹⁹ Tradiční ženské řády, které vznikly jako paralela k benediktům či augustiniánům, se pojetím k mužským řádům (u nichž byla klauzura chápána především jako *stabilitas loci*) nepřipojily; klauzura díky ryze kontemplativnímu charakteru byla zavedena jako striktní. Byla chápána jako ochranný prvek života a čistoty Kristových nevěst – v dobách počátku monasticismu o to víc, neboť fyzická izolace mohla zabránit ničivým vpádům barbarů či dalším násilníkům v dobách politické nestability.¹²⁰ Ve 13. století vznikl druhý řád inspirovaný františkánskou řeholí. Protože však Klára z Assisi toužila následovat Františka co možná nejvěrněji, zvláště v jeho pojetí chudoby, bylo zpočátku striktní (a doposud jediné) pojetí klauzury opuštěno. Zbožné ženy soustředěné okolo Kláry byly připraveny si obstarávat živobytí podobně jako František a jeho souputníci, žebráním. Později přijímaly tuto službu z rukou bratří zvaných *fratres eleemosynarii*, kteří byli pro tento úkol pověřeni. František však nebyl považován za vlastních zakladatele ženské řeholní komunity, jež se soustřeďovala v klášteře svatého Damiána, natož II. řádu. Správu nad vznikajícím hnutím měl ve svých rukou od počátku diecézní biskup Hugolin. Stal se tvůrcem řehole; když v roce 1219 předkládal její první variantu, klauzura byla její přirozenou součástí. O něco později se pokusila Klára svou představu vtělit do jasného programu, „pustila“ se tedy vlastního zpracování řehole; ta byla v den předcházející jejímu skonu papežem potvrzena, ovšem jediné pro místní

¹¹⁸ *Das heilige, allgültige und allgemeine Concilium von Trient, das ist*, s. 319.

¹¹⁹ Jednak co se týče chápání, srov. Zdichynec, *Přístupy k výzkumu ženských klášterů kontemplativních řeholí v raném novověku*, s. 115. Jednak co se týče realizování, srov. Evangelisti, „We Do Not Have It, and We Do Not Want It“: Women, Power, and Convent Reform in Florence“, s. 680-681.

¹²⁰ *Ibid.*

klášter svatého Damiána.¹²¹ Tyto řehole především chápaly rozdílně respektování úplné absence majetku, Klára na prvním místě usilovala o schválení *Privilegia paupertatis*. Klauzura v obou dokumentech byla, nicméně jak Klára napsala, bylo možno ji překročit, *je-li potřebný, rozumný a zřejmý a schválený důvod*.¹²² Striktní klauzura se objevila poprvé roku 1255 ve statutech pro francouzský klášter v Longchamps, který soustřeďoval ženy z nejvyšších kruhů společnosti. Definitivní úpravu řehole provedl papež Urban IV. o osm let později. V roce 1263 potvrdil oficiálně existenci nového řádu, který byl nyní poprvé pojmenován po své iniciátorce; klauzura získala tutéž podobu, kterou se vyznačovaly tradiční ženské řády raného středověku. Klarisky byly oficiálním ustanovením striktní klauzury považovány za klasický kontemplativní řád. Nicméně výjimky papežové udělovali bohatě, poprvé Bonifác VIII. již na konci 13. století, na prvním místě však pro ty konventy, které nebyly s to zajistit svým členkám obživu.¹²³

Od vrcholného středověku zde však byly také komunity žen spravující se řeholí III. řádů. Hnutí laických kajícíků, jež svým původem sahá do počátku 13. století, období charakteristického vzedmutím laické zbožnosti, se brzy oficiálně připojilo k oběma mendikantským řádům. Jednak pro blízkost spirituality, která byla vhodná i pro laiky, jednak pro jejich blízkost fyzickou, neboť mendikanti se soustředili na městský prostor. I tyto řehole se dočkaly oficiálního papežského potvrzení. Laici ale měli zůstat ve svých rodinách, klauzura byla tedy naprosto bezpředmětná.¹²⁴ Pokud se objevila, byla uvedena pouze jako ústupek těm ženám, které se například po smrti svých manželů chtěly soustředit do jednoho domu, a označovala jedině zázemí řeholnic, prostor někde uvnitř domu určený k modlitbě. Primární poslání, ke kterému vyzývala řehole, a jež bylo uprostřed chudých, nemocných a umírajících plnily tyto ženy nadále.¹²⁵ Nicméně varianta alespoň dočasného soužití za účelem efektivnější správy komunity byla v průběhu 14. a 15. století stále častější; na tuto skutečnost zareagovali dva papežové; Jan XXIII. před polovinou 14. století svolil, aby řeholní terciáři bydleli společně v jednom domě, ale pouze za předpokladu složení řeholních slibů, Lev X. později, v roce 1521, vytvořil dokonce speciální řeholi pro Třetí řád

¹²¹ Bartoli, *Svatá Klára*, s. 106.

¹²² Ibid.

¹²³ Holzapfel, *Handbuch der Geschichte des Franziskanerordens*, s. 648-652.

¹²⁴ Cincialová, *Komentář k řeholím III. řádu*, s. 13.

¹²⁵ Strasser, *Bones of Contention*, s. 255-261.

svatého Františka, v němž se klauzura stala sice volitelnou, nicméně už možnou součástí tohoto původně laického hnutí.¹²⁶

Zatímco řada konventů, v nichž klauzura nebyla zásadním ustanovením, po mravní stránce během 14. a 15. století upadala a mnohé konventy, které ve svých statutech striktní klauzuru měly, ji porušovaly, objevovaly se v době před Tridentem komunity nové. Na základě františkánské řehole to byly především koletinky či koncepcionistky. Klauzura zachovávaná v těchto řeholích byla natolik přísná, že řeholnice po složené profesi neměla již žádný kontakt se světem včetně vlastní rodiny.¹²⁷

I tyto důvody vedly koncilní otce, aby v posledním článku dekretu *De regularibus et monialibus* trvali na tom, aby všechny předkládané články (tedy i ten zavazující všechny řeholnice k striktní klauzuře) byly nejen akceptovány a uvedeny v život, ale mělo se tak stát i navzdory regulím.¹²⁸ Byla-li tato premisa vztažena na komunity tradičních řádů, byla jejich statuta a draze opatrované papežské dispenzy zpochybněny, pokud se vztáhla na tzv. *offener Klöster*¹²⁹, znamenala jejich absolutní popření. Koncil však tímto nařízením jednak požadoval zlepšení morálky, ovšem stejně tak chtěl docílit toho, aby veškerá ženská náboženská společenství dostala institucionalizovanou podobu řeholních řádů.¹³⁰

Ta chyběla často veškerým těmto společenstvím žen, třebaže v průběhu staletí jejich komunity na základě papežských výnosů přijímaly některé řeholní závazky. Po celý středověk se vedly na univerzitách i papežském dvoře diskuse o tom, zda tyto osoby považovat v přísném slova smyslu za *církevní*, na které se vztahovala celá řada privilegií – takže byli osvobozeni od placení daní a desátků, od světských soudů,

¹²⁶ *Řeholní pravidla III. řádu sv. Otce Františka stanovené papežem Lvem X. pro bratry a sestry pospolu žijící a stanovy téhož řádu s dodatkem o volbě vrchní představené* (Hradec Králové, 1902), s. 18.

¹²⁷ Heimbucher, *Die Orden und Kongregationen der katholischen Kirche*. I. Band, s. 822-828.

¹²⁸ *Das heilige, allgültige und allgemeine Concilium von Trient, das ist*, s. 334-335.

¹²⁹ Termín, který užívá Hubert Jedin pro charakteristiku klášterů, které neměly ve svých statutech klauzuru. Srov. Jedin, *Geschichte des Konzil von Trient*. Band IV., s. 174.

¹³⁰ Marie Macková, Voršilky v Čechách a jejich pojetí veřejné prospěšnosti. In: *Theatrum historiae* 3, Pardubice 2008, s. 223.

přísnějšími tresty byli potrestáni ti, jež vztáhli ruku na tuto osobu – či jsou to laici se specifickým *modem vivendi*.¹³¹

Hloubka a síla potridentské diskuse nad klauzурou se stala předobrazem pozdějšího chápání tohoto fenoménu jako klíčového prvku reformy. A to i přes to, že vyhlášení klauzury pro všechny ženské kláštery nebyl bezprecedentní akt, který se z nejrůznějších důvodů nepodařilo prosadit. Už v roce 1298 se konstituce *Periculoso* Bonifáce VIII. pokusila zavést všeobecné právo klauzury pro všechny ženské řády a obvyklou klauzuru zaměnila za věčnou, tedy striktní.¹³² Rozlišovala dva typy, *aktivní* a *pasivní*.¹³³ Řeholníci bylo zakázáno konvent opustit, laikovi do něj vejít. Konstituce považovala tento krok za podnětný, sestry konečně mohly *sloužit Bohu svobodněji, zcela odděleny od vnějšího světa, vzdáleny smilstvu a mnohem pečlivě chráněny*.¹³⁴ Nepřijetí tohoto nařízení bylo způsobeno jak schizmatem, tak i podílem světských autorit na správě klášterů. Přesto po celé 14. a 15. století probíhaly v celé církvi reformy na lokální úrovni, které se k ideálu striktně klauzurovaných žen hlásily.¹³⁵ Tridentský koncil se vrátil k této otázce a v pátém článku se na *Periculoso* odvolal. Zatímco Bonifác však podle tehdejšího chápání uvalil klauzuru pouze na profesky (nebo lépe řečeno jim ji připomněl), dekret *De regularibus et monialibus* nabízel několikero interpretací.

Ženské konventy tak v následujícím období nemusely považovat dekret v otázce klauzury za závazný; nejčastěji vítězilo tradiční pojetí klauzury jen jako určitého místa uvnitř kláštera, jež nebylo přístupné laikům. Vedle toho ale řada vládců nebo zákonodárných orgánů zvláště v Itálii a ve Španělsku striktní klauzuru ještě před svolání Tridentského koncilu nařídila jako zákon. Další články Tridentina ale po jejich zveřejnění odmítla; nevyhovovaly totiž jejich pojetí funkce ženských konventů.¹³⁶

¹³¹ Elizabeth M. Makowski, *A Pernicious Sort of Woman: Quasi-Religious Women and Canon Lawyers in the Later Middle Ages*, 1 ed. (Washington, D.C: Catholic University of America Press, 2005), s. 89-114.

¹³² Franciszek Bogdan, *Geneza i rozwój klauzury zakonnej*, s. 198.

¹³³ Evangelisti, „We Do Not Have It, and We Do Not Want It“: Women, Power, and Convent Reform in Florence, s. 680.

¹³⁴ Makowski, *A Pernicious Sort of Woman*, s. 1-20, 49-136.

¹³⁵ K otázkám lokálních reforem ženských klášterů viz McNamara, *Sisters in Arms*, s. 385-418.

¹³⁶ Pastor, *Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters (bis Zum Tode Pius' VI.)*, s. 181-200. Laven, *Virgins of Venice*, s. 43-64. Piętrzik, „Uciekamy się do świątobliwości waszi oyca

Proto také reformě řeholních řádů věnoval svůj pontifikát Pius V., opíraje se v této oblasti zejména o kardinála Karla Boromejského. Ženským františkánským klášterům znovu nařídil, aby jedinou jurisdikční vrchností byli observanté, a ačkoli dlouhou dobu zvažoval úplné rozpuštění institucionalizovaného třetího řádu svatého Františka, nakonec – zejména pro velké rozšíření a vysoký počet členů¹³⁷ – tak neučinil. Zvláště těmto, činným řádům, byly ale adresovány dvě důležité buly. Obsahem nařízení *Circa pastoralis* a o něco pozdějšího *Decori et honestati* se stalo etablování striktní klauzury pro všechny ženské domy. V pořadí první bula z roku 1566 jasně specifikovala, že všechny ženy, které jsou jakýmkoli způsobem přičleněny k některému hnutí jednoduchými sliby, jsou povinny složit slavné. A jelikož obsahem slavných slibů byl i závazek klauzury, již koncil definoval v tom nejpřísnějším smyslu, bylo jasně touto bulou stanoveno, že napříště i konventy třetích řádů jsou vázány striktní klauzurou.¹³⁸ Bula *Decori et honestati* nakonec specifikovala, že papež je tím, kdo mohl určit eventuální překročení klauzury; tento striktní typ klauzury se proto nazýval klauzurou *papežskou*.¹³⁹

Složení slavných slibů, však zůstalo (alespoň teoreticky na bázi právního dokumentu) pro osoby vstoupivší do kláštera před rokem 1563 svobodným. Buly dále vytvořily možnost pro tyto ženy, které se rozhodly pro činný typ řehole, aby – chtějí-li – mohly zůstat tomuto povolání věrné. Pokud se konvent rozhodl nařízení bul nerespektovat, musel však do budoucna počítat se zánikem; neexistovala možnost přijímat novicky. Praxe pak mohly být i taková, že se konventy dělily do dvou komunit.¹⁴⁰ Mezi symboly abatyšina představenství v komunitě, která striktní klauzuru přijala, patřil také klíč od brány konventu.¹⁴¹

i pana naszego.“ Przyczynek do dziejów ss. bernardynek warszawskich w XVII wieku. In: *W służbie Bogu i społeczeństwu. Zakony na ziemiach polskich w XVI.-XIX wieku*, s. 45-50.

¹³⁷ Jenom v Itálii odhadoval Jan Kapistránský (špičák tohoto hnutí) na 600 tisíc františkánských terciářek. Srov. McNamara, *Sisters in Arms*, s. 392.

¹³⁸ *Circa pastoralis*. In: Gaude, *Bullarum diplomatum et privilegiorum sanctorum romanorum pontificum. Tomus VII, A Pio IV. (an. MDLIX) ad Pium V. (an. MDLXXII)*, s. 447-452.

¹³⁹ *Decori et honestati*. Ibid., s. 808-810. Nicméně nad naplňováním nařízení měl bdít biskup a v případě potřeby udělit dispens (*facultates exeundi*). Srov. Borkowska, *Życie codzienne polskich klasztorów żeńskich w XVII- XVIII wieku*, s. 118-124.

¹⁴⁰ Ibid. Například ve varšavském konventu bernardinek přijalo klauzuru devět žen z dvaceti. Dům se rozdělil na dvě části. Viz Piętrzyk, „Uciekamy się do świętobliwości waszi oycy i pana

III. REFORMA ŽENSKÝCH KLÁŠTERŮ ČESKÉ FRANTIŠKÁNSKÉ PROVINCE

3.1 Na cestě k reformě

Třebaže koncil ukončil svá sezení v roce 1563, dalších téměř padesát let trvalo, než bylo lze na území České františkánské provincie započít s obnovou ženských konventů v duchu jeho dekretu. I tak ale slibně započatý proces přerušila třicetiletá válka, a tak se – nejen v českých zemích – neúměrně protáhl. Pro koncil v Tridentu platilo, že jej do jisté míry předjímalo reformní hnutí 15. století, v němž především jednotlivci reagovali na neutěšené upouštění od ideálů řeholního života – takže zasáhlo vždy jen určité konventy. Z jeho kořenů vyrostlo institucionalizované reformní hnutí, jehož důsledky formovaly život řeholních komunit po celé období raného novověku.¹⁴² Nepoměrně větší procento konventů tyto tendence zaznamenat nemuselo, proto pro ně reforma v duchu Tridentského koncilu znamenala nepříjemné překvapení. Ženské konventy františkánské provincie byly věrnou ozvěnou obou těchto tendencí.

Zatímco znojemský konvent klarisek byl založen iniciací panovníka,¹⁴³ oba konventy františkánských terciárek vznikly v samém závěru 15. století jako odraz touhy laiků po zbožném životě. Nejprve (roku 1486/7) vzniklo hnutí terciárek v Brně;¹⁴⁴ krátce nato, v roce 1490, přijalo oděv františkánských terciářů také několik žen v slezském Javoru. Město Brno navštívil roku 1451 Jan Kapistrán, vůdčí osobnost františkánské observance, a inicioval vznik kláštera františkánů-observantů.¹⁴⁵ Jako osoba pověřená protihusitskou misí spojoval návrat obyvatel zemí Koruny české ke katolické víře s obnovou řeholního života; vedle toho také neváhal vyzývat laiky ke kajicnému životu.¹⁴⁶ Také ve Slezsku následovala řada laických žen Jana Kapistrána;

naszego.“ Przyczynek do dziejów ss. bernardynek warszawskich w XVII wieku. In: *W służbie Bogu i społeczeństwu. Zakony w ziemiach polskich w XVI - XIX wieku*, s. 45-50.

¹⁴¹ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3111, karton č. 184, „Volby představených, spory s Ferdinandem z Dietrichsteina“.

¹⁴² Greyerz, *Religion and Culture in Early Modern Europe, 1500-1800*, s. 34-35.

¹⁴³ Foltýn, *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 771-772.

¹⁴⁴ Minařík, „Terciáři v klášteřích,” s. 54.

¹⁴⁵ Foltýn, *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 180.

¹⁴⁶ Kędracka, *Lowickie bernardynki*, s. 9-12.

ten, pokud toužily po životě v řádu, jim dával právě řeholi Třetího řádu svatého Františka.¹⁴⁷ Je tedy možné, že inspirace javorských terciárek není té brněnské zcela nepodobná. Zdá se, že k formaci věřících přistupovali podobně i nově usazení řeholníci, mimochodem velmi oblíbení mezi lidmi (takže v počtu odkazů brněnských měšťanů patřili k nejoblíbenějším institucím),¹⁴⁸ a vytvořili podmínky pro vznik ženského terciářského společenství. Pro závěr 15. století tak můžeme konstatovat mezi laiky sklon k observanci ústící do vzniku nových společenství, na něž dokázali františkáni odpovídat. Do jisté míry podobně na tom byly také znojenské řeholnice (dosud však připojené k minoritské provincii); před polovinou 15. století přijaly provinciálem vypracovaná nová statuta,¹⁴⁹ a třebaže se nedokázaly ubránit husitskému nájezdu na areál kláštera, takže byl roku 1494 poničen požárem, do čtyř let dokázaly obnovit kostel. Vedle znojenských měšťanů a městské rady nesl největší podíl na financování stavby Václav Lomnický z Meziříčí, který si v chrámu nechal zříditi hrobku.¹⁵⁰ Všechny tyto finanční příspěvky, jež vypovídají o podpoře laiků tolik nutné po konfiskaci některých statků kláštera šlechtou za husitství, svědčí rovněž o plnění řádových pravidel klášteřem. Komunita pod vedením abatyše Kateřiny Petzkin mohla tak nadále pokračovat v plnohodnotném životě řeholnic.¹⁵¹

Výrazný přelom pro všechny tři domy znamenal až nástup protestantské reformace, a to tím spíše, že se domy nacházely v městech s početným německým obyvatelstvem. Nejhuře z tohoto úhlu pohledu „dopadla“ komunita javorských terciárek, která zcela zanikla a její obnovení na počátku 18. století se dalo už na jiném místě a za zcela jiných podmínek. V dalších dvou případech se dokázaly řeholnice zániku ubránit, jistě i díky sepětí s I. řádem. Tuto možnost javorské terciářky neměly;

¹⁴⁷ Jan Kapistrán vůbec zvláště šířil třetí řád. Srov. Cincialová, *Komentář k řeholím III. řádu*, s. 23. Keďracka, *Łowickie bernardynki*, s. 9-12. Terciáře považoval za církevně-právní osobu a jejich právní autonomii hájil například ve spise *Defensorium tertii ordinis beati Francisci*. Cincialová, *Komentář k řeholím III. řádu*, s. 20.

¹⁴⁸ Foltýn, *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 181.

¹⁴⁹ Statuta provinciála Jana Kmity vydal v edici Klement Minařík. Originál uložen ve fondu České františkánské provincie. Viz NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3119, karton č. 185, „Řádová statuta“. Edice: Klemens Minařík, Stanovy pro znojenské klarisky z roku 1436. In: *Sborník historického kroužku*. 23/1922, s. 48-55.

¹⁵⁰ Foltýn, *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 773.

¹⁵¹ Seznam abatyší podává Vrbčanský, *Nucleus Minoriticus*, s. 453-455.

konvent observantů sice ve městě byl, zatímco ale komunita terciárek se sdružovala kolem kostela Neposkvrněného Početí Panny Marie, františkáni spravovali řádový kostel zasvěcený Panně Marii Nanebevzaté a svatému Ondřeji. Ani oni se však posléze neubránili zániku.¹⁵²

Brněnské terciářky si kontakt s františkány udržet dokázaly, a to i přes to, že v prvních letech po obláčce zakladatelky hnutí (kterou jí udělil provinciální vikář františkánů a jeden z Kapistránových průvodců při moravské misii) se sdružovaly kolem farního kostela sv. Jakuba. Mnoho obláček bylo uděleno tam a na zdejším hřbitově byly pohřbeny také první zesnulé.¹⁵³ Ve 20. letech 16. století však začali brněnští františkáni kázat také v tomto chrámě¹⁵⁴ a do stejné doby se datují také jejich přísnější jurisdikční kroky vůči terciářkám. Na příkaz kvardiána konventu sv. Bernardina ženy opustily dosavadní způsob života bydlení ve svých domech uprostřed vlastní rodiny a vystavěly si vlastní řádový dům na předměstí u Židovské brány v těsné blízkosti observantského konventu. Duchovní správu od této chvíle zajišťovali výlučně františkáni.¹⁵⁵ Oba konventy za reformace provázely podobné osudy.

Na rozdíl od dvou terciářských komunit, se klarisky díky době vzniku svého konventu octly pod jurisdikcí minoritského řádu. Postupné přesouvání jurisdikčních pravomocí na františkány bylo běžným krokem všude tam, kde tyto konventy vznikaly; podporoval je a vyzýval k nim sám papež. Ve Znojmě se františkáni ujali jurisdikce nad klariskami roku 1524,¹⁵⁶ do sousedního kláštera se nastěhovali o deset let později (neboť nejprve sídlili jako samostatná komunita u kostela sv. Alžběty na předměstí), kdy už bylo zcela jasné, že minoritům chybí novici a existence komunity s jejími třemi posledními členy se chýlí k závěru.¹⁵⁷ K reformnímu hnutí uvnitř řádů (např. reformní tendence spějící k vydělení observantů z františkánského

¹⁵² NA Praha, Archiv ČFP, kniha č. 52, Archivum conventus Javoriensis, nepag.

¹⁵³ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3109, karton č. 184, Kürtzer Inhalt von dem Ausrung des löblichen jungfrauen Klosterstifts bei Joseph in der königlichen Stadt Brünn des dritten Ordens Sancti Francisci der büssenden.

¹⁵⁴ Foltýn, *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 181.

¹⁵⁵ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3109, karton č. 184, Kürtzer Inhalt.

¹⁵⁶ NA, Archiv ČFP, kniha č. 55, Archivum ven. conventus, nepag.

¹⁵⁷ Foltýn, *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 774.

hnutí) se často přidávaly také řeholnice¹⁵⁸ – v tomto případě však observance sestry zřejmě příliš nenadchla; roku 1541 je musel k respektování jurisdikční vrchnosti napomínat sám generál řádu Jan Calvus.¹⁵⁹

Přes toto sepětí nebyla příští léta radostná a opouštění řádových závazků se projevilo i v obou zbývajících komunitách. Nejpozději v 2. polovině 16. století postihla krize řeholní domy v Brně a Znojmě, o čemž svědčí zmínky o klesajícím počtu řeholnic,¹⁶⁰ vizitační zprávy biskupů¹⁶¹ a nepřímým dokladem je pak sama atmosféra města s převážnou většinou německého obyvatelstva.¹⁶² Oba konventy provázal hluboký, ač i jinde obvyklý, úpadek.

Poněkud překvapivě proto působí záznamy ve variantě klášterní kroniky znojemských klarisek nazvané *Schwesterbuch*,¹⁶³ sdružující však do roku 1630 pouze záznamy o abatyších kláštera. Třebaže kniha vznikla až na konci 17. století, poté co byla reforma přivedena ke zdárnému konci, a jejím autorem se stal františkán (tedy představitel reformy) může být do jisté míry relevantním pramenem pro poznání případné „reformační“ éry konventu.

Během prvních vystoupení Martina Luthera spravovala klášter Markéta von Norowitz; když zemřela roku 1520, měla za sebou padesátiletý pobyt v klášteře. Úřad abatyše vykonávala od roku 1500 *obdařena neobyčejně bystrým rozumem*¹⁶⁴, zkušenosti v předchozích letech získala jako jedna z úzkého poradního okruhu abatyše.

¹⁵⁸ McNamara, *Sisters in Arms*, s. 390.

¹⁵⁹ NA Praha, Archiv ČFP, kniha č. 55, Archivum conventus Znoymensis, nepag.

¹⁶⁰ Ibid.

¹⁶¹ Podle vizitační zprávy olomouckého biskupa z roku 1580 sestry oblečeny do světských šatů opouštěly pravidelně konventy, nebo naopak jejich příbuzní a přátelé měli do klauzury volný vstup. Zdá se, že výjimkou nebylo ani jednání znojemské abatyše Kateřiny, která pěstovala úzké styky s tasovickým mlynářem, příznivcem novokřtěnců. ZA Opava, pobočka Olomouc, Arcibiskupství Olomouc, Klarisky Znojmo, inv. č. 2129, sign. B b 147.

¹⁶² Havlík, *Znojmo*, s. 1-29.

¹⁶³ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 706, *Schwesterbuch des hochwürdigen und königlichen jungfräulichen Stifts-Ordens S. Clarae der reformierten Barfüsserin in der Stadt Znaym bei Unser Lieben Frauen Himmelfahrt, im welchen verzeichnet sein die lebentigen und todten Schwestern obgedachtes Closters beschreiben durch den hochwürdigen P. Bernardo Sannig, des gantzen H. Ordens s. Francisci Vatter und gewesenen General Commissari[o] der gantzen cismontanischen Familien und Provincial der bömoschem Provintz von dem Jahr 1271 bis auf das 1687 Jahr*, nepag.

¹⁶⁴ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 706, *Schwesterbuch*, nepag.

S hmotným nedostatkem se patrně konvent rovněž nepotýkal; věno šlechtičny bylo natolik vysoké, že si zasloužilo zmínku i po dvou stech letech.¹⁶⁵ Možná i tento majetek a věna dalších obyvatelk konventu stejně jako výnosy z fungujícího hospodářství jistě přispěly k obnově kláštera, který byl krátce před jejím nástupem do úřadu vypálen husity. Obnova trvajících čtyři roky byla dovršena roku 1499.¹⁶⁶ Poněkud těžší postavení měly abatyše další; Barbara Recorin, jež spravovala klášter až do své smrti roku 1530, musela *ve své službě přetrpět luterské kacírství*,¹⁶⁷ podobně jako již zmíněná Catharina de Wogenitz a další. Jestliže se však neliší prameny ve zmínkách o nebezpečí protestantismu, jejíž konkrétní dosah i intenzitu můžeme jen tušit, stejně horlivě upozorňují na vynikající kvality jednotlivých žen.

Během jednoho století (1524 jurisdikce františkánů – 1630 pokus o první reformu) se na správě kláštera podílelo pět představených. Z uvedených charakteristik vyplývá příkladnost jejich života; nezdědka jsou označeny přívlastky *svatého života, zbožná a ctnostná*.¹⁶⁸ Protikladnost pozvolna upadajícího konventu a svatosti jeho představených je však dosti nereálnou představou. Je proto pravděpodobnější, že autor pramenů, někdejší provinciál františkánů P. Bernard Sannig, využil navzdory pravému stavu věcí konstruktu příkladného života. To by dokládal i fakt, že „éra ctnostných abatyší“ končí koncem třicetileté války a další pokračovatelé ji již nerozvíjí.

Přestože se sice znojemský konvent netěšil bývalému rozmachu¹⁶⁹ a postupně upadal, našly se i v této době osoby, které se – po rozchodu s protestantismem – rozhodly uchýlit do ústraní kláštera. Abatyše Ludmilla von Durchloss, jež řídila konvent mezi lety 1530-1556, patřila patrně mezi ně; slovy kronikáře prošla *dlouhou duchovní proměnou*.¹⁷⁰ Nejhlubší období úpadku pro znojemský konvent nastalo až v 70. a 80. letech 16. století, kdy nebyl daleko od zrušení. S tímto návrhem vystoupil papežský vizitátor Ninguarda v době, kdy konvent obývaly poslední dvě sestry.¹⁷¹

¹⁶⁵ Ibid.

¹⁶⁶ Ibid.

¹⁶⁷ Ibid.

¹⁶⁸ Ibid.

¹⁶⁹ NA, fond Č. f. p., kniha č. 55, Archivum conventus Znoymensis, nepag.

¹⁷⁰ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 706, Schwesterbuch, nepag.

¹⁷¹ Foltýn, *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 774.

Ninguarda vizitoval také brněnský řeholní dům, a ačkoliv ten na tom nebyl o mnoho lépe (mravní delikty), nevykazoval tak markantní úbytek povolání.¹⁷² V inkriminovaných letech je doloženo několik vstupů, takže se o zrušení komunity neuvažovalo. Tento fakt byl způsobeno několika faktory. Nárůst konverzí k protestantismu mezi tradičními donátory kláštera měl totiž rozdílné důsledky. Pokud chyběli donátoři klariskám, byly tyto nuceny opouštět klauzuru, aby získaly alespoň základní životní prostředky, neboť majetek žádná z nich vlastnit nesměla. Řeholní terciářky v této době byly vázány toliko slibem čistoty a poslušnosti,¹⁷³ řeholní dům opouštěly běžně, navíc směly vlastnit majetek, který mívaly často uložený u své rodiny. Přesto ani zde nebyly neobvyklé odchody z komunity, jako v případě řeholnice, jež uprchla společně s mnichem Leonardem ze sousedního kláštera františkánů.

Protestantská reformace, která se podepsala na celé České františkánské provincii, se tedy nevyhnula ani řeholnicím sdruženým do konventů ženských. V samém závěru 16. století byla bilance skutečně neutěšená; jedna terciářská komunita zcela zanikla, druhá vděčila za svou existenci „otevřenosti“, s níž mohla získávat prostředky na obživu, konvent klarisek nebyl zrušen jen z toho důvodu, že nebylo zřejmé, jakým způsobem by se stávající budovy využily.¹⁷⁴ V té době již ale na řadě míst přicházela ke slovu katolická restaurace zakotvená v dekretch Tridentského koncilu.

3.2 Proces reformy v brněnském klášteře františkánských terciářek

Východiskem reformy Tridentského koncilu byla mezi jinými také obnova řeholních řádů. Poté, co koncilní otcové zavrhlí ideu existence jediných dvou řeholních řádů, totiž kontemplativního a činného, jež by v sobě obsahovaly všechna ostatní charismata, rozhodli se stávající řády obnovit podle jejich původních řeholí.¹⁷⁵ Františkovou spiritualitou však byla vedle institucionalizovaných řádů ovlivněna také

¹⁷² Příloha č. 2. Počet vokací brněnských terciářek.

¹⁷³ Jak se domnívá Kędracka, *Łowickie bernardynki*, s. 1-29.

¹⁷⁴ Foltýn, *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 774.

¹⁷⁵ Jedin, *Geschichte des Konzils von Trient*, s. 172-174.

nejrůznější hnutí laiků. Obvyklé komunity řídicí se vlastními pravidly však v některých případech přerůstaly své původní kompetence; jestliže někteří členové tíhli k skládání alespoň jednoho ze slibů identických s řeholními, jiní se rozhodli pro společný život v jednom domě. Středověké diskuse praktiků i univerzitních mistrů tak byly obohaceny o zcela zásadní otázku; zda je možno tyto osoby považovat ještě za laiky, či by se měli počítat k osobám církevním, na něž se vztahovalo několik důležitých privilegií.¹⁷⁶

Specifickou skupinu osob tvořili členové Třetího řádu sv. Františka. Do raného novověku vstoupili jako nejpočetnější a zároveň nejnepřehlednější „laické“ hnutí. Ne náhodou byly zejména od počátku 14. století terciárky směřovány s bekyněmi, jejichž heretické sklony odsoudil koncil ve Vienn.¹⁷⁷ Idea zakladatele vyjádřená dokumentem *Memoriale propositi*¹⁷⁸ nezahrnovala pravidla týkající se společného života členů jednotlivých komunit, a v tomto znění jej schválil papež Mikuláš IV. roku 1289. Přece však byla tímto směrem modifikována nejčastěji. Nicméně existenci všem těmto rozdílným aplikacím Františkova ideálu zaručovalo právě ono papežské schválení a určitá podřízenost zástupcům I. řádu, což byla ostatně jediná pontifikova úprava onoho dokumentu.¹⁷⁹

Komunita brněnských terciárek byla na prahu raného novověku teprve na počátku své existence. Dosud žila zakladatelka hnutí, vdova po zlatníkovi, Margaretha Goldschmidin. Poté, co přijala roucho členů III. řádu z rukou provinciála františkánského řádu P. Pavla z Moravy, shromáždila kolem sebe zejména vdovy a neprovdané dívky.¹⁸⁰ Náplní jejich činnosti byly podle řehole všechny formy kajícího, ať už byly vyjádřeny prostým oděvem, posty, pobožnostmi v chrámech

¹⁷⁶ Makowski, *A Pernicious Sort of Woman*, s. 89-114.

¹⁷⁷ Ibid.

¹⁷⁸ Jež je všemi badateli označen jednoznačně jako pravidla života pro členy Třetího řádu. Srov. Cincialová, *Komentář k řeholím III. řádu*, s. 11-14. Dokument *Memoriale propositi* [online] viz <<http://www.francescanisecolarimadonnadellarocca.it/OFSnuovo/Memoriale%20Propositi.htm>>. © Citováno 13. 3. 2010.

¹⁷⁹ Schváleno bulou *Supra montem*. Srov. Cincialová, *Komentář k řeholím III. řádu*, s. 15.

¹⁸⁰ Že by byla zastoupena vdaná žena, zejména pro niž byl třetí řád určen, nemáme jediný doklad. Tato skutečně vyjadřuje rozhodnutí zakladatelky věnovat se úkolům vyžadujícím čas a finance, překračující meze vymezené papežským dokumentem i touhu tuto činnost dále rozvíjet. NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3112, karton č. 184, „Osobní seznamy“. MZA Brno, E 21, Františkáni Dačice, kniha č. 3, Archivum conventus Brunensis, s. 1031-1033.

či pravidelnými finančními příspěvky chudým,¹⁸¹ bezesporu však také další nepředepsané úkony charitativní činnosti jako služba nemocným a umírajícím, starost o sirotky či padlé dívky.¹⁸² Do roku 1517 zůstávaly ve svých domech. Prvních pětatřicet let existence brněnských terciárek by tak bylo lze označit jako období stoprocentní aplikace principů řehole III. řádu, nebýt informace samotných řeholnic, *že [sie] durch 35 Jahr in ihre Häusern und Wohnungen in der Stadt Brünn [...] verbleiben, [...] und die Regel der heil. Elizabeth angenommen.*¹⁸³

Alžběta Durynská, o níž se úryvek zmiňuje, byla podle některých badatelů rovněž členkou III. řádu.¹⁸⁴ Působení řádu inspirované jejím příkladem (který by však odrážel znovu zase ideály Františka z Assisi) zaměřené zcela k péči o nemocné, je však třeba klást až do raného novověku. Sdružení terciárek, jehož součástí Alžběta byla, rámec vymezený Františkem nikdy nepřekročilo.¹⁸⁵ Inspiraci pro tento výrok tedy hledejme v dobovém náhledu pisatele výtahu z dějin kláštera, majícímu na zřeteli existenci řádu alžbětinek. Hlavní náplň komunity lze spatřovat tedy v ošetřování nemocných, v působení v městském prostoru. V preferenci určité činnosti vyjádřené přijetím fiktivní „alžbětinské“ řehole lze spatřovat jakousi mírnou distanci od observantských řeholníků. Také jednotlivé pobožnosti se konaly ve farním kostele sv. Jakuba, ba co víc, přijetí nových členek se odehrávalo za přítomnosti městských notářů a faráře, roucho předávala svým následovnicím samotná zakladatelka Margaretha Goldschmidin a první zemřelé byly již na přilehlém hřbitově tohoto kostela pohřbeny.¹⁸⁶

Posun ke komunitě řádového charakteru přišel ze strany kvardiána františkánského kláštera.¹⁸⁷ Na jeho popud prodala Margareta Goldschmidin svůj dům a z vlastních prostředků a ze sbírek, které běžně terciářky – jako příslušnice

¹⁸¹ Cincialová, *Komentář k řeholím III. řádu*, s. 13.

¹⁸² Strasser, *Bones of Contention*, s. 255-261.

¹⁸³ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3109, karton č. 184, Kürtzer Inhalt.

¹⁸⁴ Jejich názovy přehledně uvádí J. Adamska. Srov. Janina I. Adamska, *Milosrdenství, chudoba, radost. Příběh svaté Alžběty Uherské, lantkraběnky durynské*. (Brno: Konvent minoritů, 2008), 148 s.

¹⁸⁵ Srov. Cincialová, *Komentář k řeholím III. řádu*, s. 36.

¹⁸⁶ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3109, karton č. 184, Kürtzer Inhalt.

¹⁸⁷ Jak dokládá McNamara, jde o reflexi obecné snahy církevních představitelů zbožné ženy shromážďovat pro společný život. Srov. McNamara, *Sisters in Arms*, s. 386.

mendikantského hnutí – konaly, nechala vystavět při klášteře observantů na předměstí Brna u Židovské brány *ein Regelhaus nebst einen Capellerlo*¹⁸⁸. K původnímu slibu poslušnosti (představenému františkánů či přímo představenému konkrétního společenství), který byl vlastní každému terciářskému uskupení, bylo třeba přivtlít pravidla společného soužití. To bylo uskutečnitelné, neboť neprovdané ženy, podle některých záznamů, již od počátku jednoduše přijímány nebyly.¹⁸⁹ Finančním příspěvkem pro budovy kláštera skončila éra zakladatelky terciářského společenství. Volby první regulérní představené se však s největší pravděpodobností ještě zúčastnila. Zvolením Kateřiny Semanin (kolem roku 1521)¹⁹⁰ jako plnohodnotné abatyše však ještě nebyly vyřešeny všechny náležitosti pro fungování řeholní komunity. Nicméně alespoň právní status takto žijících terciářů byl potvrzen, když papež Lev X. bulou *Inter cetera* souhlasil se společným pobytem členů III. řádu, pakliže se součástí profese stanou všechny tři řeholní závazky.¹⁹¹

Právě bula Lva X., v jejímž důsledku se definitivně vyčlenili řeholní terciářky od sekulárních, měla být základem pravidel vnitřního chodu komunity, statut. *Regeln den Schwestern des Dritten Ordens S. Francisci zu Brünn*¹⁹² byly sepsány roku 1525 zřejmě pro tento účel.¹⁹³ Řehole Lva X., od roku 1521 závazná pro všechny františkánské terciáře, kteří chtěli obývat klášter, stanovovala oproti původním pravidlům několik nových zásadních bodů: složení všech tří řádových slibů, každoroční vizitaci, jurisdikci Menších bratří, noviciát a existenci představených. Klauzura měla být dodržována u těch sester, které zvláště slíbily, že ji zachovávají

¹⁸⁸ MZA Brno, E 21, Františkáni Dačice, kniha č. 3., Archivum conventus Brunensis, s. 1031.

¹⁸⁹ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3112, karton č. 184, „Osobní seznamy“.

¹⁹⁰ Vrbčanský, *Nucleus Minoriticus*, s. 464.

¹⁹¹ Cincialová, *Komentář k řeholím III. řádu*, s. 34. Česká edice řehole In: *Řeholní pravidla III. řádu sv. Otce Františka stanovené papežem Lvem X. pro bratry a sestry pospolu žijící a stanovy téhož řádu s dodatkem o volbě vrchní představené*.

¹⁹² Vědecká knihovna v Olomouci, M II 166, *Regeln der Schwestern des dritten Ordens des hl. Franciscus in Brünn*, nepag.

¹⁹³ Tomuto názoru by ovšem mohl odporovat fakt, že ačkoliv v čele konventu zůstala až do své smrti v roce 1547 Kateřina Semanin, regule jsou dedikovány matce Martě. Buď už lze na počátku existence komunity žijící v jednom domě lze zaznamenat určitou hierarchii úřadů; (matka Marta byla součástí komunity už od roku 1500, patřila tedy zřejmě po abatyši k sestřám, které měly právo rozhodovat o vnitřních otázkách kláštera), nebo se přes formální název jednalo o spis určený pouze jednotlivci.

*budou, jinak jen za těch okolností, pokud tím při náležité počestnosti netrpí pohostinnost a láska k nemocným.*¹⁹⁴ Tyto body ale ve vůbec prvních statutech brněnských františkánských terciárek kupodivu nezarezovaly!

Leccos o charakteru komunity brněnských terciárek napoví už obsah a další osudy *Erste Ordnung*.¹⁹⁵ Ta totiž byla užívána i poté, co je konvent nechápal jako právní základ vnitřního řádu – v pořadí další statuta dal konventu kardinál Ditrichštejn a později ještě provinciál Bernard Sannig. Opis z roku 1719 naznačuje, že v konventu zastával tento spis jinou úlohu; mohl být užíván v rámci četby duchovních textů, například během společného stolování. Dokument skládající se z čtyř částí totiž lze charakterizovat spíše jako sbírku rad pro duchovní život.

Pro téměř celý dokument, jehož autorem byl brněnský františkán Michael, je charakteristické, že se nevyjadřuje právníkou terminologií, neurčuje jasná pravidla, jejichž neuposlechnutí je třeba vážit na misce lehkých a těžkých hříchů.¹⁹⁶ Naopak snaží se co nejsrozumitelnějším jazykem vysvětlit základní charakter ctnostného křesťanského života. Činí tak za pomoci četných citací Písma a učitelů církve a jejich neustálého komentování. Vedle krátkých úryvků především ze svatého Lukáše a Matouše zde najdeme výroky svatého Augustina, Ambrože i Jeronýma. Nejcitovanějším je však bezesporu Bernardus, pravděpodobně svatý Bernardin Sienský. Cílem statut tedy není v žádném případě stanovení jasných a zřetelných pravidel. Hovoří-li se například o lásce, je nejprve citován Ježíšův výrok o prvním a nejdůležitějším přikázání: *Miluj Pána svého Boha celým svým srdcem, celou svou myslí a celou svou silou.*¹⁹⁷ Na ten je pak nahlíženo skrze výklad jednotlivých církevních otců.

Vedle komentovaného úvodu do duchovního života, který je rozdělen na dvě části a krátkého obsahu, je integrální součástí statut překvapivě bula Mikuláše IV. *Memoriale propositi*; zakládací bula Třetího řádu jako takového z roku 1289. (!) Ta naopak pro společný život terciářů vůbec uzpůsobena nebyla.

¹⁹⁴ *Řeholní pravidla III. řádu sv. Otce Františka stanovené papežem Lvem X. pro bratry a sestry pospolu žijící a stanovy téhož řádu s dodatkem o volbě vrchní představené*, s. 18.

¹⁹⁵ Jak zní podtitul, který vznikl při opise statut roku 1719.

¹⁹⁶ Jak tomu bylo běžné u Sannigových statut z roku 1684. NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3110, karton č. 184, Statuta und Ordnungen.

¹⁹⁷ Mt 22,37.

Třebaže se obecně v literatuře předpokládá, že řeholi Lva X. nepřijaly pouze řeholnice podřízené minoritům,¹⁹⁸ absence jednoznačných pravidel nás přivádí k závěru, že institucionalizace františkánských terciárek probíhala velmi pozvolna, spontánně a nekoordinovaně. Jednou věcí tak bylo nechat vystavět konvent s kaplí a zvolit si formálně představenou zodpovědnou za celý dům (navíc na příkaz I. řádu), druhou pak vytvořit pravidla života přímo na míru tomuto netradičnímu společenství. S velkou pravděpodobností řeholnice neznaly bulu Lva X. a svou činnost koordinovaly jako doposud podle potřeby daného prostředí, v němž sloužily, takže se pohybovaly na rozhraní mezi životem v duchu řeholního a sekulárního třetího řádu.¹⁹⁹

Vycházení z kláštera a přijímání osob dovnitř se tak nadále podřizovalo požadavkům charitativní práce. Podobně „volitelným“ se stal i majetek. Klášter totiž nebyl fundován, neměl majetky srovnatelné s konventy, jež zakládal ve středověku panovník či šlechta. Jedinou hodnotu vytvářelo to, co s sebou přinášely jednotlivé kandidátky jako „věno“. Městský původ jednotlivých řeholnic však nebyl spolehlivou zárukou dostatečných finančních „injekcí“, předpokládáme proto pro tuto fázi sbírání almužen a závislost na podpoře laiků.²⁰⁰ Tato éra trvala přesně sto let.²⁰¹

Závěry Tridentského koncilu se zpočátku těchto společenství žijících v klášteře příliš netýkaly. Nebylo totiž jasné, k jaké počáteční observanci by se měla navrátit.²⁰² Přesto však byly v církvi problematické zejména ty skupiny terciářů, které směřovaly původní laický ideál III. řádu sv. Františka, jak jej chápal dokument *Memoriale propositi* s určitými formami řeholního života. Koncilní otcové však museli respektovat spontánní dějinný pohyb proměny původně laických skupin nejčastěji k těmto „institucionalizovaným“ společenstvím.²⁰³ Přestože proměna od řeholníků (byť nedodržujících všechna pravidla monasticismu) k laikům už nebyla možná (slib byl závazný po celý život), a přestože zejména některé aktivity zbožných žen vycházejících podle libosti z klášterních prostor byly už dále neúnosné, koncil své

¹⁹⁸ Cincialová, *Komentář k řeholím III. řádu*, s. 35.

¹⁹⁹ Příloha č. 1. Brněnské terciářky 1517-1617.

²⁰⁰ Podobně jako tomu bylo v Mnichově. Strasser, *Bones of Contention*, s. 254-288.

²⁰¹ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3109, karton č. 184, Kürtzer Inhalt.

²⁰² Ibid. K definování observance koncilem viz předchozí kapitolu a dokument *Das heilige allgültige und allgemeine Concilium von Trient*, s. 315-316.

²⁰³ Podobně tomuto bylo také v případě mnichovských františkánských terciárek. Strasser, *Bones of Contention*, s. 255-261.

poslední zasedání ukončil, aniž by se důkladněji touto problematikou zabýval. Interpretace dekretu *De regularibus et monialibus* byla přenesena na nově vytvořenou kardinálskou kongregaci. Jasná pravidla následovala zanedlouho; přinášely je buly *Circa pastoralis* a *Decori et honestati*.²⁰⁴

Brněnský klášter, jako všechny domy terciářek, přirozeně striktní klauzuru ve svých statutech neměl. V období 16. století i on slevil ze svých nároků. Po celé období je patrný menší počet vokací,²⁰⁵ způsobený jak protestantskou reformací, tak i projevem určité nechuti následovat „neidentické“ řeholnice. Z vizitační zprávy kardinála Ditrichštejna, který zřejmě klášter navštívil poprvé někdy kolem roku 1606,²⁰⁶ se dozvídáme, že nebylo neobvyklé společné soužití mnichů i mnišek v klášteře terciářek.²⁰⁷

Kardinálu Ditrichštejnovi velmi záleželo na obnově katolické víry skrze řeholní život. Teprve nedávno publikované dekry (olomoucká synoda, 1591) se rozhodl naplňovat co nejhroliěji. Reformní zájmy předešlých biskupů se orientovaly ve velké míře na obnovu školství či zavedení nových bohoslužebných textů. Do Čech byli biskupem Vilémem Prusinovským pozváni jezuité. S pravidelnými vizitacemi klášterů započal až iniciátor olomoucké synody biskup Stanislav Pavlovský.²⁰⁸ V této činnosti na něj Ditrichštejn nemohl než navázat. Výsledkem opakovaných vizitací brněnských terciářek bylo kardinálovo rozhodnutí celý dům vystavět znovu a dát mu ráz kláštera, který by měl *claustram formalem*.²⁰⁹ Z osobních seznamů řeholnic vyplývá, že konvent v té době obývalo relativně větší množství řeholnic, dům měl tedy do budoucna celkem slušnou základnu a kandidátky přicházely i v době, kdy již bylo o stavbě rozhodnuto.²¹⁰ Rozhodnutí pro novostavbu předcházelo patrně jednání

²⁰⁴ Viz výše.

²⁰⁵ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3112, karton č. 184, „Osobní seznamy“. Příloha č. 2.

²⁰⁶ ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc, Františkánky Brno, inv. č. 2124, sign. B b 142. Tomáš Václav Bílek, *Statky a jmění kollejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených* (Praha: František Bačkovský, 1893), s. 334-335.

²⁰⁷ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3109, karton č. 184, Kürtzer Inhalt.

²⁰⁸ Medek, *Cesta české a moravské církve staletími*, s. 186.

²⁰⁹ MZA Brno, E 21, Františkáni Dačice, kniha č. 3, Archivum conventus Brunensis, s. 1031.

²¹⁰ Rozdíl mezi vokacemi během 16. a na počátku 17. století viz Příloha č. 2. Počty vokací brněnských terciářek.

o proměně aktivního života v kontemplativní. Vyjádřit nesouhlas bylo možno několika způsoby, z nichž nejčastější byl útěk komunity před setkání s biskupem.²¹¹ Ale ne všechny sestry musely vidět v přijetí nové formy života cizorodý prvek. Dosti podstatnou podmínkou bylo zajištění dostatečné fundace na výživu sester. Jednorázový příliv financí byl nutný i pro výstavbu kostela, který musel splňovat nové parametry. Jeho chór se musel nacházet v klauzuře, kdežto presbytář, přístupný knězi, musel být přirozeně mimo ni. Kaple uvnitř kláštera byla v tomto případě zcela nevyhovující. Reforma kláštera se proto mnohdy zdála utopii.²¹²

Všechny náklady novostavby kláštera a kostela brněnských terciárek hradil kardinál Ditrichštejn sám. Rovněž založil fundaci patnácti tisíc zlatých. Deset let muselo uplynout od první kardinálové vizitace domu, než byl položen základní kámen. Stavba poté už postupovala rychle. V roce 1619 bylo možno nový ideál vyjádřit statuty. Řeholní terciářky se po doručení schvalovací buly Pavla V. *In suprema militantis* dostaly do nové fáze své existence;²¹³ v době propuknutí Českého stavovského povstání brojícího proti všem formám zasvěceného života se dveře chránící vstup do klauzury uzavřely. I přes zásahy biskupské moci byly terciářky svěřeny do jurisdikce františkánům, o čemž svědčí i fakt, že klášter své místo v sousedství observantského konventu nezměnil.

Zcela na místě je otázka, proč se kardinál Ditrichštejn rozhodl obnovit právě tento konvent. Na základě rozborů příbuzenských vztahů musíme tezi těsného rodinného vztahu odmítnout.²¹⁴ Zbývají tedy důvody kontinuity a funkčnosti konventu navzdory velkého rozmachu protestantismu v Brně a v neposlední řadě ochota řeholnic opustit poněkud nejistou existenci a spoléhání se almužny dobrodinců. Rovněž připomeňme, že konvent, do něhož nevstupovaly až do této doby šlechtičny, neměl s největší pravděpodobností funkci alternativního domu pro neprovdané ženy. Připusťme tedy, že reformační klima dříve katolického města uspíšilo pro františkánské terciářky přijetí reformy.

²¹¹ Pastor, *Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters (bis zum Tode Pius' VI.)*, s. 184.

²¹² Srov. Kędracka, *Lowiecke bernardynki*, s. 1-29.

²¹³ MZA Brno, E 21, Františkáni Dačice, kniha č. 3, Archivum conventus Brunensis, s. 1031.

²¹⁴ Pavel Balcárek, *Kardinál František Ditrichštejn: 1570-1636: Gubernátor Moravy*, 1 ed. (České Budějovice: Veduta, 2007). Mašek, Petr. *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: Od Bílé hory do současnosti*. 1 ed. Praha: Argo, 2008, s. 181-182.

Pozitivní přijetí reformy a i určitý prim reformovaného kláštera dokládají první vstupy žen se zvučnými jmény či z větších vzdáleností. Barbora Františka de Rappach ještě v den vstupu složila i slavné sliby, aby se brzy na to stala abatyší obnoveného konventu, Eufrosina Uppertin Arnicensis na základě papežského dispensu opustila vídeňský klášter Porta Coeli, který se spravoval augustiniánskou řeholí, aby se věnovala kontemplativnímu životu ve větší přísnosti, rovněž Eva Pittlerin přišla do kláštera z Vídně. I během dalších let se konvent rozrůstal o nové řeholnice rekrutující se z vyšších kruhů společnosti a rozmnožující přirozeně i konventní pokladnu. Bohatá vdova Alžběta Bergerin z Bergu přinesla polovici vesnice Tuřany ve stejné hodnotě, jakou klášter fundoval nedávno kardinál Ditrichštejn, a Anna Schmidin z Freudenhofenu, dcera protestanta, dokonce celé kunštatské panství včetně dalších čtyřadvaceti vesnic z jiných oblastí.²¹⁵

Věrnost reformě²¹⁶ měly řeholnice dosvědčit ještě za správy své první abatyše. Třicetiletá válka si vybrala i v brněnských klášterech svou daň. Přestože se město během obléhání dobýt nepodařilo, lehl popelem jak konvent františkánů, tak i jejich svěřenkyň, a to už roku 1643, v rámci strategických příprav města na švédský útok. Během necelých čtyř let strávených ve vídeňském Novém městě mohlo být diskutováno o možné nové podobě konventu, a to zvláště v době příprav na volbu nové abatyše. Barbora Františka de Rappach zesnula po dvouletém vedení komunity ve vyhnanství, kdy ještě nebylo zřejmé, v jakém časovém horizontu a zda vůbec se řeholnice do Brna vrátí. Přesto však ke kanonické volbě nedošlo; ta se totiž nikdy neobešla bez provinciála františkánského řádu či olomouckého biskupa, k jejich přicestování do Vídně však z nám neznámých důvodů nedošlo. Chtěla-li komunita dál fungovat, nezbylo než se v první příhodné chvíli vrátit zpět do Brna. V prvních chvílích pobytu v Brně bylo využito měšťanského domu, jehož majiteli byli rodiče jedné z řeholnic. Právě tam byla už druhý den po návratu zvolena za přítomnosti

²¹⁵ MZA Brno, E 21, Františkáni Dačice, kniha č. 3, Archivum conventus Brunensis, s. 1031-1033.

²¹⁶ Bohužel v tomto případě nemáme jediný dokument, podle něhož bychom mohli konstatovat intenzitu reformy. Nelze pochybovat o tom, že byla zavedena klauzura a konvent se v tuto chvíli proměnil ve zcela kontemplativní; takže stávající řeholnice se byly nuceny například naučit modlit hodinky. Nemáme však informace například o věku řeholnic, ani dostatečně velký vzorek informací pro to, abychom mohli konstatovat například instituci noviciátu. Srov. pouze částečné seznamy řeholnic. NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3112, karton č. 184, „Osobní seznamy“.

provinčního ministra nová abatyše, Kateřina Františka de Einzig, jejímž prvořadým úkolem bylo zbudovat nový dům, jež bude zcela naplňovat ideje Tridentského koncilu, jak životem řeholnic v klauzuře, tak i závislostí na členech I. řádu. Nezbylo tedy než hledat stavební místo uvnitř města, kam se františkáni během obléhání města Brna přesunuli. Konečně roku 1654 byl položen základní kámen ke kostelu, budově, která při vytváření podmínek ke klauzuře hrála prvořadé místo. Nejméně sedm let se tedy řeholnice setkávaly tvář v tvář se světem jak františkánů, tak i bezesporu laiků.²¹⁷ Dlouholetou proluku sta let po vydání dekretů Tridentského koncilu můžeme nahlížet z více hledisek. Byl život terciárek pod věčnou klauzurou i v polovině 17. století něco tak nezvyklého, že finance na stavbu kostela neposkytl ani – jinak velmi přející – císař neřkuli soudobý biskup? Tíhu nákladů tak nesl pouze rod Ditrichštejnů.²¹⁸ O to více překvapí snaha terciárek po institucionalizovaném životě. Kostelu zasvěcenému svatému Josefovi se dostalo posvěcení roku 1658, společně s kostelem františkánů; život se odehrával podle původních stanov kardinála Ditrichštejna. Františkáni – v době budování svého vlastního konventu silně závislí na almužnách terciárek – do života řeholnic víceméně nezasahovali.²¹⁹

3.3 Proces reformy v klášteře znojemských klarisek

Tzv. *první reformou*²²⁰ konvent prošel dosti pozdě, téměř sto let po zahájení Tridentského sněmu. Byla již navýsost nutná a rovněž politická situace, přes probíhající třicetiletou válku, změně přála. Plán na nápravu poměrů (jež by plně obsahoval závěry Tridentského koncilu) v reformacích postižených zemích však uzrál nejprve na „vyšších místech“. Generální ministr řádu P. Antonio Galbiati se ji rozhodl neaplikovat za všech okolností stejně, nýbrž využíval vnějších podmínek, v kterých se daný konvent nacházel. Do zemí, kde nejen ve vládnoucích kruzích převládal katolicismus, posílal reformátory z italských klášterů. Ideje Tridentského koncilu měli

²¹⁷ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3109, karton č. 184, Kürtzer Inhalt.

²¹⁸ ZA Opava, pobočka Olomouc, Arcibiskupství Olomouc, Františkánky Brno, inv. č. 2124, sign. B b 142.

²¹⁹ Minařík, „Provinciál P. Bernard Sannig, učenec, spisovatel a organisátor františkánské provincie (1637-1704).“ In: ČKD, 1924, 65/90, s. 495-502.

²²⁰ Slova *die erste heilige Reformation* jsou z pera autora Schwesterbuch P. Bernarda Sanniga; jednoduchým číselným členěním se ji snaží odlišit reformy kláštera rozdílné co do doby provedení, rozsahu i kvality. Srov. NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 706, Schwesterbuch, nepag.

aplikovat bez ohledu na zvyklosti konventu, podpoření ostatními složkami společnosti.²²¹ Tam, kde byly poměry sice stabilizované, ale nikoli stabilní, snažil se podpořit v obrodném programu představenou, nebo přímo inicioval její zvolení.

To byl případ i ženských františkánských klášterů v Českých zemích. Vítězstvím na Bílé hoře se sice vrátila moc do rukou Habsburků, obyvatelstvo se však proto nestalo ze dne na den katolickým. Navíc v průběhu dalších třiceti let mohly být a byly ohrožovány drancujícími vojsky. Dosud byla zažehnána pouze agitace českých nekatolíků, jež v době stavovského povstání nutili klášterní komunity k hromadným přestupům, přičemž svá slova zdůraznili pleněním majetku kláštera. Znojemským klariskám po vydrancování konventu nabídli „protestantskou existenci“ ohodnocenou denní dávkou pěti grošů na zajištění živobytí. Přestože se klarisky k tomuto obchodu nesnížily, tato zkušenost způsobila, že před blížícími se vojsky komunita prchala ze Znojma pryč.²²²

A právě dočasnou změnu bydliště vyvolanou naléhavou nutností dokázal využít generální ministr Galbiati k provedení reformy znojemské komunity. Tentokrát nebyly klarisky na útěku z důvodů válečných; klášter 8. května 1630 poškodil požár. Způsobila jej neopatrnost novicky Beatrix Fritschin, rodačky ze Štýrského Hradce, jež v klášteře nepobývala víc než čtyři měsíce. Část komunity na příkaz provinciála Wagnera putovala do Brna do kláštera sv. Josefa, zbytek sester našel útočiště ve vzdálenějším konventu sv. Mikuláše ve Vídni.²²³

Ten, soudě z některých známek, již prošel reformou generála Galbiatiho, díky níž měl ve svých člencích ženy naprosto oddané myšlenky obnovy. Rovněž brněnský konvent již existoval v tridentských intencích. A tak, zatímco ve Znojmě se opravovaly budovy konventu, ve Vídni a zčásti i v Brně (cizím prostředí!) došlo k „opravě vnitřní“. Byla nečekaně rychlá. Už 4. srpna téhož roku bylo možné se vrátit. Na obnově monastického života totiž nezáleželo jen hodnostářům církevním, návrat ke katolické víře a s tím spjatou reformou řeholí propagoval rovněž panovník a řada

²²¹ Typickým příkladem se stalo Bavorsko, kde se mnichovský klášter františkánských terciárek stal dějištěm pokusu o rychlou nápravu poměrů. Bez souhlasu konventního společenství byly klášteru s dlouhou tradicí charitativní služby uvalena klauzura. Reforma vedená cizími reformátory se nesečkala v klášteře s ohlasem. Zůstala však jednou z cest, jíž se přijímaly závěry Tridentského koncilu. Srov. Strasser, *Bones of Contention*, s. 254-288.

²²² NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 704, Kronick, nepag.

²²³ Ibid.

šlechticů. Byl to právě císař Ferdinand²²⁴ a kníže Maxmilián z Lichtenštejna, kdo velkoryse podpořili opravu objektů. O ostatní se postarala nová abatyše.²²⁵

Alžběta Cecílie Schnurin, členka vídeňské komunity, byla zvolena konventem 6. srpna 1630 za života stávající představené Alžběta Cecílie Roderin; bezprostředně po návratu do znojemského kláštera.²²⁶ S úkolem dokončit reformu započatou ve Vídni a v Brně byla zřejmě poslána do Znojma, kde ji řeholnice ztotožněné či přímo očekávající změny rozhodně podpořily. Směrnice kanonické volby dovolovaly povolání schopnou sestru z cizího kláštera,²²⁷ navíc i sama Alžběta Cecílie Roderin nastoupila svůj úřad ještě za života předchozí představené Anny Weyrowskin, a to v roce 1618. Možný precedens byl tedy vytvořen.²²⁸

Alžběta Cecílie Schnurin byla víc, než jen žena pověřená nepopulárním úkolem. Dívka narozená ve Vídni složila své první sliby v uherském klášteře Sv. Máří Magdaleny v Prosburgu 21. prosince 1608, kde setrvala až do roku 1623. Před drancujícími vojsky se komunita hornouherských řeholnic utekla do Vídně, která byla bezpečná natolik, že zde komunita (nebo jen Schnurin?) našla útočiště trvalejší. Roku 1630 však opustila Vídeň, aby se zabydla v opět v novém. Spolu s ní opustila vídeňský konvent ještě jedna ze zde trvale sídlících sester, Zuzana Störin, na přímý rozkaz P. Galbiatiho. Byla ustanovena jednou z poradních sester nové abatyše, zatímco priorkou se stala stávající členka znojemského konventu.²²⁹

Bodů, jež měly řeholnice v obnoveném konventu dodržovat, nebylo mnoho. Všechny doslova kopírovaly nejzákladnější řeholní předpisy o chudobě, čistotě a poslušnosti. Fakt, že bylo třeba zopakovat jasná pravidla týkající se zákazu osobního vlastnictví či dodržování nočních modliteb, svědčí o naprosté neúspěšnosti statut

²²⁴ Připomeňme, že Znojmo, jakožto konvent založený českým panovníkem, králové neztráceli ze zřetele ani v dalších staletích. Buďto vystoupili jako donátoři nebo alespoň klášteru potvrdili jeho privilegia. Zdá se, že i po období úpadku si znojemský konvent zachoval zdání někdejší prestiže. NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3117, karton č. 184, „Opisy privilegií“.

²²⁵ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 704, Kronick, nepag.

²²⁶ Ibid.

²²⁷ K srovnání sice nabízíme úryvek z pozdějších statut, nicméně uveďme, že zde navrhovaná praxe nebyla žádnou novinkou. Srov. NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3110, karton č. 184, Statuta und Ordnungen.

²²⁸ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 706, Schwesterbuch, nepag.

²²⁹ Ibid.

vydaných provinciálem řádu pouhé tři roky předtím.²³⁰ Dále program obnovy vyžadoval, aby se v klášteře objevily řeholnice oděné do řeholního roucha z *velmi špatné látky*, obuté do sandálů, jídávající společně v refektáři „obyčejná“ jídla a konečně dodržující klauzuru. Přesto dostala reforma v pramenech přívlástek *přísná*.²³¹

Ve skutečnosti se však žádné obrodné hnutí raného novověku nevyrovnalo první řeholi z doby založení kláštera. Do kláštera založeného roku 1271 Přemyslem Otakarem II. byly o tři roky později pozvány první řeholnice z assiského konventu sv. Damiána. Ten jediný měl po vzoru mužských františkánských klášterů tzv. *Privilegium paupertatis*, a to na přímý zásah papeže. Ostatní konventy inspirované idejemi sv. Kláry majetek hmotný mít směly, a také musely, neboť bylo naprosto nepřijatelné, aby ženy chodily podobně jako řeholníci žebrať. Všem klášterům klarisek, vyjma konventu v Svatém Damiánu, náležela řehole z roku 1263 upravená tak, aby více odpovídala charakteru jiných řeholí. Původní řehole svaté Kláry měla být zachovávána pouze v konventu, kde působila Klára.²³² Druhou výjimku bylo lze nalézt právě ve Znojmě. Assiské řeholnice pod vedením své představené Elizabeth Orphanissy zřejmě natolik lpěly na „své“ řeholi, že s největší pravděpodobností zabránily královskému zakladateli, aby klášteru věnoval majetky. Možná nedobrovolně a na nátlak okolí byla idea dokonalé chudoby opuštěna; roku 1299 králem Václavem II. se konventu dostalo prvního nadání. To už konvent obývala mimo klarisky z Assisi mnohem vybranější společnost; roku 1276 vstoupila

²³⁰ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3119, karton č. 185, „Řádová statuta“. Statuta nechal vydat tehdejší provinciál Wenceslaus Zalieský. Obsahovala celkem 28 bodů, jež se věnovaly základním nedostatkům života ve znojmském klášteře.

²³¹ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 704, Kronick, nepag. K otázce praktikování klauzury připomeňme, že klarisky jako II. řád sv. Františka měly jako ryze kontemplativní řád striktní klauzuru ve svých statutech už od počátku.

²³² Ačkoliv bývá v literatuře uváděno, že pouze konvent svatého Damiána přijal Klářinu řeholi v celé její radikalitě včetně *Privilegia paupertatis* – a všem ostatním konventům včetně pražského kláštera klarisek Na Františku spravovaného Anežkou papež přímo přikázal, aby majetek vlastnily, zdá se, že bude třeba věnovat této problematice více pozornosti. Alespoň počáteční léta znojmského konventu tomuto faktu odporují. Viz NA Praha, Archiv ČFP, kniha č. 55 Archivum conventus Znoymensis, nepag. K výše uvedeným názorům srov. Bartolí, *Klára z Assisi*, s. 104. Holzapfel, *Handbuch der Geschichte des Franziskanerordens*, s. 638-644.

do kláštera Václavova sestra Anežka²³³ spolu s dalšími deseti ženami ze šlechtických kruhů a současná abatyše Elizabeth byla nucena ze svých záměrů poněkud slevit. Když se po její smrti stala abatyší právě Agnes de Bohemia, byla jasné, že původní praxe je již minulostí.²³⁴

Obnovený konvent se stal ohniskem duchovních povolání. Do nového a okolnostmi vynuceného útěku v roce 1647 se členkami stalo sedmnáct dívek, z toho jen v roce 1632 jich bylo osm.²³⁵ Poněvadž velká většina z nich pocházela z území Bavorska a Rakouska, lze uvažovat o tom, že v českých zemích provedená reforma, byla ještě zřejmě tou nepřijatelnější.²³⁶

O nejprogresivnějších člancích dekretu *De regularibus et monialibus* vydaném na Tridentském koncilu totiž na první pohled nepadlo ani slovo. Vedle důrazu položeného na obnovu řeholní kázně v duchu tří slibovaných ctností, vedení opravdového a pravidelného života modlitby a kontemplace, se mezi třiatřiceti články nařízení objevilo několik výslovných novinek měnící do jisté míry tvářnost ženského monasticismu.

Prvním z nich bylo nařízení o klauzuře, již měly od nynějška podléhat všechny řeholnice všech ženských řádů bez ohledu na účel obsažený v řeholi.²³⁷ Dosud se k ní zavazovaly pouze profesky, tedy sestry s věčnými sliby, v kontemplativních kláštorech. Znamenala praktické uzavření se mezi zdi kláštera a měla napomáhat k dokonalejšímu životu modlitby bez rozptylování vnějšími starostmi. Rodina navštěvovala sestru přímo v konventu, v místnosti pro účel návštěv přímo zřízené. Řeholnice ostatních řádů a laické sestry všech řeholí z konventů pravidelně vycházely; zatímco jedny to činily z důvodů charitativních, druhé prostě obstarávaly věci pro chod domu nezbytné.

²³³ Zvaná v pramenech Agnes de Bohemia, jež byla později, v letech 1305-1320, abatyší znojemského kláštera. S pražskou abatyší Anežkou (svatořečenou v roce 1989) známou více přízviskem *de Bohemia* byla vázána toliko příbuzenským vztahem. Anežku z kláštera *S. Clarae Pragae* s velkou pravděpodobností osobně znala. Srov. Vrbčanský, *Nucleus Minoriticus*, s. 454.

²³⁴ NA Praha, Archiv ČFP, kniha č. 55, Archivum conventus Znoymensis, nepag.

²³⁵ Příloha č. 3. Tabulka a graf Počty vokací před a po tzv. 1. reformě.

²³⁶ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 706, Schwesterbuch, nepag. K tomuto srov. intenzitu a rychlost reformy provedené pověřenými mnichy-reformátory v mnichovském klášteře františkánských terciárek. Strasser, *Bones of Contention*, s. 254-288.

²³⁷ *Das heilige, allgütige und allgemeine Concilium von Trient, das ist*, s. 319-320.

Laické sestry přirozeně existovaly i v konventu znojemských klarisek, a ačkoliv nejsme schopni doložit je jmény, máme zachycenu přinejmenším jejich přítomnost při obláčkách nově příchozích dívek.²³⁸ Tak jako bylo pravidlem v jiných domech, i zde měly na starosti nejen nižší práce v konventu, tedy mytí, praní, vaření, uklízení apod.²³⁹, ale rovněž příležitostné vycházení do města za účelem nákupů,²⁴⁰ a snad i denně do konventu přinášely vodu. Poněvadž nenacházíme v pramenech dostatečná svědectví, konstatujme, že klauzuru i nadále měly ve znojemském klášteře zachovávat především profesky, přičemž mechanismy klauzury pro ně byly již vytvořeny od doby založení kláštera. Především tzv. rota pro zásobování kláštera a jednotlivé branky, u nichž vstup chránily nejstarší a nejzkušenější sestry z okruhu abatyše.²⁴¹

Druhým zásadním bodem nového dekretu se stalo zpřísnění přijímání nových osob. Minimální věk pro obláčku byl stanoven na 12 let, pro profesi na 16 let a novicka měla být mimo to podrobena zkoušce biskupem nebo představeným řádu.²⁴² Nařízení mělo napříště především minimalizovat počet vynucených vokací. Pravidlem se stal proto také jakýsi zkušební rok, při němž měla dívka lépe odhalit své možnosti pro život v klášteře.

V tomto případě rok 1630 přinesl podstatnou změnu. Doba sžívání se s konventem v době před profesí a příprava na složení věčných slibů sice rozhodně netrvala rok²⁴³, nicméně dodržována byla (v případě těch sester, k nimž informace máme), na rozdíl od předchozích staletí až do roku 1647 (kdy v závislosti na novém

²³⁸ Dokonce máme za to, že pokud jejich přítomnost potvrzovala, že i ona přijímaná bude patřit k této skupině. Srov. NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 706, Schwesterbuch, nepag.

²³⁹ K srovnání nabízíme funkce a úkoly přímo z *Officiorum index* platného od roku 1630. Více viz NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3118, karton č. 184, Verzeichnis oder Ordnung,

²⁴⁰ Takto uvažujeme především s ohledem na zahraniční literaturu, srov. např. Laven, *Virgins of Venice*, s. 43-64.

²⁴¹ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3118, karton č. 184, Verzeichnis oder Ordnung.

²⁴² *Das heilige, allgültige und allgemeine Concilium von Trient, das ist*, s. 329-330.

²⁴³ Příloha č. 4. a 5. Délka trvání noviciátu před a po tzv. 1. reformě. U prvních šesti přijatých novicek to bylo čtyři měsíce. Srov. NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 706, Schwesterbuch, nepag. NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3118, karton č. 184, Nomina sanctimonialium Znoymae commemorantium.

nebezpečí se morálka a zvyklosti opět uvolnily) stoprocentně.²⁴⁴ Nicméně věk přijímaných dívek se stal ještě nadlouho naprosto podružným.²⁴⁵

Ideje Tridentského koncilu tak řeholnice naplnily neúplně. V protireformací ovládané zemi však bylo jen otázkou času, kdy se bude jejich zpřísnění vyžadovat striktněji.

3.4 Finální reforma

V první třetině 17. století přijaly řeholnice obou konventů zásadní body reformy podle dekretu *De regularibus et monialibus*. Od roku 1617, respektive 1630 byla zachovávána v obou ženských konventech striktní klauzura a řeholnice se věnovaly kontemplativní modlitbě. Toto základní schéma reformy už nedokázaly zpochybnit ani neutěšené životní podmínky během třicetileté války.²⁴⁶

Řeholnice na konventní život nerezignovaly ani v případě zničení jejich domu, jako se tomu stalo roku 1630 (tehdy je naopak setkání s reformovanými řeholnicemi vedlo k zavedení observance) ani v případě trvalého válečného nebezpečí na Moravě, zvláště po roce 1645. Také tehdy odešly znojenské klarisky do jiného kláštera, kvůli bezpečnosti si tentokrát zvolilo čtrnáct sester pod vedením abatyše Cecílie Schnurin konvent sv. Lamberta v rakouském městě Efflenz. Po smrti abatyše (9. 5. 1647) se *ostatní sestry, které dosud v konventu setrvaly, tolik vyděsily přicházejícími Švédy, že se zvedly, než tito vztekli klauzuru překročili a celý klášter prošli. Sestry [...] odešly, protože se ale bránily proti zhanobení, neudělaly nic špatného, nýbrž potom byl klášter vypálen.*²⁴⁷ Po návratu do Znojma téhož roku *hat man den Gottes Dienst, und clösterliche Ordnung wiederum angefangen zuhalten.*²⁴⁸

Podobně se vedlo také brněnským terciářkám. Roku 1643 byly nuceny opustit svůj konvent na předměstí; sousední konvent bratří byl totiž z fortifikačních důvodů určen k likvidaci a jako takový zapálen, požár však poničil také budovy sester. Řeholnice nejprve krátce pobývaly v Ditrichsteinském paláci na Zelném trhu, roku

²⁴⁴ Příloha č. 5 Realizace a délka noviciátu v období mezi 1. a 2. reformou. Ibid.

²⁴⁵ Ibid. Nebyly výjimkou dívky vstupující ve věku 8 let. Příloha č. 6., 7. a 8. Věk vstupujících dívek do znojenského konventu.

²⁴⁶ O finální reformě v Javoru příliš hovořit nelze, v pramenech se nám nezachovala jediná zmínka o striktnějším vyžadování některých pravidel, nehledě na relativně časté jurisdikční přesuny.

²⁴⁷ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 704, Kronick, nepag.

²⁴⁸ Ibid.

1645 město opustili, aby našly útočiště ve Vídni. Od roku 1651 budovaly svůj dům opět v těsné blízkosti brněnských františkánů.²⁴⁹

Nedošlo tedy nikdy k definitivnímu zpochybnění reformního procesu, ani v době válečného nebezpečí. Ba dokonce byla striktní klauzura překračována jen v těch nejnutnějších případech.

Přesto bylo třeba zbavit se ještě některých zvyklostí, které přežívaly ze středověkého období řádu; díky nim totiž vykazovaly ženské kláštery ještě stále příliš velkou míru autonomie. Klíčem ke změně bylo redefinování *des Rechts und der Gewalt einer Äbtissin*.²⁵⁰

Abatyše totiž v potridentské církvi v žádném případě nestála na stejné rovině jako opati či převoři. Vyplývalo to z jednoznačné absence svěcení a v souvislosti s tím, že abatyše *nemá v církvi moc klíčů*,²⁵¹ ztrácela také ve prospěch jurisdikčních představených řadu privilegií. Tridentský koncil však neměl v této problematice poslední slovo, přestože bylo jasné, že striktní klauzura omezí dosavadní pravomoci abatyší, jejich vlastní kongregace a vzájemné vizitace klášterů,²⁵² stejně jako privilegia výsadních pozic na slavnostech měst či království. Napříště měla být vyloučena abatyše z korunovace královen nebo účasti na masopustním průvodu.²⁵³ Instrukce k tomu, co je abatyši dovoleno a co nikoli, přinášela řada dalších papežských bul; jak *Circa pastoralis* či *Decori et honestati* Pia V., tak i buly Řehoře XIII., či vyjádření Kongregace kardinálů, a diskuse pokračovala ještě na počátku 17. století.²⁵⁴

Jaká panovala představa v potridentské církvi ohledně pravomoci abatyše nejlépe ilustruje následující úryvek ze statut znojemských klarisek *Die Äbtissin soll Gewalt haben als innerhalb und ausserhalb dem Kloster zu regieren, anzuschaffen, abzustraffen. Doch soll sie in allen wichtigen Sachen so wohl geistlichen als zeitlichen*

²⁴⁹ Vrbčanský, *Nucleus Minoriticus*, s. 459.

²⁵⁰ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3119, karton č. 185, Von dem Recht und Gewalt einer Äbtissin.

²⁵¹ Parafráze evangelního úryvku – *Tobě dám klíče od nebeského království*. Mt 16,19.

²⁵² Holzapfel, *Handbuch der Geschichte des Franziskanerordens*, s. 652-659.

²⁵³ Tedy z reprezentace konventu na veřejnosti, tak jak to bylo běžné ve středověku. Laven, *Virgins of Venice*, s. 132-140.

²⁵⁴ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3119, karton č. 185, Von dem Recht und Gewalt einer Äbtissin.

*fleissig berichten den P. Provincial und seinen väterlichen Rath einhollen, auch seine Befehlich in allem fleissig nachkommen, unter Verlust ihres Ambt.*²⁵⁵ Postupně tedy byly všechny úkony vykonávané abatyší zařazovány do kategorií na základě „důležitosti“, takže se abatyše v 17. a 18. století rozhodovala ve svém úřadě na základě přesných pokynů, *was sie [noch] kann* a *was sie [schon] nicht kann.*²⁵⁶

Tento způsob interakce mezi I. a II. řádem mohl adekvátně fungovat za jediného předpokladu; totiž pokud abatyše byla odvolatelná. Ze středověku přejatá praxe ovšem považovala obecně představené za doživotní správce konventu. Klára z Assisi tuto skutečnost ve své řeholi zmínila zcela lakonicky: *Když abatyše zemře, at' se koná volba nové.*²⁵⁷

Až do poslední třetiny století 17. platila tato premisa také pro konventy České františkánské provincie; abatyše v čele konventu zůstávaly od svého zvolení až do okamžiku skonu. Nezřídka tak převorka strávila v úřadě patnáct či dvacet let, bezkonkurenčních dvaatřicet let (1586-1618) spravovala konvent znojemských klarisek Anna Weyrowskin.²⁵⁸

V průběhu raného novověku však sílila tendence zasahovat do kanonické volby představených omezováním délky úřadu; v případě ženských klášterů podřízených františkánskému řádu se tato možnost objevila nejdříve v generálních statutech,²⁵⁹ do české provincie ji adresovala pobídka generální kapituly z roku 1639.²⁶⁰

Oficiální rétorika považovala omezení doživotní správy konventu za záruku observance. Je velmi pravděpodobné, že zejména tato příčina sloužila provinciálu Bernardu Sannigovi jako impuls k provedení této změny i na půdě konventů v Brně a Znojmě. Přestože totiž františkáni konali vizitace každoročně alespoň v jednom

²⁵⁵ NA Praha Archiv ČFP, inv. č. 3110, karton č. 184, Statuta und Ordnungen, s. 97-104.

²⁵⁶ Jak zní nadpisy kapitol onoho dokumentu. NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3119, karton č. 185, Von dem Recht und Gewalt einer Äbtissin.

²⁵⁷ Bartoli, *Svatá Klára*, s. 186.

²⁵⁸ Vrbčanský, *Nucleus Minoriticus*, s. 454.

²⁵⁹ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3110, karton č. 184, Statuta und Ordnungen. NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3111, karton č. 184, Motiva brevia. V této věci se právní prameny jeví jako velmi striktní; v žádném případě neměla být překročena doba tří let.

²⁶⁰ Minařík, „Provinciál P. Bernard Sannig, učenec, spisovatel a organisátor františkánské provincie (1637-1704).“ In: *ČKD*, 1924, 65/90, s. 497.

z konventů,²⁶¹ a v rámci těchto vizitací se odehrávala také ceremonie odevzdávání insignií představené (konventní pečeti a klíče od klauzury – prezentace vlády)²⁶², její rezignace a opětovná volba, řeholnice nepřistoupily na možnost změnit stávající abatyši a volbu, přestože měla všechny rysy kanonického úkonu, považovaly za formalitu.

Každoroční vizitace ve Znojmě se konaly nejpozději od roku 1647 a tento ceremoniál odevzdávání insignií potažmo úřadu se odehrával až do roku 1675.²⁶³ Právě roku 1647, po kratičké césuře způsobené třicetiletou válkou, byla zvolena převorkou dlouholetá priorka Eva Wilimetzkin. Protože vstoupila do konventu už roku 1601, bylo zřejmé, že tato staříčká řeholnice těšící se úctyhodnému věku 67 let je jen přechodným řešením pro chvíli, než se konvent, který se právě vrátil ze Štýrska, znovu vrátí k běžnému dennímu chodu.²⁶⁴ Po dva roky vždy v intencích vizitačního protokolu předávala insignie do rukou provinciála a byla ve svém úřadu opětovně potvrzena. Roku 1650 zemřela a zanedlouho řeholnice ze svého středu vybraly Jenovéfu Ludmilu Hiligin. Patnáct let měly řeholnice na to, aby – tak jak si to provinciálové přáli – zvolily při každoroční vizitaci abatyši jinou.²⁶⁵ Středověká praxe kontinuity úřadu jim byla natolik určující, že této příležitosti nevyužily ani jedenkrát.

Pokud budeme obdobné vizitační kroky předpokládat také pro brněnský konvent františkánských terciářek, zjistíme podobné chápání úřadu abatyše. Roku 1660 po smrti Kateřiny Františky de Einzigt, která konvent spravovala devatenáct let, byla zvolena Margareta Alžběta Maximiliana de Spaar; v úřadě setrvala rovněž beze změny až do roku 1675.²⁶⁶

Podporovaly-li řeholnice kontinuitu prastaré praxe v případě kanonických voleb abatyší, musely podobně postupovat také v případě jiných změn, které provinciálové

²⁶¹ O tom druhém se nám nezachovaly vizitační protokoly, je otázka, zda můžeme vizitace předpokládat; je dost možné, že jurisdikčně se klášter podřizoval olomouckému biskupovi, jak by o tom svědčila „odchozí pošta“ z kláštera. Srov. ZA Opava, pobočka Olomouc, Arcibiskupství Olomouc, Františkánky Brno, inv. č. 2124, sign. B b 142.

²⁶² MZA, E 43, Klarisky Znojmo, sign. P „Papežské buly a volby abatyší“, inv. č. P II „Volby jednotlivých abatyší kláštera svaté Kláry i ostatních jeho funkcionářek“.

²⁶³ Ibid.

²⁶⁴ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 706, Schwesterbuch, nepag.

²⁶⁵ Vrbčanský, *Nucleus Minoriticus*, s. 454.

²⁶⁶ Ibid., s. 466-467.

v konventu chtěli zavést. Dosud nebyly zcela uvedeny do praxe všechny články dekretu Tridentského koncilu, zejména co se týká věku kandidátek a délky noviciátu. Bylo zřejmé, že klíčem ke změně, která by se následně projevila ve statutech, je omezení dosavadní doživotní správy abatyše. Proto tento na první pohled celkem nenápadný krok může být označován konventními historiografy jako *secunda reformatio et observantia Clarissarum* nebo *neue Reformation*.²⁶⁷

3.4.1 [propter] bonum publicum, religiosa pax et disciplina claustralis²⁶⁸

*Anno 1646,²⁶⁹ den 3.9. hat den wohl. Pater Bernardus Sanik wirk. Böhm. Provintz Provincialis (titl.) mit Bewiligung ihro Maie. Leopoldi I. und mit Confirmation des hoch. Patris Ministri Generalis Francisci Mariae de Nicolis, wie auch des gantzen generalis Capitel zu Rom, dann mit Bekräftigung der heil. Congregation der Reformation der ewigen Regierung der Abbtissin in unsern Closter gehalten und Canonischen Weiss die Schwester Leopoldina Schmidin, eine Jungfrau eines sonderbahren geistl. Eiters zu Abbtissin erwählen, und sambt des Bischoffen und Stieffer des Closters bestätigt worden, mit hin der dreijährige Verörderung der Regierung aller künftigen Abbtissin eingeführet worden und gehalten.*²⁷⁰

Těmito několika větami zachycuje kronikář konventu události spjaté se zavedením časově omezeného úřadu abatyše. Události, k jejichž hlavním aktérům nepatřil jenom konvent františkánských terciárek a provinciál řádu, ale na kterých se podílela celá řada dalších osob. Nebyly dílem jednoho či dvou dní, obvykle ke kanonické volbě stačících, nýbrž které se odehrávaly několik měsíců.

Sannigovo rozhodnutí pro tento krok uzrálo na provinční kapitule konané v Bechyni v jarních měsících roku 1675.²⁷¹ Zde bylo také rozhodnuto, aby

²⁶⁷ Ibid., NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 704, Kronick, nepag. NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 706, Schwesterbuch, nepag.

²⁶⁸ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3111, karton č. 184, Motiva brevia.

²⁶⁹ Zde prameny uvádí chybné vročení, jedná se o rok 1675. Dějiny (tedy „Kürtzer Inhalt“) byly psány velmi pravděpodobně řeholnicí, možná abatyší kláštera, a to až během 18. století (nedatováno, poslední zápis 1728). Jak vidno, omezení doživotní správy nevzbuzovalo už žádné emoce.

²⁷⁰ NA Praha Archiv ČFP, inv. č. 3109, karton č. 184, Kürtzer Inhalt.

²⁷¹ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3111, karton č. 184, „Volby představených, spory s Ferdinandem z Dietrichsteina“.

se přikročilo k nové volbě ještě toho roku, neboť brněnská abatyše byla v čele konventu patnáct let a znojenská ještě déle – celých pětadvacet. První datum, 14. srpen, byl vybráno pro kanonickou volbu představené v Brně; do té doby měla stávající, jíž byla Maxmilianiana de Spaar, odstoupit.²⁷²

Konvent v čele s abatyší považoval tento krok františkánů za neadekvátní a chápal jej jako přílišné zasahování do svých práv. Jurisdikční vazby považovaly františkánské terciářky za velmi volné, tím spíše, že na počátku jejich uzavřeného života stál biskup, který se projevil nejen jako reformátor, ale rovněž jako fundátor a poté, jistě i vlivem stavovského povstání, ze scény zmizel. Ditrichštejn však rozhodně nepomýšlel na vynětí kláštera z České františkánské provincie; františkáni proto i po roce 1617 zajišťovali řeholnicím duchovní servis a naopak pobírali za to almužny. Řeholnice dále považovaly Ditrichštejny za výsadní fundátory a zřejmě s pány na Mikulově udržovaly velmi dobré vztahy. V tomto kontextu byli františkánští řeholníci chápáni spíše než nositelé jurisdikční pravomoci jako „osobní kaplani“.

Vazby, které vedly z kláštera směrem k laikům, měly daleko hustší periodicitu než ty, které spojovaly konvent františkánek se sousedními bratry či provinciálem. Proto se abatyše v této chvíli obrátila na laiky, velmi pravděpodobně své příbuzné, kteří měli v raně novověkém státě nějakou moc či úřad.²⁷³ Podobně chápal pozici abatyše i fundátor, jímž byl další z Ditrichštejnů, Ferdinand a podal žalobu zemskému soudu. Kvůli světskému charakteru tribunálu pak celý případ dostal nádech sporu o hmotný majetek; františkáni byli obviněni z pokusu o manipulování majetkem konventu skrze jim nakloněnou abatyši. Bernard Sannig se odvolal k císaři.²⁷⁴

Františkáni byli protiakcí řeholnic překvapeni; reakcí provinciála se stalo horečnaté hledání kdejakého důkazu pro volbu abatyše každé tři roky. Listina pro císaře obsahovala argumentů jedenáct, některé z nich uváděli citaci z příslušného právního dokumentu, jiné pak kladné důsledky reformy, některé z nich cituje název kapitoly. Ve sporu měl nakonec hlavní slovo císař Leopold, který rozhodl ve prospěch

²⁷² Ibid.

²⁷³ Minařík, „Provinciál P. Bernard Sannig, učenec, spisovatel a organisátor františkánské provincie (1637-1704)“. In: *ČKD*, 1924, 65/90, s. 498.

²⁷⁴ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3111, karton č. 184, „Volby představených, spory s Ferdinandem z Dietrichsteina“.

Bernarda Sanniga; ve volbě 2. září konvent zvolil novou abatyší Leopoldinu Schmidin.²⁷⁵

Zda se rezignující abatyše účastnila této volby, je značně diskutabilní. Jestliže konvent totiž shledával zásah provinciála neadekvátním a vycházel přitom z dlouholeté zkušenosti absence výrazných jurisdikčních zásahů; stejně tak chápali představitelé provincie postup sester, respektive Maxmiliany de Spaar. Nebyla to totiž jenom abatyše, které se zavazovaly sestry *poslušností*, tedy jedním z tří řeholních slibů. Každé řeholnici musel být přítomen při profesi biskup nebo provinciál, případně jejich zástupce, a tomuto představiteli, který *ony klíče církve vlastnil*, byly sliby skládány.

Abatyše de Spaar tedy (v kontextu složených slibů) radikálně popřela slib poslušnosti, po němž měl dle statut následovat velmi přísný trest.²⁷⁶ Proto do dvou dnů po volbě spatřil světlo světa ještě jeden dokument, nazvaný *Ordinationes*, který celý diskurz volby abatyše a trvání úřadů znovu aktualizoval.²⁷⁷ Napříště se však součástí jakékoli kapitoly o představených stal důraz na *slib poslušnosti*.²⁷⁸

Maxmilianu de Spaar si už konvent více zvolit nedovolil; nicméně jejímu úřadování ještě neodzvono. Právě dokument *Ordinationes* stanovoval, že každá odstupující abatyše má být napříště titulována jako ctihodná matka a jejím úkolem je být nablízku abatyši a jako řeholnice s poradním hlasem, tzv. *Discretin* jí radit v obtížných rozhodnutích. Maxmiliana de Spaar je poprvé jmenována jako *mater venerabilis* v dopise provinciálovi roku 1676 a lze předpokládat, že jí titul zůstal až do smrti.²⁷⁹ Řeholnice však její památku zachovávaly i poté, když si ji zařadily mezi

²⁷⁵ Minařík, „Provinciál P. Bernard Sannig, učenec, spisovatel a organisátor františkánské provincie (1637-1704).“ In: *ČKD*, 1924, 65/90, s. 501.

²⁷⁶ Opět musíme analogicky uvažovat na základě statut pozdějších, Sannigových. NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3110, karton č. 184, Statuta und Ordnungen, s. 3-6.

²⁷⁷ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3111, karton č. 184, „Volby představených, spory s Ferdinandem z Dietrichsteina“.

²⁷⁸ Ve statutech z roku 1685 je tento slib uveden hned v rámci první kapitoly. NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3110, karton č. 184, Statuta und Ordnungen, s. 3-6.

²⁷⁹ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3111, karton č. 184, „Volby představených, spory s Ferdinandem z Dietrichsteina“.

osoby *cum nota sanctitatis*.²⁸⁰ Poté, co byla odstraněna poslední překážka úplné observance, přijal konvent také nová statuta.²⁸¹

Znojemský konvent klarisek podobnou kampaň nerealizoval. Volba proběhla, tak jak bylo v plánu – 10. září, týden poté, co se uzavřely záležitosti brněnské. Kanonickou volbou, které předsedal Bernard Sannig, byla zvolena jedenadvaceti hlasy Marta Hötzlin. Po třech letech ji ve funkci nahradila Jenovéfa Ludmila Hilligin a svým opětovným zvolením za další tři roky poukázala na možnost opakované volby jedné a té samé osoby.²⁸² Podle líčení samotného Sanniga klarisky požádaly po této zkušenosti také o nová statuta.²⁸³

Nejprve však konventu v čele s novou představenou, Annou Martou Hötzlin, pomohl v první řadě získat prostředky na hospodářskou obnovu. Během pětačtyřiceti let od zavedení první reformy byly klášterní statky totiž opět zpustošeny. Komunitu vyhnalo poprvé (v roce 1645) blížící se vojsko Švédů a podruhé (v roce 1673) hledaly útočiště kvůli vyhořelému klášteru. Nicméně když už se po návratu podařilo něco abatyši Hötzlin něco vybudovat, byly řeholnice, pro tažení tureckých vojsk, nuceny konvent opustit znovu a ponechat jej svému osudu.²⁸⁴

Nic totiž nepoškozovalo život konventní komunity natolik jako ony útky. Byly-li řeholnice až do poslední třetiny 17. století nuceny prchnout celkem čtyřikrát, znamenalo to, přesně tolikrát upravit směrnice života v souladu s jejich dočasným obydlím. Po dobu cesty upustit od obvyklých modliteb, formace novicek i mladých profesek, na místě dohodnout zásobování až čtyřicetičlenné komunity a podle situace změnit jednotlivé funkce sester. Stávalo se, že v této přechodné fázi zemřela některá ze sester, ba co hůř, samotná abatyše. Pak bylo třeba nejen vyřešit místo posledního odpočinku těla zemřelé, ale provést i volbu. Lze si představit zmatek sester,

²⁸⁰ Vrbčanský, *Nucleus Minoriticus*, s. 468.

²⁸¹ Roku 1677, ani tato statuta nemáme zachována v úplnosti, pod inventárním číslem 3110 ve fondu ČFP však nalezneme kratičký výtah z nich; jednotlivé body však opět poukazují na důraz, s kterým lpěla Česká františkánská provincie na časově omezeném postu abatyší. Jiná konkrétní nařízení se bohužel nedochovala. NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3110, karton č. 184, Die Regel des Closterfrauen bei S. Joseph.

²⁸² Minařík, „Provinciál P. Bernard Sannig, učenec, spisovatel a organisátor františkánské provincie (1637-1704).“. In: *ČKD*, 66/90, 1925, s. 131.

²⁸³ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 704, Kronick, nepag.

²⁸⁴ *Ibid.*

nepodařilo-li se z různých důvodů volbu uskutečnit. Po skonu abatyše Elizabeth Schnurin v roce 1645 následovalo dvouleté interregnum.²⁸⁵ Rozmělnění duchovního života i opuštění od statut bylo nasnadě. Rovněž abatyše nebyla schopna zajistit dohled nad klášterními budovami ani fungování jednotlivých hospodářských statků; ty většinou padly za oběť rychlému drancování vojsk i pomalému rozkrádání vlastních podřízených. Po návratu mnohdy nebyly síly ani finanční prostředky na obnovu obojího.

Návrat s příslibem dlouhodobějšího rozvoje se konal roku 1683. Vídeňské vítězství znamenalo obrovskou úlevu od případného tureckého nebezpečí. Krátce na to byla abatyší zvolena mladá, ale schopná šlechtična Maria Dorotea Gertrudis von Lodron²⁸⁶ a v téže době P. Sannig zastával již podruhé úřad provinciála. Okolnosti byly více než příznivé. Odrazovým můstkem se stala nová řeholní pravidla vypracovaná Sannigem na vlastní žádost konventu.²⁸⁷

Ačkoliv nepřinesla víc a nebyla přísnější než statuta minulých dob, znamenala vážný přelom v dějinách konventu, poněvadž vlastní reforma a úplné radikální žití monastické ideje bylo nejvlastnější náplní Tridentského koncilu. Statuta v první řadě zopakovala veškeré druhy modliteb, pobožností i pravidelné slavení svátostí, aby tak upozornila na ryze kontemplativní duch klarisek. Oproti dosavadní praxi byla zpřísněna pravidla ohledně dodržování silentia, kapitulních setkání a návštěvy hovorny. Statuta doplnil přehled úkolů pro jednotlivé sestry v klášteře.²⁸⁸

Dodržování klauzury se bralo jako samozřejmost. Přece však byla jako jeden ze slibů zařazena hned po kapitolách věnovaných chudobě, čistotě a poslušnosti. Za přestoupení klauzury hrozil oběma stranám trest exkomunikace; povolení ve zvláštních případech měl dát sám papež. Zvláště jmenovány v tomto případě nebyly rodiny řeholnic, od nichž bychom nejčastěji čekaly překročení klauzury, nýbrž laici z bezprostřední blízkosti konventu: správce hospodářských statků a jeho manželka, klášterní služky a nákupčí. Do kláštera nadále měli vstup zpovědník, holič, lékař a řemeslníci pracující na nutných úpravách.²⁸⁹

²⁸⁵ Vrbčanský, *Nucleus Minoriticus*, s. 454.

²⁸⁶ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 706, Schwesterbuch, nepag.

²⁸⁷ Minařík, „Provinciál P. Bernard Sannig, učenec, spisovatel a organisátor františkánské provincie (1637-1704).“ In: *ČKD*, 66/90, 1925, s. 132.

²⁸⁸ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3110, karton č. 184, Statuta und Ordnungen, s. 122-137.

²⁸⁹ *Ibid.*, s. 17-23.

Výčet osob leccos napoví o samotných mechanismech klauzury. V roce sepsání Sannigových statut byl do kláštera zaveden vodovod,²⁹⁰ díky němuž se radikálně zmenšila participace laických sester se světem; funkce nákupčí i služek sloužila témuž cíli rovněž, instituce sester, jež by vykonávaly podobné úkoly již minimálně od nynějška nebyla třeba. Podle ustanovení Tridentského koncilu měly všechny řeholnice skládat věčné sliby, nikoli jen jednoduché (jež opravňovaly mimo jiné vycházení z kláštera),²⁹¹ co však neznamenal, že by tento typ sester nebyl třeba.²⁹² Stále zůstávalo v klášteře mnoho těžší práce; laické sestry byly proto zproštěny chórových modliteb a nalézaly své místo v kuchyni, při starosti o dostatek potravin a nápojů, při úklidu, jako švadleny apod.

Každého čtvrt roku pak byla abatyše povinna mechanismy klauzury, tedy zdi i brány, podrobit kontrole; mimoto denně po večerní modlitbě se měla přesvědčit o uzavření vchodu *dvěma silnými, dobrými zámky*.²⁹³ Okna opatřená mříží se měla nacházet jak ve zpovědní místnosti, tak i v hovorně. Kontakt s vnějším světem se měl odehrávat jen na vymezených místech a v určeném čase.²⁹⁴

Podrobné předpisy se týkaly také přijímání osob. Poprvé byla vznesena pravidla týkající se věku a zkoumání motivace, do té doby uplatňovaná jen intuitivně podle svědomí té které abatyše. Přirozeně zde nelze vést ostrou hranici ve smyslu tvrzení, že pokud toto pravidlo nebylo vyžadováno statuty, byly do kláštera přijímány dívky pod nátlak okolí, mladé a protestující. Do roku vydání Sannigových statut najdeme jen nepatrný počet dívek, jež byly přijaty před svým dvanáctým rokem, případně skládaly věčné sliby, než jim bylo šestnáct.²⁹⁵ V neúplném seznamu sester z doby před první reformou je najdeme pouze tři, i když z důvodů neúplnosti pramene jich musíme

²⁹⁰ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 704, Kronick, nepag.

²⁹¹ *Das heilige allgültige und allgemeine Concilium vom Trient, das ist*, s. 319-320. Znovu specifikováno v bulách *Circa pastoralis* a *Decori et honestati*. In: Gaude, *Bullarum diplomatum et privilegiorum sanctorum romanorum pontificum. Tomus VII, A Pio IV. (an. MDLIX) ad Pium V. (an. MDLXXII)*., s. 447-452 a 808-810.

²⁹² NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3110, karton č. 184, Statuta und Ordnungen, s. 135-137.

²⁹³ Ibid., s. 97-105.

²⁹⁴ Ibid., s. 17-23.

²⁹⁵ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 706, Schwesterbuch, nepag.

předpokládat víc, mezi lety 1630-1684 rovněž tři a po roce 1684 nebyla přijata žádná.²⁹⁶

Hůře sledovatelná je již motivace sester, jež však do jisté míry kráčela ruku v ruce se sledovatelnějším věkem. Nakolik bylo vstoupení do kláštera svobodným rozhodnutím Renaty Benedikty Tschepin, budoucí abatyše vstupující roku 1653, jež v době své obláčky nedovršila ani devět let či Clary Colety Warasinerin, jež měla při obláčce roku 1654 něco málo přes šest let, se neodvažujeme tvrdit.²⁹⁷ Rodina však měla velkou roli při vybírání životního stavu svých dětí, aniž by brala nějaký ohled na jejich věk.²⁹⁸

Do roku 1684 neexistuje žádný záznam o bližším prověřování pravosti duchovního povolání. Teprve Sannigova statuta pamatovala na možné vyjádření budoucí řeholnice. Ještě větší váhu v očích autora však mělo kupodivu vykreslení všech stinných stránek života v konventu. Žadatelka o vstup byla několikrát „vrácena“ domů, když se i poté vrátila, směla se připravovat na obláčku. Za určitých okolností i během doby po obláčce mohla být dívka odmítnuta konventem.²⁹⁹ Rozhodnou a provždy uplatňovanou praxí se stal po roce 1684 rok noviciátu³⁰⁰, v němž se budoucí řeholnice připravovala na život v konventu a nebyla vázaná věčnými sliby; tedy alespoň teoreticky byl vytvořen prostor pro případný odchod z komunity.³⁰¹ Rovněž přítomnost biskupa a provinciála při věčných slibech dávala možnost odmítnout zvolenou cestu. Nicméně nevíme o tom, že by někdo těchto možností využil.

3.5 Proces reformy v rezidenci františkánských terciářek v Javoru

Naposled, až téměř v polovině století osmnáctého, byly závěry Tridentského koncilu aplikovány v rezidenci františkánských terciářek v Javoru. Paradoxně totiž znovuzaložení jejich komunity (odehrávající se po roce 1700) navázalo na tradici předchozích staletí. Už od konce 15. století se sdružovaly zbožné ženy, řečené

²⁹⁶ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3118, karton č. 184, Nomina sanctimonialium Znoymae commemorantium. Viz také Přílohu č. 8.

²⁹⁷ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 706, Schwesterbuch, nepag.

²⁹⁸ Dülmen, *Kultura a každodenní život v raném novověku*, s. 41.

²⁹⁹ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3110, karton č. 184, Statuta und Ordnungen, s. 86-93.

³⁰⁰ Příloha č. 9. Noviciát po 2. reformě.

³⁰¹ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 706, Schwesterbuch, nepag.

Benignae, kolem kostela františkánů, a roku 1492 byly některé z nich oblečeny do hábitu františkánských terciářů.³⁰² I když nevíme nic o tom, zda později obývaly společně nějaký dům a přijaly tak některou z forem institucionalizovaného života, lze alespoň na základě analogie předpokládat jejich charitativní a náboženskou aktivitu mezi měšťáckými obyvateli.³⁰³ Pozdější založení rezidence dává tušit spíše menší počet povolání i v minulých obdobích, stejně jako to, že se terciářky konstitovaly výhradně z měšťáckého prostředí.³⁰⁴ Ve chvíli, kdy se na kazatelnu javorského kostela svatého Martina roku 1527 postavil Samuel Frenzel, přesvědčený protestant, byl odstartován zánik obou komunit i domů jiných řádů. Obyvatelstvo města houfně přestupovalo na novou, *německou víru*³⁰⁵ a od žen se očekávalo, že budou své naplnění nacházet v rolích manželek a matek.

Protireformační aktivita vratislavských biskupů se soustředila převážně na přivádění nových řádů do diecéze – jezuitů a kapucínů. Po polovině sedmnáctého století, až v souvislosti s novým rozmachem České františkánské provincie, byl v Javoru osazen znovu klášter františkánů.³⁰⁶ Poté, co se městem přehnaly ničivé vlny třicetileté války v podobě nájezdů císařských, švédských i saských vojsk, se mohl až do poloviny století osmnáctého nerušeně rozvíjet.³⁰⁷

Přestože formálně už po roce 1570 neexistovala institucionalizovaná forma řeholních terciářů, jako tomu bylo ve středověku, právě v Javoru v blízkosti I. řádu začala po roce 1700 živelně vznikat komunita řeholnic *bez klauzury*. Nakolik mohla mezi javorskými měšťany existovat vzpomínka na středověké *Benignae* nelze samozřejmě prověřit, nicméně akt zakládání komunity v pramenech je zpětně

³⁰² Vrbčanský, *Nucleus Minoriticus*, s. 469.

³⁰³ Tak jako tomu bylo u mnichovských františkánských terciářek. Strasser, *Bones of Contention*, s. 268-272.

³⁰⁴ Ačkoliv se město, díky hospodářským privilegiím získaným ve středověku, rozvíjelo i v následujících staletích, objem jeho obyvatel nebyl příliš veliký. Jednalo se o typické poddanské město. Rozvoj města zastavila třicetiletá válka. Srov. Opaliński, *Historia miasta* [online], citováno 22. 3. 2006. Dostupné z [www: <http://www.jawor.pl/jawor/index.php?strona=dzial1.php&c=del&n=1>](http://www.jawor.pl/jawor/index.php?strona=dzial1.php&c=del&n=1).

³⁰⁵ Ibid.

³⁰⁶ Elbel, *Bohemia Franciscana*, s. 8.

³⁰⁷ Opaliński, *Historia miasta* [online], citováno 22. 3. 2006. Dostupné z [www: <http://www.jawor.pl/jawor/index.php?strona=dzial1.php&c=del&n=1>](http://www.jawor.pl/jawor/index.php?strona=dzial1.php&c=del&n=1).

reflektování jako *habitatione aut potius cohabitatione* a dává tušit snahu propojit dřívější a soudobou formu i obsah nově vznikající komunity.³⁰⁸

Vznik komunity terciářek iniciovaly dvě ženy, Anna Alžběta Beckerin, dcera javorského měšťana a vdova Anna Dorotea Hochgesangin. Roku 1701 přijaly hábit ve františkánském kostele Nanebevzetí Panny Marie a o rok později na témže místě složily věčné sliby. Dům, v němž by mohly bydlet a splňovat tak podmínku striktní klauzury, zatím neměly – nicméně alespoň prověřováním povolání během jednoho roku, tzv. noviciátem, formálně prošly.³⁰⁹

Adaptace jednoho domu na klášter proběhla o dva roky později; díky finanční podpoře vratislavského biskupa Františka Ludvíka a javorské městské rady i díky vlastním sbírkám si mohly terciářky roku 1704 zakoupit malý domek na Strigovském náměstí. Zprvu byl určen patrně jen jim, případně nějaké novice; kupní smlouva uzavíraná oběma iniciátorkami, nikoli jen představenou, dává vytušit, že pro malý počet řeholnic nebylo lze rozdělovat jednotlivé posty.³¹⁰ Hlavní bod, pro nějž bylo v raném novověku budováno nebo přebudováno mnoho ženských klášterů, však naplněn nebyl. Striktní klauzura musela být překračována alespoň z jednoho důvodu; v rezidenci nebyla kaple. S největší pravděpodobností se řeholnice zúčastňovaly bohoslužeb v františkánském kostele, i když to nemuselo být pravidlem – ještě roku 1719 vratislavský biskup psal konventu I. řádu, aby se ujímali duchovní správy terciářek.³¹¹ Jurisdikčně tedy byla vznikající komunita po delší dobu neukotvena; do České františkánské provincie zatím inkorporována nebyla, biskup však předpokládal, že se javorští duchovní (a zvláště františkáni) o všechny spirituální potřeby řeholnic postarají.

Potřeba vlastní kaple však byla s postupně přibývajícemi kandidátkami pocíťována velmi naléhavě. Zvláště, když se ke vstupu do konventu přihlásila urozená dívka, jako tomu bylo roku 1712 v případě Barbory Kateřiny Kittletin de Pannerin. Jistě zejména její věno pomohlo vybudovat v rezidenci kapli; za tímto účelem byl zakoupen (patrně v sousedství stávajícího) dům Barbory Flegelin. Byla to právě Kateřina Kittletin, řeholním jménem Marie Františka, která nákup domu svým

³⁰⁸ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3130, „Rezidence v Javoru“.

³⁰⁹ Vrbčanský, *Nucleus Minoriticus*, s. 469.

³¹⁰ Kupní smlouva mezi klášterem zastoupeným oběma ženami a Kristiánem Kerberem. Ibid., s. 471.

³¹¹ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3130, „Rezidence v Javoru“.

podpisem jakožto představená stvrdila. Zároveň byla první, kdo v nově vybudované kapli složil věčné sliby.³¹² Mít šlechtičnu, třebaže pouze s časnými sliby, v čele konventu bylo zřejmě natolik lákavé, že opět navzdory předpisům dekretu *De regularibus et monialibus* zvítězila vlastní interpretace.³¹³ Do doby jejího vstupu se také datuje první oficiální kontakt s představitelem České františkánské provincie; profesi Marie Františky předsedal vikář provincie Martin Castul.³¹⁴ Ačkoliv otázka jurisdikce zůstala toho roku ještě nedořešena, oficiálně přenesl vratislavský biskup v zastoupení svého generálního vikáře na javorské františkány úkol sloužit bohoslužby v nově zbudované kapli. Mše měla být celebrována mimo neděle také ve svátky řádových patronů; tak bylo učiněno za dost tridentským předpisům, které vyžadovaly, aby řeholnice přijímaly Eucharistii každých osm dní.³¹⁵ Ve stejných intervalech měly řeholnice přistupovat také ke zpovědi; předpokládáme, že i tuto svátost vysluhoval v ten den příšedší františkán. V nové kapli se soustřeďovaly řeholnice také k chórovým modlitbám, a protože nebylo zvykem (ba dokonce to dekret *De regularibus et monialibus* zakazoval), aby řeholní sestry směly mít v chóru svatostánek s Eucharistií,³¹⁶ bylo určeno, že klíčkem od tabernákula bude disponovat výhradně kvardián františkánů.³¹⁷ Nevíme, jaký způsob satisfakce zvolilo několik málo terciárek za tento duchovní servis, zda přispívaly alespoň malou finanční částkou na chod mendikantského konventu, nicméně, pokud musel o několik let později františkánům biskup jejich povinnost připomínat, zdá se, že františkáni přijímali do duchovní správy terciářky jen neradi.³¹⁸

Společným úsilím všech tří entit – řeholnic, biskupa i františkánů bylo vytvořit podmínky pro naplňování předpisů reformy řeholního života. Ukázalo se, že i v tomto případě nebyla tato reforma (proto, že nebyla aplikována ihned na vznikající komunitu) snadno proveditelná. Ani vystavění kaple (zřejmě pro její dispozici)

³¹² Vrbčanský, *Nucleus Minoriticus*, s. 469-470.

³¹³ Abatyše musela splňovat několik zásadních kritérií, mezi nimi minimální věk (40 let) a nejméně 8 let složené věčné sliby. Srov. *Das heilige, allgültige und allgemeine Concilium von Trient, das ist*, s. 321-322.

³¹⁴ Vrbčanský, *Nucleus Minoriticus*, s. 469.

³¹⁵ *Das heilige, allgültige und allgemeine Concilium von Trient, das ist*, s. 324-325.

³¹⁶ Ibid.

³¹⁷ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3130, „Rezidence v Javoru“.

³¹⁸ Ibid.

nemuselo být totiž ideálním řešením pro zachování striktní klauzury, nemluvě o dalších předpisech. Jedním dechem se totiž biskup v témže listě kvardiánovi zmínil o nutnosti vybudování nového kláštera.³¹⁹

K budování nového kláštera s největší pravděpodobností došlo až o dvanáct let později. Roku 1724 už potřetí terciářky uzavíraly kupní smlouvu s měšťany kvůli nákupu dalšího domu, přičemž ty dosud nabyté neprodaly. Proto se můžeme domnívat, že došlo nákupem dalšího domu v sousedství kláštera k opětovnému rozšíření komplexu rezidence. Jestliže se konečně podařilo vybudovat kapli na hranici klauzury, tak, aby byly zachovány předpisy Tridentina, nejpozději během budování bylo dojednáno také oficiální podřízení se České františkánské provincii. Vedla je jedna z řeholnic, Maria Angelina Scheifferin; když řeholnice usoudily, že zajištění duchovního servisu, pokud budou součástí provincie, jim bude nabízeno pravidelně (a bez napomínání biskupem). Roku 1726 došlo k inkorporaci rezidence do České františkánské provincie a k dobudování klášterního komplexu v intencích Tridentského koncilu; *et hic quaternarius sororum numerus hodie claustraliter*³²⁰.

Biskup znovu zasáhl do pravomocí kláštera až roku 1750, a později dokonce byla rezidence z provincie vyňata a podřízena pouze jemu, nicméně reforma roku 1726 dokonaná (alespoň po formální stránce) již zpochybněna nebyla. Rezidence však zůstala po celou dobu své existence marginální záležitostí, zpravidla ji obývalo šest sester.³²¹

³¹⁹ Ibid.

³²⁰ Ibid.

³²¹ Minařík, „Terciáři v klášteřích”, s. 55.

IV. ZA HRANICÍ KLAUZURY

Reforma Tridentského koncilu nebyla přijata bezprostředně po jeho posledním zasedání. Hluboký úpadek řeholního života si vyžádal v katolicky nestabilizovaných oblastech i téměř jedno sto let na to, aby byly ideje observance v jednotlivých konventech vůbec vzaty na vědomí. V jiných, katolické víře oddaných oblastech, ještě rychlé přijetí reformy neznamenovalo její akceptaci a dodržování. Válečná smršť třicetileté války však mnohde poničila to, co se – se střídavými úspěchy – podařilo církevní hierarchii do té doby vybudovat. Nicméně i přes to do konce 17. století byly ženské konventy se závěry Tridentského koncilu nejen seznámeny; několik generačních výměn a bezprostřední činnost mužských představených ve výsledku znamenalo dodržování všech článků Tridentského koncilu. Řeholnice už pravděpodobně ani z vyprávění neznaly možnost svobodného vycházení z konventu či fenomén *dětských sester*; menší přestupky vůči řeholi však ještě mnohde běžné byly.³²²

Během 18. století se existence a život v církevních institucích v Evropě výrazně stabilizoval. Klid zbraní a postupné, i když o to usilovnější, pronikání idejí protireformační církve přinesly opětovnou důvěru i řeholnímu životu. Nově vzniklé řády a kongregace opanovaly tradiční církevní pole misijní a charitativní činnosti, pro něž se primárně etablovaly; středověké, a to zejména ženské řády po Tridentském koncilu obnovily či zcela přijaly výhradní formu kontemplativního života. K nim se přidružily papežskými nařízeními rovněž konventy terciárek různých řeholí.

Žádný řeholní dům, třebaže jeho aktivita vedla primárně vzhůru, však nemohl existovat bez horizontálního sepětí se světem; *aus dem sündigen Welt*³²³ řeholnice přicházely, aby s tímto světem vedly účinnou výměnu statků duchovních za hmotné. Ne všichni laici ale byli schopni uvést své požadavky do souladu s přísnými řeholními pravidly; vedle toho však i řeholnice si uvědomovaly závislost na donátorech. Specifickou skupinu pak tvořily rodiny řeholnic.

³²² A to zejména v konventech italských. Srov. Laven, *Virgins of Venice*, s. 79-99. A sice v místech, kde nebylo žádnou částí společnosti podpořeno reformační dílo církve, kde zvláště rodiny lpěly na zachování tradiční role konventů jako alternativy k manželství.

³²³ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3118, karton č. 184, Modus induendo moniales S. Clara.

4.1 Život v řádu

Po počáteční fázi reformy na počátku 17. století (respektive po polovině století osmnáctého) se ženské františkánské konventy proměnily v ryze kontemplativní domy. Začlenění a život v mikrokosmu kláštera, *ve světě, který se z viditelného světa stáhl*,³²⁴ přinášelo řadu nových, dosud nezvyklých rituálů, ale na druhou stranu pravidelně se denně či delších časových úsecích opakujících situací. I nadále ale fungovaly vazby se světem, jenom v poněkud pozměněné formě.

Do konventu mohla dívka vstoupit už v den svých dvanáctých narozenin, při liturgické slavnosti tzv. obláčece byla oblečena do řeholního roucha. Drtivá většina kandidátek však opouštěla rodinu až kolem dvacátého roku svého života.³²⁵ Děti oblečené do řeholních hábitů bylo lze potkat skutečně jen velmi výjimečně. Dvou takových vstupů byl konvent ve Znojmě svědkem roku 1653; ve věku šesti, respektive osmi let byly mezi novicky přijaty Klára Koleta Warasinerin a Renata Benedikta Tschepin. Mohlo se totiž stát, jako v druhém případě, že vstup byl jistým řešením rodinné situace. Je více než pravděpodobné, že v době vstupu do znojmského konventu klarisek již rodiče budoucí abatyše Tschepin nežili, v téže době se její bratr (a zároveň poručník) připravoval na přijetí do františkánského řádu, aby zde později pod řeholním jménem Benjamin vykonával kněžskou službu.³²⁶ Pokud tedy rodina hledala pro Renatu Tschepin konvent, je nasnadě, že blízké františkánské spiritualitě byly právě klarisky.

Okolnosti, které vedly dívku k vstupu do řádu, až je nelze přímo sledovat, byly nicméně mnohem rozmanitější. Vedle rodiny, která hrála při rozhodování dívek i v raném novověku důležitou roli, zde mohl být příklad života některé blízké příbuzné či známé řeholnice a v neposlední řadě osobní rozhodnutí podpořené ustálenou představou *vyšší hodnoty panenství*.³²⁷ Konečně svobodné rozhodnutí

³²⁴ Zdichynec, *Přístupy k výzkumu ženských klášterů kontemplativních řeholí v raném novověku*, s. 97.

³²⁵ Viz grafy č. 6 a 7 v Příloze (Znojmo), pro Brno v souvislosti se vstupem dívek s nižším sociálním statutem lze předpokládat věk stejný nebo o něco vyšší.

³²⁶ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 706, Schwesterbuch, nepag.

³²⁷ Tato představa propagovaná ve středověku přešla, jak uvádí Merry E. Wiesner, v nezměněné podobě také do raného novověku. Srov. Wiesner, *Women and Gender in Early Modern Europe*, s. 200-201.

kandidátky se očekávalo, i v zdejších konventech byly osobní rozhovory o povolání realitou, a to pro brněnský klášter již kolem poloviny 17. století,³²⁸ pro znojemský nejpozději od roku 1675, kdy se o tuto pravomoc přihlásil sám biskup Karel z Lichtenštejna.³²⁹ Pro „zkoušku“ existoval daný systém otázek, které bylo třeba kandidátkám položit. Motivace se týkaly dvě; a to, jak dlouho se cítí být povolána a zda ji nikdo k tomuto kroku nenutil. Ačkoliv nám malý vzorek odpovídajících dívek nedovolí věnovat se této problematice obecněji,³³⁰ lze upozornit na následující: tři z pěti dívek pocházely z šlechtických rodin; Barbora Kateřina von Trautsmendorff se připravovala k přijetí závoje v patnácti letech a Maria Dorotea von Pospisilin byla jen o rok starší. Obě byly poslány do konventu jako děti (ve věku šesti, respektive čtyř let), aby se zde vzdělávaly, obě ale zároveň musely počítat s realitou finančního zázemí rodiny, které nedovolovalo, aby dostaly věno. Barbora Kateřina vypověděla, že povolání cítí *ab initio acceptae rationis*, Maria Dorotea *ab annis quinque*. Zároveň však dosvědčily, že vstupují do konventu *libere et spontaneo*. Až ve třiaadvaceti přišla do konventu, třetí z nich, Anna Maria Molandiniana, žijící dříve u své příbuzné. Ta své povolání datovala *a tribus annis*. Naproti tomu ostatní dvě dívky pocházely z měšťanských rodin. Maria Magdalena Permanin měla v době vstupu dvacet let, Zuzana Kateřina Housenkin čtyřiaadvacet. Většinu života strávily službou, ale i ony se cítily být povolány od dětských let. Skutečnost, že tato léta nestrávily v konventu a neuměly tedy číst (*latine scit legere*), je však předurčovala ke službě i v konventu – obě se staly sestrami laickými.

Dívky toužící po řeholním životě měly v zemích Koruny české po celé období raného novověku na výběr celou řadu klášterů. Ačkoliv nejsme schopni doložit procenta žadatelek, konventy České františkánské provincie po většinu sedmnáctého

³²⁸ Roku 1669 upozorňuje abatyše biskupa, aby přijel za tímto účelem. Prim Brna v tomto směru souvisí s užším připoutáním biskupa-fundátora ke klášteru. ZA Opava, pobočka Olomouc, Arcibiskupství Olomouc, Františkánky Brno, inv. č. 2124, sign. B b 142, Znojmo, 28. 11. 1669.

³²⁹ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3118, karton č. 184, „Dějiny, osobní seznamy, volba představených“. Ovšem nikde v pramenech není řeč o dívce, která by konventem přijata nebyla, nebo která by se po rozhovoru s biskupem vrátila domů, po formální stránce však k těmto zkouškám před přijetím do řádu docházelo.

³³⁰ Jedná se pouze o jediný dokument, který sdružuje informace o „zkoušce“ konané 7. 11. 1669. ZA Opava, pobočka Olomouc, Arcibiskupství Olomouc, Františkánky Brno, inv. č. 2129, sign. B b 147.

a osmnáctého století stejnoměrný počet členek, bývalo jich mezi třiceti a čtyřiceti.³³¹ Pro ženské františkánské konventy narozdíl od těch obývaných bratřimi však neplatilo tolik pravidlo, že by se jejich členky rekrutovaly v největší míře z blízkého okolí a z měšťanské sociální vrstvy.³³² I přes obtížnou a nepřesnou rekonstrukci sociálního statutu všech řeholnic lze vyslovit tvrzení, že navzdory markantnímu přiblížení forem a obsahů ženského řeholního života po tridentinu, přetrvávalo ještě po delší čas v raněnovověké společnosti povědomí o rozdílné prestiži II. a III. řádu. To souviselo následně jak s poměrem jednotlivých sociálních tříd, tak i s geografickým ohniskem povolání. I přes zjevnou totožnost života uvnitř konventů v Brně a Znojmě je možno až hluboko do sedmnáctého století pozorovat strategie výběru II., příp. III. řádu. To je také jedním z důvodů, proč si konventy svou příslušnost ke klariskám, respektive terciářkám podržely a navzdory stejným obsahům života stále uváděly. Tyto rozdíly se viditelněji setřely až ve století osmnáctém, kdy se řeholní život přestal chápat jako privilegium šlechty.

Silný stavovský princip kláštera klarisek ve Znojmě byl dán jeho založením; u jeho zrodu a nadání majetkem stáli přemyslovští panovníci a v pořadí druhou abatyší se stala princezna Anežka, (která tak kráčela po stopách své slavnější, později kanonizované tety).³³³ Pro celou éru existence bylo charakteristické, že v čele konventu stanula častěji dívka s modrou krví. Kandidátky proto pocházely z celého území Moravy a Slezska, z Rakouska a Bavorska a v menší míře také z Čech.³³⁴ Nejčastěji zastoupenými místy původu se stalo Znojmo, Vídeň a Mnichov. Dívky ze zahraničních lokalit převažovaly překvapivě v krátkém období po *1. reformě*; z prvních osmi dívek, které vstoupily do konventu po roce 1630 pět pocházelo z Mnichova; přičemž ženské františkánské kláštery byly na obou místech; buďto v té době kandidátky nepřijímaly nebo zde byla observance mnohem přísnější. Terciářský klášter v Brně naproti tomu vznikl z popudu měšťanky a nejdříve v roce 1623 jsme

³³¹ Minařík, „Klarisky v zemích Koruny české,” s. 49-53. Týž, „Terciáři v klášteřích,” s. 54-57.

³³² Elbel, *Bohemia Franciscana*, s. 42.

³³³ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 704, Kronick, nepag.

³³⁴ Příloha č. 10. Místo původu.

svědky vstupu prvních šlechticů, ty ale tvořily po celé období existence spíše menšinou složku konventu; což rovněž platí o terciářkám v Javoru.³³⁵

Obláčkou zahájila každá dívka noviciát, dobu, kterou Tridentský koncil označil za závaznou pro zkoušku povolání. Během celého roku, případně kratší doby, se měla rozhodnout jak dívka, tak i celý konvent; ten dával najevo svůj názor čtyřikrát do roka hlasováním.³³⁶ Ještě před obláčkou, v době prvních kontaktů s konventem bylo dohodnuto, zda kandidátka bude přijata jako chórová či laická sestra. Určujícím faktorem byl v tomto případě sociální status a výše věna. Laická sestra nepotřebovala breviář, měla předepsáno přes den jen několik ústních modliteb, věnovala všem nutným pracím v klášteře.³³⁷ Jednomu typu žen se však konvent vyhýbal a nepřijímal je ani jako laické, a to vdovám. Vstup osmapadesátileté Heleny Burgweinin, vdovy po expeditoru tajné dvorské kanceláře, do znojemského konventu roku 1679 lze chápat jako výjimečný. Vdovám se konventy vyhýbaly jednak ze spirituálních důvodů, jednak z důvodů praktických. Jejich čas strávený v konventu býval zpravidla poznamenán nemocí či brzkou smrtí; Helena Burgweinin zemřela ještě v noviciátu.³³⁸

Ceremoniál obláčky v sobě vyjma přijetí hábitu obsahoval složení časných slibů do rukou abatyše.³³⁹ Téměř každé obláčky se účastnil také provinciál nebo biskup.³⁴⁰ Obřad probíhal v konventním kostele za přítomnosti rodiny budoucí řeholnice. Ta se vyznávala, že přichází *aus der sündige Welt Iesu Christi zu dienen*³⁴¹. Nežádka už obláčku provázela slavnostní hostina, na kterou neváhali rodiče přispět vlastní sumou. Další finanční transakce probíhaly zpravidla později, po složení věčných slibů

³³⁵ Doložených šlechtických vstupů máme za celou dobu existence brněnského konventu doloženo osm, srov. NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3112, karton č. 184, „Osobní seznamy“. V Javoru zatím byla identifikována pouze jediná, srov. AP Wrocław, Rep. 87, Klasztor franciszkanek w Jaworze.

³³⁶ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3110, karton č. 184, Statuta und Ordnungen, s. 86-92.

³³⁷ Ibid., s. 135-137.

³³⁸ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 706, Schwesterbuch, nepag. K chápání čistoty v raném novověku ještě Wiesner, *Women and Gender in Early Modern Europe*. Snad šlo v tomto případě o *provision*. Termín, který užívá Zikmund Winter. In: *Církevní život v Čechách*, s. 724.

³³⁹ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3118, karton č. 184, „Dějiny, osobní seznamy, volba představených“.

³⁴⁰ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 706, Schwesterbuch, nepag.

³⁴¹ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3118, karton č. 184, Modus induendo moniales S. Clara.

a zahrnovaly vyplacení (popř. dohodnutí splátek) věna.³⁴² A třebaže věno bylo chápáno jako jeden z předpokladů přijetí do komunity, jeho formy byly rozdílné; také ono procházelo konstituování zejména ve středověku.

Po celý středověk nebylo zřejmé, jakým způsobem zajistit financování komunity. Modelů bylo několik; bohaté fundace velkých klášterů dovolovaly teoreticky přijmout kandidátku bez věna, bohatá kandidátka přinášela však něco „darem“, naproti tomu komunity městských zbožných žen třetího řádu vysílaly své členky žebrot, nehledě na to, že mnohá z nich si ponechávala stále něco ze svého majetku u své rodiny. Kláštery se dále nezdráhaly prostřednictvím svých poddanských vesnic zapojit mnohdy ve velkém měřítku do zemědělské činnosti, mohly však rovněž dovedností rukou řeholnic participovat na městském obchodě, například s látkami. Takto získávané příjmy však nebyly pravidelné, v čase se proměňovaly. Absence finančních prostředků v rozpočtu konventu pak suspendovaly příspěvky rodinných příslušníků řeholnice. Nezřídka si však jednotliví členové dělali nárok na rozhodování o vnitřních záležitostech komunity; stávalo se, že kláštery v některých oblastech a časových údobích byly považovány za alternativu k zabezpečení ženské části rodiny v manželství. Zatímco některé se díky svému zapojení do rodinných strategií stávaly exkluzivními domy jen s určitou sociální vrstvou, jiné stavěly na naprosté absenci majetku natolik, že byly nezřídka zaměňovány s heretickými skupinami.³⁴³

Jedním z důsledků Tridentského koncilu, byť ne přímo zachyceném v dekretu *De monialibus et regularibus*, bylo definitivní uznání věna jako prostředku pokrytí běžných životních potřeb každé řeholnice.³⁴⁴ Dosud totiž – v přísném slova smyslu – bylo požadování věna chápáno jako simonie. IV. lateránský koncil na tomto základě odsoudil všechny konventy, které přímo požadovaly od kandidátky určitou částku. Povolen byl naopak dobrovolný dar, případně příspěvek určený pro hrazení ubytování a stravy. Právě tato skutečnost v souvislosti se všemi důsledky uzavřeného života řeholnic vedla biskupy a řádové představené jednotlivých domů k akceptaci věna. Tento požadavek znamenal, že budoucí řeholnice stejně jako zasnoubená dívka byla

³⁴² MZA Brno, E 43, Klarisky Znojmo, sign. B „Nadační listiny“.

³⁴³ Laven, *Virgins of Venice*, s. 22-43. Makowski, *A Pernicious Sort of Women*.

³⁴⁴ Srov. Thomas M. Kealy: *Dowry of Women Religious: A Historical Synopsis and Commentary*, Washington 1941, s. 9-26. Citováno podle Walker, *Combining Martha and Mary: Gender and Work in Seventeenth-Century English Cloisters*. In: *Sixteenth Century Journal XXX/2* (1999), s. 403.

závislá na získání určité (ať definované nebo nikoli) finanční sumy, která by reflektovala její sociální status. Vyrovnaní věna po složení slibů se stalo povinností řeholnice a její rodiny a konventům nebylo povoleno, aby byla udělena profese, aniž by nebyly smluvní podmínky jasně dány. Dívky s nižším ekonomickým potenciálem měly možnost složit pouze sliby jednoduché a stát se sestrami laickými.³⁴⁵ Motivace vstupu ženy do konventu pak podléhala nepochybně řadě nikoli podružných okolností. Větší počet dcer ve spojení s nižším ekonomickým potenciálem rodiny ve společnosti, která řadu funkcí ať politických či duchovních vyhradovala neženatým mužům, mohly znamenat zřejmou souvislost s volbou povolání zasvěceného života. Neboť inflace věn nutných k uzavření manželství byla nasnadě. Na druhé straně vysoká míra příslušníků drobné šlechty toužící nakládat se svými majetky spíše pro povznesení vlastní prestiže vedla přirozeně k většímu procentu sňatků; naopak konvent bez příslušných fundací musel minimální hodnotu věna přizpůsobit této skutečnosti.³⁴⁶ Obě vyhocená stanoviska byla ve své ryzí podobě aplikována prakticky pouze ve dvou raně novověkých oblastech, a to v mnoha italských republikách a později monarchiích, resp. v polsko-litevské unii. V kláštorech západní a střední Evropy, neboť severní byla v této době již mimo hru, byly obě hranice víceméně prostupné, situace odvisela rovněž od typu řehole, třebaže odchylky byly významnější spíše ve středověku.

Řád klarisek nebyl vědomě profilován na bázi „exkluzivních“ ženských řádů raného středověku. Sama Klára z Assisi ve snaze co nejvíce se připodobnit Františkovu ideálu chápala slib chudoby jako radikální odmítnutí jakéhokoli majetku osobního i společného.³⁴⁷ Zatímco závislost řeholnic na almužnách a programové začlenění žebrání bylo jako absolutně nemyslitelné papežem zamítnuto,³⁴⁸ realizováno zůstalo alespoň nové chápání hierarchie uvnitř komunity. Post abatyše ve smyslu opravdové nadvlády a podle toho také obsazovaný (byť se jednalo o konvenci nikoli

³⁴⁵ Ibid.

³⁴⁶ Elisabeth Rapley, Women and the Religious Vocation in Seventeenth-Century France. In: *French Historical Studies* 18/3 (1994), s. 613-631. Małgorzata Borkowska, *Życie codzienne polskich klasztorów żeńskich w XVII- XVIII wieku*. 1 ed. (Warszawa: Państwowy instytut wydawniczy, 1996).

³⁴⁷ Později nazýváno jako tzv. *Privilegium paupertatis*. Holzapfel, *Handbuch der Geschichte des Franziskanersordens*, s. 639-644.

³⁴⁸ A to při schvalování řehole papežem Honorem III. roku 1238. Z tohoto nařízení byl vyňat pouze jediný klášter a sice ten, který založila sama Klára v Assisi. Ibid., s. 640.

církevní předpis) měl být napříště zcela potlačen. Představená byla nově nazvána pouze *starší sestrou* a přes své pravomoci měla zůstala začleněna v komunitě.³⁴⁹ Ještě radikálněji tuto tezi převzaly františkánské terciářky, u nichž představená až do klauzurační vůbec být nemusela. Často přejímala pouze funkci duchovní rádkyně, po sdružení terciářek do konventního domu byly její pravomoci samozřejmě zvětšeny. Reforma Tridentského koncilu v podstatě postavila abatyše podřízené františkánům naroveň. V otázce řeholního dorostu byly obě komunity České františkánské provincie samozřejmě nuceny v první řadě odpovídat na poptávku v jejich vlastní geografické oblasti, zemích Koruny české potažmo sousedním Rakousku. První doklad o věnu pochází z roku 1601, budoucí abatyše Eva Wilimetzkin konventu klarisek přinesla 200 zlatých.³⁵⁰

Zatímco brněnský klášter do katalogů přijímaných dívek jednotlivé finanční hodnoty nezapisoval, znojenské řeholnice sv. Kláry si vedly informace velmi podrobné.³⁵¹ Věno bylo požadováno nejpozději od roku 1600 v případě klarisek a od roku 1617 v případě řeholních terciářek.

Pohledem do právních pramenů znojenského kláštera zjistíme, že tato problematika se tvářila být okrajovou, nedůležitou. Částka obvěnění na první pohled nehraje roli v načrtnutí reformy roku 1630 a není zmiňována ani ve statutech vrcholné reformy z roku 1685.³⁵² Pouze jediná informace poukazuje na jakýsi dobový úzus, neboť se považuje za přirozené, že své stříbrné šperky, klenoty a peníze a všechno ostatní cenné však *[uchazečka]* nemá rozdat, nýbrž pilně do kláštera přinést. A hned jí dáti poznamenáno všechno to, co jako výbavu si má přinést.³⁵³ Jestliže tedy nebyla ordinována částka, její případnou nízkou hodnotu měly doplnit další cenné věci, resp. si kandidátka obstarávala oděv, přinášela potřebné drobné věci denní potřeby a konečně nesla finanční zátěž oslav spojených s obláčkou a profesí.³⁵⁴ Konečně tyto věci – na rozdíl od případně předepsané částky – nepodléhaly znehodnocení, inflaci.

³⁴⁹ Někteří badatelé tak vysvětlují i motivaci Anežky České pro pozvání a vstup do této komunity, potažmo její korespondenci s Klárou. Srov. Jaroslav Polc, *Svěťice Anežka Přemyslovna*, (Praha, 1989), s. 43nn.

³⁵⁰ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 706, Schwesterbuch, nepag.

³⁵¹ Ibid.

³⁵² NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3110, Statuta und Ordnungen, karton č. 184, s. 86-92.

³⁵³ Ibid.

³⁵⁴ Ibid.

Hodnoty věn řeholnic se pak pohybovaly od částek velmi malých, respektive nulových až k těm velmi vysokým.³⁵⁵ Pohybovaly se v rozpětí sto až čtyři tisíce zlatých.^{356 357}

Definitivnímu přijetí reformy tedy nekladly odpor výrazné rodinné koalice, které by skrze velké finanční částky toužily ovládnout konvent pro svou domácí politiku. Zdá se tedy, na základě srovnávání jednotlivých částek věn, že nad finanční injekcí hrálo prim prověření způsobilosti pro zasvěcený život, od dob Tridentu povinné. Motivací žen pro vstup do konventu tedy pravděpodobně nebyla ani inflace věn sňatkových (a hledání alternativy hmotného zabezpečení) ani nemožnost najít vhodného ženicha. Hodnoty věn nevykazují anomálie svědčící o „jiném“ využití konventu.

Po ročním noviciátu vše šlo k přípravě profese, slavných neboli doživotních slibů. Řeholnice se zřekla světa, své vlastní rodiny a přijala nové jméno. Ve shodě s tímto novým jménem měla napodobovat život světce, jehož jméno nosila a vynikat úctou k té vlastnosti Boží nebo k dogmatu Panny Marie, která se – jako přídomek – ke jménu připojovala. Záznamy jmen sester lze sledovat jen pro konvent ve Znojmě, a to od roku definitivního přijetí tridentina, tedy od roku 1684. Jejich výběr souvisel jak se spiritualitou řádu, tak i s obecnou zbožností zemí Koruny české (respektive habsburského soustátí) raného novověku. Za čtyři základní pilíře *pietas austriaca* považuje Rudolf Zuber³⁵⁸ úctu k Eucharistii, Kříži, Panně Marii a světcům. Tyto dvě

³⁵⁵ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 706, Schwesterbuch, nepag.

³⁵⁶ Vedle toho bylo věno několikrát placeno také v jiných mňách; tolarech a groších. Zde se hodnoty pohybovaly takto: 50 – 3000 kop grošů a 1000 – 3000 tolarů. Průměrné částky: 1195 zlatých, 731 kop grošů, 2500 tolarů. Pokud byla přijata dívka bez věna, zpravidla byla tato skutečnost vyvážena hudebním či jiným vzděláním. Tyto případy najdeme jen pro 18. století. NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 706, Schwesterbuch, nepag.

³⁵⁷ Pohledem na vzorek vzniklý výběrem testamentů 25 šlechticů z let 1550-1650 zjistíme velkou podobnost výše věn. Necelá třicítka otců odkazuje svým dcerám určitou částku, jež se má – v případě, že se vdá – použít jako věno. Žádná z dcer není směřována do kláštera. S výjimkou tří šlechticů-magnátů se průměrná částka pohybuje okolo 1450 kop grošů, je tedy zhruba dvojnásobná v porovnání s částkou, která se obvykle („průměrně“) odevzdávala klášteru. I tady bylo lze najít drobné částky pouhého sta grošů, stejně jaké částky velmi vysokých. Pavel Král, *Mezi životem a smrtí: Testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650*, 1 ed. (České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2002).

³⁵⁸ Rudolf Zuber, *Dějiny olomoucké arcidiecéze. Osudy moravské církve v 18. století II.*, 1 ed. (Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2003), s. 207.

tendence se projevovaly i při výběru nových jmen řeholnic, ačkoliv nejsme schopni říci, kdo jej inicioval. Při pozornějším zkoumání přívlastků, které se připojovaly ke jménům Maria či Anna, lze upozornit na některé aspekty spirituality znojenských klarisek, ačkoliv přiznáváme, že výběr jména závisel také na obvyklé praxi, která nedovolovala, aby se řeholnice jmenovaly stejně. Vedle oněch vysledovaných tendencí, mezi nimiž jasně vede úcta k Matce Boží (jistě i ve shodě s milostným obrazem umístěným v chrámu), se vůbec nejčastěji objevuje přívlastek zdůrazňující některou z Božích vlastností (moudrost, milosrdenství, pokoj, lásku) nebo obsahující některou z událostí Kristova života (narození, útek do Egypta, zmrtvýchvstání).³⁵⁹

Profesí byla každá osoba začleněna do komunity a společně s ní plnila všechny náležitosti konventního života. Každodenní program stanovovala statuta. Mezi povinnosti patřila na prvním místě chórová modlitba, účast na mši a dalších pobožnostech. Dále potom zajišťování běžného chodu konventu, takže mnohé řeholnice zastávaly některý z úřadů. Důsledkem profese byla trvalá klauzura řeholnice, takže ta opouštěla konvent až v den své smrti.

Votivní obraz, ostatky svatých nebo kaple zasvěcená některému oblíbenému světcovi se totiž mohl stát prostorem alespoň duchovní vizualizace konventu.³⁶⁰ Jinak se totiž konvent střetával s laiky jen v omezené míře prostřednictvím hovorny. Pozornost přitahoval zejména obraz zavěšený nad jedním z oltářů kostela Panny Marie Nanebevzaté ve Znojmě,³⁶¹ kam s prosbami o uzdravení putovala celá řada osob. Přestože kostel byl místem využívaným jak františkány, tak klariskami, byly to právě kontemplativní řeholnice, které našly způsob, jak šířit úctu a spolupodílet se s laiky na oslavě kultu Panny Marie. Manifestací toho způsobu se stala korunovace a znovuozdobení obrazu zlatem a drahými kameny, které se dělo po církevním

³⁵⁹ Frekvence těchto přívlastků je častější než těch, jež by v sobě obsahovaly jméno některého ze světců. NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 706, Schwesterbuch, nepag.

³⁶⁰ Strasser, *Bones of Contention*, s. 273-286.

³⁶¹ Příloha č. 11. Obraz Panny Marie. Kopie obrazu dochována na devoční obrázku. Za foto děkuji pracovníku Moravské zemské knihovny v Brně, panu Vilému Kaplanovi. MZK v Brně, sign. STI1-876.053.

schválení veřejné úcty (roku 1728) bezprostředně po každé confirmaci abatyše. Bylo tak prvním aktem, který nově zvolená představené vůbec vykonala.³⁶²

Počátky obrazu barokní Madony s Ježíškem vysledovat nelze; první svědectví vůbec pochází až z poloviny 17. století. Přináší je list adresovaný kardinálu Arnoštu Vojtěchovi z Harrachu. Účelem je informovat vyšší instanci (!) o podivných okolnostech provázejících onen obraz.³⁶³ Roku 1650 během mše spatřily dvě laické ženy, Anna Maria Lidlin a Margareta Bargarsin, jak z oka Panny Marie vytryskla krvavá slza.³⁶⁴ Během následující krátké doby potvrdily další dvě osoby, že vděčí Matce Boží za své uzdravení; poté se však kult po dalších padesát let nerozvíjel. Kolem poloviny 17. století byla totiž úcta k obrazu znojenské Madony zvláštním způsobem spojena s moravsko-krumlovskými obyvateli zámku. Za své uzdravení dle svých slov vděčili Šimon Reimon a Alžběta Wegeristin (patrně z personálu zámeckých pánů) modlitbě k Panně Marii zobrazené na kopii znojenského obrazu v zámecké kapli.³⁶⁵ Paní na Moravském Krumlově, Dorotea z Liechtensteina, sestra abatyše znojenských klarisek, nejenže konala modlitby ve svém kapli před tímto obrazem, nýbrž jako první iniciovala akt, který se stal nakonec nedílnou součástí úcty k tomuto obrazu, a sice jeho ozdobení klenoty. Tři rozdílná data uvádějí konventní záznamy pro tuto slavnost, a to rok 1650, 1666 a 1673.³⁶⁶ Ty zaznamenávají rovněž jeho přesun z lodi kostela do chóru sester, snad pro požár, který roku 1673 zachvátil klášter.³⁶⁷ Už v éře Sannigových úprav kostela i kláštera lze předpokládat, že se obraz vrátil na

³⁶² NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 704, Kronick, nepag.

³⁶³ MZA Brno, E 43, Klarisky Znojmo, krabice U 12, „Svědectví uzdravených lidí“. Proti všem předpokladům se zdá, že za listem líčícím zázrak v kostele znojenských klarisek nestáli františkáni, nýbrž faráři (potažmo děkan) minimálně dvou farních kostelů; výběr pražského arcibiskupa je zdůvodněn poukazem na skutečnost, že tento je v celé zemi prvním, kdo může ve všech církevních záležitostech rozhodovat, na druhé straně bylo zcela zřejmé, že obracet se na biskupa olomouckého, který mimo tento úřad zastával čtyři další, je do jisté míry bezpředmětné. Srov. Metoděj Zemek, *Posloupnost biskupů a arcibiskupů olomouckých* (Olomouc: s.n., 1949), s. 22.

³⁶⁴ MZA Brno, E 43, Klarisky Znojmo, krabice U 12, „Svědectví uzdravených lidí“.

³⁶⁵ Ibid.

³⁶⁶ NA Praha, Archiv ČFP, kniha č. 55, Archivum conventus Znoymensis, nepag. NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 704, Kronick, nepag. MZA Brno, E 43, Klarisky Znojmo, sign. B., „Nadační listiny“.

³⁶⁷ NA Praha, Archiv ČFP, kniha č. 55, Archivum conventus Znoymensis, nepag.

své původní místo;³⁶⁸ když se totiž roku 1701 abatyše von Schallenberg rozhodla uctít Pannu Marii zhotovením nových ozdob, zázračný obraz (*Gnadenbild*) mezi předměty zobrazujícími Matku Boží v chóru již nebyl.³⁶⁹

Zprávy, které by navazovaly na zázračné události v polovině 17. století, se vynořily znovu až po roce 1700, ovšem s několikanásobně větší intenzitou. Vrcholu bylo dosaženo ve 20. a 30. letech 18. století;³⁷⁰ takže se řeholnice dočkaly roku 1728 oficiálního schválení úcty olomouckým biskupem Schrattenbachem, mimochodem velkým mariánským ctitelem.³⁷¹ Okruh mariánských ctitelů a svědků zázračných událostí však nebyl tak široký, jako už u déle etablovaných moravských mariánských svatyň. Byli to nejčastěji znojemští měšťané, kteří stvrzovali svým podpisem, že byli uzdraveni *von gefährlicher Krankheit*, či obyvatelé zemí Koruny české, jež měli ve svých domácnostech – díky příbuzenství se sestrami – devoční obrázek a konečně také řeholnice samy.

Mezi prosby, které vznášeli lidé k Panně Marii, patřily výlučně ty za uzdravení. Kromě standardních způsobů prosby, ke kterým lze přičíst modlitby, sloužení mše na určitý úmysl a vzbuzení důvěry *gegen meinen Sünden*, právě řeholnice přicházely s jinými nápady. Anna Sidonia de S. Mariae, Matre Iesu, řeholnice, která trpěla *grossmächtige Schmerzen und hat kein natürliche Mittel nicht geholfen*, se rozhodla *zu unseren Miraculosenen Mutter Gottes genommen, und mich mit dem Schmalz aus der Lampen, welchen von der Gnaden wollen Mutter Gottes brennet thut, den schmerzhaftten Ohrt geschmict*.³⁷²

Vedle řeholnic znojemských se utíkaly k Panně Marii i sestry z brněnského kláštera; takže společně sdílely kromě stejných pravidel života zřejmě (minimálně v tomto případě) i totožné duchovní obsahy. Zda vlastnily kopii obrazu nelze s jistotou říci, ačkoliv to lze předpokládat. Jejich svědectví máme zachována z doby největšího rozmachu kultu, z třicátých respektive počátku padesátých let. Zvláště pozdější záznam

³⁶⁸ Minařík, „Provinciál P. Bernard Sannig, učenec, spisovatel a organisátor františkánské provincie (1637-1704).“ In: *ČKD*, s. 691.

³⁶⁹ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 704, Kronick, nepag.

³⁷⁰ Příloha č. 12. Milostný obraz a svědectví o zázracích.

³⁷¹ Korunoval například Pannu Marii na Svatém Kopečku novými korunkami, posvěcenými v Římě, stejně jako milostnou Pannu Marii u sv. Tomáše v Brně. Srov. Zemek, *Posloupnost biskupů a arcibiskupů olomouckých*, s. 24.

³⁷² MZA Brno, E 43, Klarisky Znojmo, krabice č. U 12, „Svědectví uzdravených lidí“.

zasluhuje pozornosti; roku 1741 byla Kateřina Gärtzkin na cestě z jezuitského kostela domů sražena kočárem taženým dvěma koňmi, a přestože se dostala pod vůz, srážka dopadla neobyčejně dobře, neboť, jak píše, *měla jsem být ušlapaná a mrtvá, ale já jsem čerstvě a zdráva vstala a ve své cestě pokračovala*. Tuto událost připsala jako zázrak právě Panně Marii znojenské. Ačkoliv zpráva je podána jako svědectví členky konventu Svatého Josefa v Brně, nelze předpokládat, že Kateřina Gärtzkin byla už členkou klauzurovaného kláštera před rokem 1741. Její vstup tak mohl být motivován i vděčností, kterou potom připsala v klášteře propagovanému kultu.³⁷³

Po oficiálním schválení kultu roku 1728 se stal *Gnadenbild* předmětem manifestace nově zvolených abatyší. Od roku 1733 až do zrušení kláštera bylo vůbec prvním aktem každé konfirmované představené nové ozdobení tohoto obrazu. Důsledně se rozlišovaly perly, granáty, diamanty i použití zlata a stříbra.³⁷⁴ Kromě toho klenoty mohli přinášet právě laici, ti většinou odkazy na ozdobení obrazu nechávali zapisovat do závětí, takže například roku 1769 odkázala klášteru všechny své šperky šlechtična Anna de la Case.³⁷⁵ Vedle toho i samy řeholnice mohly přispět k této slavnosti, to když při svém vstupu do konventu poslechy výzvu statut a darovaly konventu své šperky.³⁷⁶ Konečně k osobní účtě sloužily vytištěné devoční obrázky s krátkou modlitbou.³⁷⁷

K duchovnímu sepětí laiků s ženskými konventy mohly sloužit kaple. Byli to laici, kteří vystupovali jako fundátoři stavby a nesli tak velký podíl na jejich vybudování. Stavba mohla být koncipována i tak, že se nacházela nikoli uvnitř komplexu budov, ale v zahradě kláštera na samé „hranici“ klauzury, takže byla přístupná jak řeholnicím, tak zvláště laikům.

Kaple tohoto typu byla ve Znojmě vystavěna roku 1726; ačkoliv na její stavbu přispěla celá řada laiků, hlavní fundátorkou se stala abatyše Bernarda ze Schaumburku (!).³⁷⁸ Protože kaple pro soukromou úctu řeholnic už v konventu byla, rozhodla se abatyše vystavět tuto takovým způsobem, aby ji mohli navštěvovat i laici.

³⁷³ Ibid.

³⁷⁴ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 704, Kronick, nepag.

³⁷⁵ Ibid.

³⁷⁶ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3110, karton č. 184, Statuta und Ordnungen, s. 86-92.

³⁷⁷ A právě odtud se nám dochoval obraz. Viz výše.

³⁷⁸ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 704, Kronick, nepag.

Zasvěcena byla svaté Kláře.³⁷⁹ Kaple loretánská, která se nacházela uvnitř klauzury, však také nebyla zcela mimo aktivitu laiků – mnozí z nich přispívali na *věčné světlo*.³⁸⁰

Zvlášť kaple, ve které měly probíhat pobožnosti – přístupné v některých dnech i laikům – vyžadovala dlouhé a náročné jednání s představenými. Její existence a veškeré konání bylo zajištěno teprve souhlasem provinciála. V některých případech však nebylo možno vyhovět požadavkům řeholnic.

Poté, co vystavěly kapli řeholnice v Brně, rozhodly se, že některé pobožnosti a také mši přesunout tam. Realizace tohoto plánu však znamenala kontakt celebrantů s klauzurou. Kaple se totiž nacházela v zahradě terciářek, uvnitř komplexu budov a pravděpodobně nebyla ani přístupná z chóru, chyběla tedy i mříž, přes kterou se podávala Eucharistie. Přesto se řeholnice v čele s abatyší a priorkou neváhaly obrátit na provinciála, stejně jako na olomouckého biskupa a doufaly, že získají souhlas římské kongregace koncilu. V tomto případě však nebylo možné získat svolení kvůli jasným závěrům tridentina. Zvlášť když krátce předtím zákaz sloužit mše mimo kostely zopakoval v bule určené olomoucké diecézi papež Klement XI.³⁸¹ Kaple zasvěcená Maří Magdaleně proto jako alternativa konventního kostela sloužit nezačala. Řeholnice ji využívaly k soukromým pobožnostem; uvnitř kaple se nacházely Svaté schody.³⁸²

Třebaže vzájemný kontakt nebyl možný ani v případě pobožností, čas od času se řeholnice na veřejnosti prezentovaly díky svým předmětům, které vystavovaly k veřejné účtě. Znojemské klarisky podněcovaly laiky k účtě zázračného kříže z jejich chóru, stejně jako ostatků svatého Donáta. V tomto případě, nejenže františkáni uvítali tyto pobožnosti, sami k nim dávali popud, jako v případě Bernarda Sanniga, jež pro klarisky získal tělo svatého Donáta.³⁸³ Dnem, kdy se mohli laici účastnit úcty ostatků tohoto svätce, byl 1. březen.³⁸⁴

³⁷⁹ Vrbčanský, *Nucleus Minoriticus*, s. 452.

³⁸⁰ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3125, karton č. 185, „Nadace a odkazy“.

³⁸¹ ZA Opava, pobočka Olomouc, sign. A IV., inv. č. d 44/2.

³⁸² NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3113, karton č. 184, „Mše, zповědní fakulty, pohřbívání laiků“.

³⁸³ Minařík, „Provinciál P. Bernard Sannig, učenec, spisovatel a organisátor františkánské provincie (1637-1704).“ In: *ČKD*, s. 911.

³⁸⁴ Vrbčanský, *Nucleus minoriticus*, s. 452.

Mimo hodiny strávené v chóru či kapli se věnovaly kontemplativní řeholnice dalším činnostem. Bylo třeba organizovat chod domu a zabezpečovat také hmotnou existenci. Konventy byly během raného novověku obývány třiceti až čtyřiceti řeholnicemi, (téměř) každé z nich udílela abatyše či hlasování chórových sester nějaký úkol, respektive úřad, tak aby dům bez problémů fungoval. Je zřejmé, že se počet a obsazení jednotlivých úřadů v čase proměňovaly. Stejně tak nebylo pravidlem, že některé do některých postů řeholnice dosadila do funkce abatyše a jiné volil pouze konvent. Je možné, že mechanismus volby do velké míry závisel na momentální moci abatyše versus konventu.

V letech 1649-1709 (podle dostupných pramenů) probíhaly téměř každoroční vizitace spojené se znovupotvrzováním abatyše, tehdy společně s její volbou řeholnice určovaly hlasováním také všechny ostatní funkce.³⁸⁵ Ačkoliv si uvědomujeme, že hlediska kontroly I. řádem to byl netradiční způsob, který byl později opuštěn; v období mezi dvěma fázemi reforem hledali řeholníci cestu, kterou mohli do určité míry ovlivňovat chod konventu směrem k observanci. Feministicky orientovaná historiografie často pracovala s koncepty úřadů, sledovala jejich vývoj, strategie obsazování apod. a na základě tohoto hodnocení zobrazovala konvent výlučně jako možnost seberealizace žen v tehdejší patriarchálním světě.³⁸⁶ Přestože nesouhlasíme s jejich interpretací, zdá se, že existovala určitá vnitřní provázanost úřadů, a to minimálně pro toto období.

Na nejvyšším stupni v hierarchii úřadů stála abatyše; jí byly podřízeny všechny ostatní posty, rozhodování všech vnitřních záležitostí konventu. K okruhu jejich poradkyň patřily stabilně čtyři sestry. Nahodilé nebylo ani jejich pořadí. První z nich byla na toto místo dosazena, proto, že byla zvolena priorkou (zástupkyní abatyše). Zároveň (protože funkce priorky nabývala na důležitosti zvláště tedy, byla-li například abatyše nemocná apod.) byla zodpovědná jako *Prima Magistra portae* za praktickou kontrolu hranic klauzury; bez patřičného svolení nemohla nikoho do kláštera vpustit, vedle toho právě priorka měla na starosti formaci novicек nebo mladých sester. Ostatní tři *Rathschwestern* obsazovaly jednak tu z pozic formace, kterou neobsadila priorka, jednak byly spolu s ní zodpovědné jako *Magistrae portae*, případně *Rotae minoris inseruitrix* za vnější kontakt se světem. Tyto čtyři sestry tak prakticky obsáhly všechny

³⁸⁵ MZA Brno, E 43, Klarisky Znojmo, sign. P, inv. č. P II „Volby abatyší“.

³⁸⁶ Srov. tyto názory shrnuté v Laven, *Virgins of Venice*, s. xxix-xxx.

pozice, které měly co dočinění s nejdůležitějším bodem ženského řeholního života po tridentinu, s klauzurou.³⁸⁷

Ačkoliv by provázanost jednotlivých funkcí poukazovala na *nevolitelnost*, nýbrž *jmenovatelnost*, zachycení počtu hlasů ve vizitačních protokolech dává tušit, že volby spíše ovlivňoval úzus v daném klášteře. Voleny byly i všechny ostatní posty; protože však měly na starosti pouze vnitřní chod komunity (jednalo se o písáčky, kuchačky, sestry zodpovědné za chórovou modlitbu, za práci či zásobování), podobné strategie už nebyly třeba.

Ani přijatá observance, ani přesné vymezení úřadů ještě nemuselo garantovat bezproblémový chod komunity. Když v září roku 1701 vizitoval konvent klarisek P. Fortunát Hueber, ukázalo se, že je třeba řeholnice napomenout nikoliv pro nedodržování klauzury, nýbrž pro drobné přestupky, které ale odporovaly řeholnímu duchu. Byly vyzvány, aby ve svých celách nehromadily různé cennosti, neposílaly dopisy a nenechaly se navštěvovat častěji než jednou za měsíc. Přísně bylo zakázáno provozování figurální hudby při mších a také koncerty. Místo toho měly sestry lépe plnit povinnosti chórové modlitby a poslouchat abatyši. Ukázalo se však, že i přes celkem slušné chování navenek – neboť uvedené výtky se řešily pouhým napomenutím, tudíž nemohly být velkého charakteru – konvent uvnitř nežije v hlubokém pokoji a jednotě. Skupina pěti řeholnic byla vyzvána, aby se propříště nezdržovala od ostatní komunity v jedné z cel a svým hovorem a smíchem nejen nerušila v době *silentia* řeholnice v rozjímání, nýbrž se k nim přidala. Dvěma z napomenutých dívek byly i devatenáctiletá Anna Polyxena Jesowski von Lub a její o dva roky starší sestra Maria Terezie. Buď si řeholnice z provinciálových slov vzaly poučení nebo se během následujících let tato skupina stala „klikou“ komunity. O třiatvacet let později se totiž Anna Polyxena, řeholním jménem Maria Leopoldina Anežka de Trinitate, stala abatyší.³⁸⁸

³⁸⁷ MZA Brno, E 43, Klarisky Znojmo, sign. P, inv. č. P II „Volby abatyší“.

³⁸⁸ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3118, karton č. 184, „Dějiny, osobní seznamy, volba představených“.

4.3 Laici a jejich vztah ke konventům

Prvořadým posláním řeholnic byla služba Bohu vyjadřovaná modlitbou, obětmi a půstem.³⁸⁹ Třebaže na prvním místě sestra tímto svým konáním zajišťovala spásu své vlastní duše; přímluva řeholnic u Boha byla chápána širěji, považovalo se za běžné už od počátků řeholního života, že laikům bylo lze na modlitbě participovat. Odtud pocházely první fundace konventů, které vlastně osvobodily řeholnice od všech činností, které souvisely s zajišťováním živobytí. Mezi konventem a světem mohl existovat čilý ruch výměny hmotných a duchovních statků.

Ženské kláštery, zvláště ty klauzurované, bez fundací existovat nemohly. Teprve nemovité i movité dary vůbec připravovaly půdu pro to, aby se klášter činných sester mohl proměnit na řádně „ohraničený“ dům s konventním kostelem. Klauzura v Brně a jistě i v Javoru proběhla právě v souvislosti s příchodem fundátora. Tito lidé měli nárok na modlitby sester, byly-li to ženy, pak i na přebývání v blízkosti kláštera a pohřeb v řádovém rouchu do konventní krypty.³⁹⁰ V řadě případů se jednalo o osoby spojené s řeholnicemi pokrevním svazkem; přicházeli a přinášeli své dary – přestože jejich příbuzná byla již začleněna do rodiny nové, duchovní.³⁹¹ Tam, kde věna řeholnic a výnosy z hospodářství nestačily nebo byly velmi nízké, bylo třeba se spoléhat na tato spojení. Některé kláštery, zvláště v italských republikách, byly doslova proslulé svými strategiemi, jak mezi blízkými příbuznými oživovat zájem o život v konventu.³⁹² Vedle toho to jistě byli na prvním místě nejbližší sester, kteří byli v hovorně častějšími hosty a věnovali řeholnicím finance, zboží ze svých statků či pořizovaly předměty zbožné úcty. Přesto lze sledovat při nahlížení na tento fenomén velmi nenápadný trend – pokud přicházela podpora ze strany rodin řeholnic, byla jejich členka postavena sestrami na jedno z čelních míst konventu, popřípadě mohla tato aktivita fundaci předcházet.

Zbožné odkazy nebyly a ani být nemohly pravidelné a jedolité v průběhu raného novověku. Po polovině 16. století nejsou téměř patrné; první dary ohlašující novou éru v existenci konventů přicházely vsutku až s iniciátory reforem. Roku 1630 daroval Maxmilián z Lichtenštejna konventu znojemských klarisek finance na obnovu

³⁸⁹ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3110, karton č. 184, Statuta und Ordnungen.

³⁹⁰ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3113, karton č. 184, „Mše, zповědní fakulty, pohřbívání laiků“.

³⁹¹ Byla jinou osobou, s novým jménem a novými vztahy. Laven, *Virgins of Venice*, s. 22-23.

³⁹² *Ibid.*, s. 21-42.

konventu, který krátce před tím vyhořel; třináct let předtím stvrdil František kardinál Ditrichštejn fundaci brněnským terciářkám v hodnotě deseti tisíce kop grošů. Oba byli hybateli reforem, i když kardinál Ditrichštejn samozřejmě v mnohem širším slova smyslu (obnovoval klášter i po morální a duchovní stránce).³⁹³ Maxmilián z Lichtenštejna však zemřel bezdětný – první příbuzná, která vstoupila během sedmnáctého století do konventu klarisek v době fundace ještě ani nebyla na světě; také linie rodu Ditrichštejnů neměla dcer, které by hledaly v klášteře františkánských terciářek útočiště.³⁹⁴ V dobách obnov konventů, buď po zažehnání protestantské reformace, nebo po živelních katastrofách, kláštery jednorázově fundovali spíš přední muži země, než rodiny, z kterých řeholnice pocházely. Maxmilián z Lichtenštejna byl jeden z šlechticů, který se zřekl protestantismu ještě před vypuknutím stavovské rebelie, a mohl tak pomoci císaři pacifikovat své stavovské kolegy v bitvě na Bílé hoře. Ještě jeho bratr Karel byl přesvědčený protestant.³⁹⁵ Iniciovat obnovu konventů, potažmo katolictví v českých zemích byla tedy pro něj spíše otázka prestiže i morální odpovědnosti. Na rekatolizaci země myslel při restrukturalizaci konventu terciářek také František z Ditrichštejna; ještě ve fundáčnické listině se obával, že i mezi potomky jeho rodu by mohly být osoby inklinující k protestantismu. *Kde by ale, Bůh braň, [mezi našimi dědici] nějaká jiná víra byla, my pak olomouckého biskupa jako ordináře místního duchovní vrchností a defensorem jmenujeme a prosíme řečeného pána, aby po tu dobu fundaci a vše s ní spojené spravoval.*³⁹⁶ Teprve realizovaná reforma, která bez těchto financí jednoduše nebyla možná, přivedla do konventů, ač nám nejde o generalizace, jiný – barokní typ zbožného dárce.

Jistě nikoliv náhodou bývá považován za osobu této kategorie konfundátor³⁹⁷ znojemského kláštera klarisek Jan Pavel Walderode z Eckhausen. Poprvé se v záznamech kláštera objevil roku 1692, kdy klášteru věnoval šest tisíc zlatých

³⁹³ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3114, karton č. 184, Mikulov, 23. 4. 1617. NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 704, Kronick, nepag.

³⁹⁴ Mašek, *Šlechtické rody*, s. 181-182. Konstantin von Wurzbach, *Biographische Lexikon des Kaiserthums Österreich* III., s. 295-300. [online]. Citováno 26. 4. 2010. Dostupné z <http://www.literature.at/collection.alo?from=1&to=50&orderby=author&sortorder=a&objid=11104&page=>, a Balcárek, *Kardinál František Ditrichštejn*.

³⁹⁵ Mašek, *Šlechtické rody*, s. 556-7.

³⁹⁶ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3114, karton č. 184, Mikulov, 23. 4. 1617.

³⁹⁷ Srov. toto označení v kronice. NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 704, Kronick, nepag.

na novou budovu dormitáře. Poněvadž bylo na budovách konventu třeba ještě jiných oprav, stejnou částku daroval klariskám ještě o pár let později. Podobně však financoval také znojemské františkány a zbožných odkazů najdeme v jeho závěti daleko více; podpořil jak jezuity usazené u kostela svatého Michala, tak i farní kostel svatého Jana a farnost při chrámu svatých Petra a Pavla.³⁹⁸ Přestože Jan Pavel Walderode, několik let předtím povýšený do hraběcího stavu, vlastnil fideikomis Řepín,³⁹⁹ konec svého života trávil v podstatě ve Znojmě ve velké blízkosti františkánů. Roucho Třetího řádu svatého Františka oblekl krátce před smrtí a není nepravděpodobné, že si zbožnými odkazy vyprošoval uzdravení z těžké nemoci. Obraz Panny Marie v konventním kostele společném františkánům a klariskám přitahoval prosebníky ze všech koutů Moravy, a třebaže uzdravení jsou zaznamenána ponejvíce až v polovině století osmnáctého, jistě i Jan Pavel Walderode vkládal do přímluvy Matky Boží své naděje. Že zakotvil ve Znojmě na delší dobu, svědčí i záznamy jeho osobního lékaře, pocházejícího rovněž z tohoto města. Ten mu diagnostikoval nádor a nařídil léčbu; o výrobu léků se pro změnu postaraly znojemské klarisky.⁴⁰⁰ Nemoci podlehl Walderode roku 1698, pohřben byl do krypty františkánů, o statky se starali jeho dva synové Jan František a Jan Václav;⁴⁰¹ měl-li také nějaké dcery, žádná z nich se klariskou ve Znojmě nestala. Jan Pavel Walderode z Eckhausen byl klariskami díky objemu darů postaven naroveň zakladateli kláštera Přemyslu Otakaru II., řeholnice se za jeho duši zavázaly konat modlitby denně.⁴⁰²

Mnozí další fundátoři kláštera už budovali nejen na osobních vazbách k zakladateli řádu, ale rovněž k právě žijícím řeholnicím. Abatyši Marii Doroteu Gertrudis von Lodron spojovalo pokrevní příbuzenství s Dorotou Annou z Lichtenštejna; byly to rodné sestry.⁴⁰³ Dorota z Lichtenštejna darovala konventu ve třech fundacích přes čtyři tisíce zlatých; poprvé roku 1666 – tehdy její sestra co by patnáctiletá novicka vstupovala do konventu, poté v roce 1673 a naposled ve svém testamentu z roku 1693 – a to už působila Gertrudis von Lodron jako priorka a od roku

³⁹⁸ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3125, karton č. 185, „Nadace a odkazy“.

³⁹⁹ Wurzbach LII., s. 178-179. Mašek, *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: Od Bílé hory do současnosti*, II. díl. (v tisku).

⁴⁰⁰ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3125, karton č. 185, „Nadace a odkazy“.

⁴⁰¹ Wurzbach LII., s. 178-179. Mašek, *Šlechtické rody*, II. díl (v tisku).

⁴⁰² NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 704, Kronick, nepag.

⁴⁰³ Mašek, *Šlechtické rody*, s. 556-557.

1684 jako abatyše vládnoucí s jedinou přetržkou až do roku 1700.⁴⁰⁴ Dorota Anna z Lichtenštejna také věnovala značnou částku peněz na ozdobení milostného obrazu; dle svého přání byla také po svém skonu pohřbena v kryptě klarisek.⁴⁰⁵ Byla vůbec první laičkou s tímto přáním od obnovy konventu roku 1630; právě tato skutečnost se stala impulsem pro budování prostornější krypty klarisek v konventním kostele, které iniciovala a řídila abatyše von Lodron. Hrobka byla vybudována roku 1686, když předtím představená získala ono místo a povolení od františkánům výměnou za dvanáct sudů piva a jeden sud vína ročně.⁴⁰⁶

Prostor, v němž těla zesnulých očekávala vzkříšení, totiž nebyl, dle představ člověka žijícího v baroku, v žádném případě marginální záležitostí. Navíc i on vyjadřoval, jakou hodnotu laici připisovali osobám zasvěceným Bohu. Podobnou roli sehrával i oděv řeholníků, do nějž mohl být zesnulý laik oblečen. Hraběnka Marianna von Aichbichel, jedna z dalších fundátorek klarisek například zvolila oba dva kroky. Za místo svého posledního odpočinku si vybrala kapli svatého Kříže v znojenském kostele dominikánů, být pohřbena si ale přála v oděně klarisek. I její donace byly (kromě zbožného úmyslu) motivovány příbuzenským vztahem; od roku 1685 byla v konventu klarisek řeholnicí její sestra Maria Bernarda von Schaumburg.⁴⁰⁷ Všechny její dary máme shrnuty v testamentu z roku 1722; odkaz 500 zlatých určila na *věčné světlo* do Loretánské kaple, což byl obvyklý odkaz, který se mimo jiné čerpal díky svému určení po velmi dlouhou dobu – hraběnka stanovila roční dávku na 30 zlatých. Navíc tak podpořila záměr své sestry, která stavbu této kaple iniciovala a dle informací konventní kroniky, navzdory slibu chudoby, také zčásti *svými* (nebo spíše darovanými pro svou vlastní osobu) financemi realizovala. Dalších tisíc zlatých bylo darováno bez konkrétního určení a donaci doplnil soubor obrazů a knih s duchovní tematikou.⁴⁰⁸ Od roku 1706 stála sestra donátorky Maria Bernarda von Schaumburg v čele konventu jako jeho představená, znovu pak byla zvolena roku 1721, mezi tím působila jako řeholnice s poradním hlasem.⁴⁰⁹

⁴⁰⁴ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 706, Schwesterbuch, nepag.

⁴⁰⁵ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 704, Kronick, nepag.

⁴⁰⁶ Ibid.

⁴⁰⁷ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 706, Schwesterbuch, nepag.

⁴⁰⁸ MZA Brno, E 43, Klarisky Znojmo, sign. B., „Nadační listiny“.

⁴⁰⁹ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 706, Schwesterbuch, nepag.

Stejně tak abatyše, případně priorcky, které předsedaly konventu v následujícím období, byly se svými rodinami spojeny daleko víc (alespoň co se týká nejsnadněji sledovatelných odkazů) než jiné sestry – stále častěji pocházející z měšťanského prostředí. Abatyši Bernardu von Schaumburg vystřídala Anna Polyxena Jesowskin von Lub⁴¹⁰, jež byla zvolena na tento post třikrát a která se v tříletých funkčních obdobích střídala s Marií Rosalíí von Kunitz und Weissenburg. Na obě pamatovali rodiče, Albertina Františka Jesovská z Lubu věnovala konventu dva tisíce zlatých, přes sedm tisíc pak konvent vyzískal výměnou za modlitby od Johanna Otto von Kunitz und Wiessenburg.⁴¹¹ Podobně se vedlo po polovině století sestře Marii Terezii de la Case, řeholním jménem Marii Benediktě, skrz niž podpořila konvent také její příbuzná. Anna Marie de la Case von Taubenancker konventu ve své závěti odkázala všechny své šperky, s jediným – v té době výmluvným symbolem – aby byly použity na znovuoždobení milostného obrazu. Většinou, nikoli výlučně, toto gesto náleželo abatyším; snad na tento post aspirovala i priorcka Marie Benedikta.⁴¹²

Všichni donátoři nemuseli pocházet výlučně z rodin řeholnic; třebaže překvapivě nenajdeme až na jediný případ⁴¹³ „v této skupině“ testátora, který by pamatoval na konvent, aniž by jeho členka nebyla abatyší či priorckou. Byli zde samozřejmě šlechtici, kteří podobně jako Walderode nebyli spjati pokrevním svazkem, nicméně se františkánských hnutí inspirovali. Donace se pak mohla stát manifestací katolické víry, symbolem sympatií s františkánskou spiritualitou či pouze jednou z položek v závěti po všech ostatních tehdy běžně fundovaných institucích – o tom by svědčily také menší částky oproti fundacím „rodinným“. Opět při sledování všech třech konventů platí, že nejčastěji se obraceli na konvent klarisek, dosud v povědomí nejprestižnější.

Vedle toho zde byli také fundátoři, u nichž převažovala motivace jiná. Mezi tyto osoby patřila například místní šlechta. Takto fundovali klarisky třeba znojemští páni, rytíři z Metzerichu, kteří svůj predikát získali až v 17. století. Nad soudobými měšťany nevyňikali zřejmě statky ani příliš odlišným způsobem životem; jednotliví jejich

⁴¹⁰ Mašek, *Šlechtické rody*, s. 422.

⁴¹¹ MZA Brno, E 43, Klarisky Znojmo, sign. B., „Nadační listiny“. Mašek, *Šlechtické rody*, s. 517.

⁴¹² NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 706, Schwesterbuch, nepag. Mašek, *Šlechtické rody*, s. 523.

⁴¹³ Jedinou výjimkou je měšťan Stadler, jenž měl v konventu celkem tři dcery. Ibid.

příslušníci zasedali v městské radě a podíleli se tak na chodu města.⁴¹⁴ Klášter však podpořili darem nemovitosti.⁴¹⁵ Spíše menšími příspěvky pamatovali na konvent další členové šlechtické obce, např. František Ignác Sternbach s donací 226 zlatých či Anna Františka z Eggredessu s pěti sty, stavbu kaple svaté Kláry dále podpořili také Valdštejni.⁴¹⁶

Roku 1725 darovala konventu vysokou částku deseti tisíc zlatých osoba, která zřejmě do té doby neměla s konventem společného absolutně vůbec nic. O její fundaci a přáních z ní vyplývajících poprvé informovala konvent pár dní po jejím skonu její příbuzná.⁴¹⁷ Marie Josefa von Thavonat si za svůj dar přála být pohřbena do krypty klarisek; aniž však tuto svou záležitost s nimi konzultovala. Následkem toho se ještě v roce 1725 spustil kolotoč dopisů s ověřováním této žádosti směrem k rodině Thavonat, vedle toho s informováním františkánům a v neposlední řadě také biskupovi; jednání se protáhla až do následujícího roku. Marie Josefa von Thavonat byla však krypta klarisek pohřbena až roku 1730, když totiž předtím našla odpočinek v kryptě chrámu Panny Marie Nanebevzaté, proti čemuž příbuzní protestovali.⁴¹⁸ Oproti situaci závěru 17. století tak jednak zřejmě narostlo povědomí o tom, co vše je třeba předkládat k posouzení „výš“, co nelze rozhodnout jen v rámci konventu. Stejně tak je zřejmá vyšší hodnota řeholního života i po smrti ve vnímání společnosti, která kryptu klarisek chápe jako místo větších privilegií ve srovnání s jiným, „laickým“ pohřebišťem, třebaže pod chrámem.⁴¹⁹

Na dobu posledních sta let se konvent stal opět reprezentantem duchovního života žen; hovorna byla opět více než kdy jindy vyhledávaným místem k setkávání. Příslušnice rodin, z nichž pocházely řeholnice, se nechávaly ve větší míře po stanovení odkazu pochovávat v jejich kryptě,⁴²⁰ a konečně, ženy inspirovány zbožným životem

⁴¹⁴ Mašek, *Šlechtické rody*, s. 636.

⁴¹⁵ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 704, Kronick, nepag.

⁴¹⁶ Ibid.

⁴¹⁷ MZA Brno, E 43 Klarisky Znojmo, krabice B 14, Cantelmo, 24. 10. 1725. Mašek, *Šlechtické rody*, II. díl (v tisku).

⁴¹⁸ ZA Opava, pobočka Olomouc, Arcibiskupství Olomouc, Klarisky Znojmo, inv. č. 2129, sign. B b 147.

⁴¹⁹ Příloha č. 13. Donátoři znojenských klarisek a příbuzenské vazby.

⁴²⁰ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3120, karton č. 185, „Kostel, zvony, chór, krypta“.

odcházely trávit svá poslední léta mezi řeholnice.⁴²¹ Tato forma zbožného života byla blízká ženám již ve středověku. Zvláště vdovy nacházely své místo v konventech, nejčastěji však terciářských. Statuta mnohých konventů velmi často totiž stanovovala věk řeholnic; spíše než spodní hranice byla nejprve omezena ta horní. Tato pravidla, třebaže byla praktikována různě, se odrazila rozhodně ve vnitřních řádech klášterů i v raném novověku. Znojemský klášter podle statut provinciála Sanniga nepřijímal ženu starší pětadvaceti let.⁴²² A to od roku přijetí statut vůbec, do tohoto data výjimečně jako v případě vdovy po císařském expeditorovi tajné dvorské kanceláře ve Vídni, Heleny Pauly Burgweinin. Jednou z příčin (vedle proklamace řeholnic jako Bohu zasvěcených panen) tohoto nařízení byla jistě vědomí určité fyzické i psychické náročnosti života v konventu s ohledem na nízké dožití tehdejší populace. Tyto ženy již byly skutečně za zenitem svého aktivního života; Helena Brugweinin zemřela krátce před svými slavnými sliby, ještě jako novicka.⁴²³

Pokud však ženy prahly trávit svá poslední léta v blízkosti konventu, ať už proto, že byly spojeny s některou řeholnic pokrevními poutem, či proto, že v kontemplativní modlitbě viděly smysl svých posledních dní, mohly využít možnosti „života na okraji konventu“. Středověké konventy znaly mnohdy velmi důvěrně termín *provision*, jež označoval službu, kterou panovník prostřednictvím projevil svým dvorským i jiným služebníkům. Zaopatření našel takovýto člověk v některém z konventů, který byl nadán královskými majetky a jako takový byl považován panovníkem za královskou komoru.⁴²⁴ Na rozdíl od ostatních tedy tento obyvatel klášterního komplexu nepřispíval do konventní pokladny. V raněnovověkých statutech však ošetření žádného takového případu nenajdeme. Ty souhlasí pouze s možností pohřbu laika do klášterní krypty.⁴²⁵ To, že neexistoval postup přijetí, ještě neznamenal zákaz, schválení mužským představeným (jež z mnoha logických výhod vyplývalo) však

⁴²¹ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3122, karton č. 185, „Pobyt světských osob v klášteře“. Evangelisti, Wiwes, Widows, and Brides of Christi Marriage and the Convent in the Historiography of Early Modern Italy. In: *Historical Journal* 43/2000, s. 246.

⁴²² NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3110, karton č. 184, Statuta und Ordnungen, s. 86-92.

⁴²³ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 706, Schwesterbuch, nepag.

⁴²⁴ Zikmund Winter, *Život církevní v Čechách: Kulturně-historický obraz z 15. a 16. století* (Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1895), s. 724.

⁴²⁵ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3110, karton č. 184, Statuta und Ordnungen, s. 79-84.

předcházela dohoda podmínek do určité míry „společného soužití“ a na prvním místě „operace“ s realitou klauzury.

V prvním roce nového století požádala o přijetí do kláštera hraběnka de Sannig, žena, jež stále měla v rukou některé záležitosti obchodu a šlechtického podnikání. Bez velkých výhrad dostala do rukou klíč od hovorny, aby zde mohla projednávat své vlastní záležitosti. Výše finanční částky, kterou podpořila konvent, se nám bohužel nezachovala. Nicméně její záležitost schválil i tehdejší vizitátor, P. Fortunát Hueber.⁴²⁶ Úpravy, tentokrát stavební, si vyžádala další laická příslušnice kláštera, Dorota Polyxena, hraběnka ze Stahremberku.⁴²⁷ V roce 1708 uzavřela s klášteřem klarisek smlouvu, podle níž se mohla až do své smrti stravovat a bydlet v komplexu konventu v hodnotě jednorázového poplatku dvou tisíc zlatých; mimo to každého půl roku přispívala na dvěma sty padesáti zlatými. Nicméně na základě jakési trvalé možnosti přítomnosti bohatých laiček byla pro tyto účely k jednomu z klášterních traktů přistavěna část o dvou pokojích a kuchyni, která se nacházela mimo vlastní klauzuru. Zvláštním odkazem (3000 zlatých) pamatovala na sestru Marii Antonii Reginu Gaierin, jež vstoupila do konventu roku 1702.⁴²⁸ Zda ji však k tomuto kroku vedl příbuzenský či jiný motiv, nejsme zatím schopni doložit. V roce 1726 tento byt obydlela matka jedné z řeholnic, Regina Fürnerin. Ta zaplatila za „byt a stravu“ 500 zlatých.⁴²⁹

Až v případě již v pořadí čtvrté z žen mající zájem na životě v klášteře, začaly fungovat jasné pokyny, do jaké míry může laička ovlivnit život v konventu. Vizitace provinciála Vrbčanského v roce 1740 jasně ukázala na posun ve vnímání klauzury směrem k těmto ženám. Ty totiž už nebyly chápány jako „cizí element“ a do vlastní klauzury byly v některých případech zřejmě skutečně vpuštěny. A tak, jestliže na počátku 18. století nebylo třeba v souvislosti s klauzurou vydávat speciální napomenutí, nyní byl Vrbčanský ve vizitační zprávě nucen zmínit nedodržení řehole.⁴³⁰

⁴²⁶ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3122, karton č. 185, „Pobyt světských osob v klášteře“.

⁴²⁷ Mašek, *Šlechtické rody* II. díl (v tisku). Wurzbach XXXVII. s. 157-214.

⁴²⁸ MZA Brno, E 43 Klarisky Znojmo, krabice C 12.

⁴²⁹ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3122, karton č. 185, „Pobyt světských osob v klášteře“.

⁴³⁰ MZA Brno, E 43, Klarisky Znojmo, krabice O 10/8, Praha 23. 9. 1741.

Anna Lucia Clauin se vážně začala zabývat možností pobývat v klášterním bytě někdy kolem roku 1736, a v témže roce také dohodla ústně s klášteřem smlouvu.⁴³¹ Patrně jí ze strany konventu nebyly kladeny striktní požadavky, které by musela nutně respektovat – mimo včasné platby a bezúhonnosti života – a proto iniciovala podobu svého přebývání v těchto místech sama; konvent představovaný abatyší se poté pouze mohl vymezit k jednotlivým požadavkům. Jeho náklonnost si Anna Lucia Clauin ještě poněkud pojistila ještě novým, dosud nezmíněným odkazem tří tisíc zlatých k již provedené platbě nájemného.⁴³²

První návrhy se týkaly samotného bytu, jež se svou dispozicí nacházel mimo místo vlastní klauzury. Měla v něm být vytvořena možnost pro vlastní ruční práci, stejně jako pro vaření. Konvent měl rovněž zařídit pravidelný přísun dřeva. Předpokladem pro toto zařízení bytu bylo ujištění se, že na laickou ženu se nevztahují posty dodržované řeholnicemi. Další požadavky se týkaly přísunu zdravotní i duchovní péče. Konvent na její žádost měl poskytnout v nutných případech svého lékaře; zpověď pak směla Anna Lucia Clauin vykonávat u *extra ordinari* zpovědníka.⁴³³

Původní zdání znalosti přísné observance, jak by vyplývalo ze zmínky o přísných postech, však laička překročila hned v dalších bodech. Především chtěla mimo dobu *silentia* navštěvovat své rodné sestry, hovořit se šafářem a zaměstnanci kláštera, vstupovat do chóru a rovněž si vyžádat jednu z laických sester jako stálou posluhovačku.⁴³⁴ Každý z požadavků znamenal alespoň minimální přestoupení tridentských regulí. Reakce konventu byla pak přímo úměrná ztotožnění se s těmito články.

Zákaz navštěvovat sestry byl evidentní. *Naše řeholní pravidla to zakazují v určitých hodinách*⁴³⁵. Skutečný časový údaj uváděný ve statutech však návštěvu neomezoval jen na určitou hodinu, vymezuje i dotaci.⁴³⁶ Zakázány byly rovněž hovory s jinými světskými osobami, dokonce se připomenula praxe kontroly dopisů. Jedinou

⁴³¹ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3122, , karton č. 185, „Pobyt světských osob v klášteře“.

⁴³² Ibid.

⁴³³ Ibid.

⁴³⁴ Ibid.

⁴³⁵ Ibid.

⁴³⁶ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3110, karton č. 184, Statuta und Ordnungen.

výjimkou bylo tedy povolení posluhy laickou sestrou, i když ani ta nebyla zproštěna svých obvyklých povinností v konventu, i její služba zůstala časově omezená.⁴³⁷

Rétorika odpovědi abatyše/řeholnic je více než zřejmá. Observance během oněch dvou předchozích staletích zapustila natolik dobré kořeny, že nedovolila žádnou z odpovědí formulovat v jiném než tridentském duchu. Můžeme tedy hovořit v jistém smyslu o člancích tridentina jako o závazných vžitých pravidlech, o nichž se ze strany řeholnic nediskutuje a to i tehdy, vyžaduje-li druhá strana určitá uvolnění. Připomeňme však, že samotná praxe byla poněkud obtížnější. Byla-li však v některých případech světská žena do klauzury vpuštěna, samotná řeholnice o opačném pohybu prostě už neuvažovala.

Observance bývala opuštěna – vyjma klauzury – dále kvůli vlastnění majetku samotnými řeholnicemi. Jestliže totiž ženské kláštery jako instituce mohly majetek vlastnit, osobní držení financí nebo věcí (jež řeholní život nevyžadoval) bylo zakázáno. Přesto symbolickou částkou (12-30 zlatých) pamatovaly vdovy žijící při klášteře na řeholnice, jež jim posluhovaly,⁴³⁸ stejně tak jsme svědky řeholnic-donátorek oltářů či kaplí, které uvádí přímo kroniky psané františkány. Jedna z poradních sester abatyše, Maria Johana Dominika Zawischin von Osenitz, nechala postavit roku 1716 oltář Ecce homo, o čtyři roky později zřídila oltář ke cti svaté Anny sestra Godefrida von Empfange, nepoměrně vyšší částky bylo třeba abatyši von Schaumburg ke zřízení kaple svaté Kláry. Tyto realizace či darování peněz, případně majetku však byly mezi řeholnicemi obvyklé – ať už se jednalo o jejich osobní majetek či dar rodiny pro vlastní potřebu – byly chápány jako *heilige Almossen*.⁴³⁹ Jejich dar (stejně jako v případě donátorsví jejich rodin) nebyl přímo podmíněn vykonáváním některé z konventních funkcí, i zde je nicméně patrné, že určité sepětí zde fungovalo.

V souvislosti se zpřísněním pravidel byl postupně princip života laiků na okraji klauzury opuštěn, od poloviny 18. století byly také konventy méně vyhledávaným místem šlechtickými dcerami, s pozvolným nástupem procesu modernizace

⁴³⁷ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 3122, karton č. 185, „Pobyt světských osob v klášteře“.

⁴³⁸ MZA Brno, E 43, Klarisky Znojmo, krabice C 12, závěť hraběnky von Stahrenmberk, z 27. 7. 1713.

⁴³⁹ NA Praha, Archiv ČFP, inv. č. 704, Kronick, nepag.

a sekularizace také mnozí donátoři nacházeli pro své finance odbytiště jinde. Stabilizaci života (a přechod k životu v intencích reformy) lze nejlépe dokumentovat na přednostním zájmu konventu o hospodářství.⁴⁴⁰ Kapitola klášterů se uzavřela jejich zrušením roku 1782. Zatímco brněnské řeholnice ve velké většině vstoupily do konventu voršilek, který byl zřízen v stávajícím klášteře, znojmské řeholnice po sekularizaci dožily ve Znojmě, kostel byl zbořen a budovy využity pro vojenské a správní účely.⁴⁴¹

⁴⁴⁰ Posledních čtyřicet let konventu nacházíme v kronikách jen výjimečně jiné zmínky, než ty reflektující stav hospodářství v poddanských vesnicích. Domníváme se, že starost o hospodářskou stránku znamená ustálenost duchovní i mravní. Srov. Ibid.

⁴⁴¹ Bílek, *Statky a jmění kolejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v Království českém od císaře Josefa II. zrušených*, s. 335, 345.

ZÁVĚR

Tridentský koncil se na svém pětadvacátém sezení věnoval také problematice řeholních řádů. Byť se i mezi koncilními otci nacházely osoby zvažující Lutherův postoj k řeholím, byl všem řádům přiznán prostor v reformující se církvi: na jedné straně se měli vrátit k vyznávání ideálů svých zakladatelů, na straně druhé byli zapojeni do nové, potridentské představy církve. Řeholníci tak byli vysláni (re)christianizovat evropské, ale i zámořské obyvatelstvo, řeholnice měly obnovením či přijetím striktní klauzury fungovat jako *hnací síla* těchto snah.

Řada ženských klášterů však ideál klauzury během 15. a počátku 16. století ztratila; vedle toho existovala celá řada žen, jimž dovoľoval vstup do třetích řádů realizovat řeholní život bez závazku uzavření se. Poté, co církevní představitelé uznali v plném smyslu i tyto osoby za *řeholní*, jejich návrat k původní observanci byl spjat s uvalením klauzury. Reforma tridentina tak nejpozději od roku 1570 (bula nařizující všem osobám s jednoduchými sliby složit slavné) byla ztotožněna s klauzurací řeholnic; způsoby jejího provedení však byly nesmírně rozmanité.

Vlastní reforma ženských klášterů v České františkánské provincii započala na prahu století sedmnáctého: nejprve v klášteře františkánských terciárek v Brně, krátce poté v znojenském klášteře klarisek; trojici ženských klášterů provincie doplnila počátkem století osmnáctého rezidence františkánských terciárek v slezském Javoru, překvapivě však ignorovala jinde už stabilizovaná tridentská pravidla a i zde bylo teprve nutno reformu tridentina provést.

Iniciátory snah se ve všech případech stali nositelé jurisdikce, zástupci I. řádu potažmo olomoucký biskup. Byl to právě František kardinál z Ditrichštejna, jež po nedávném zveřejnění dekretů koncilu přistoupil k obnově řeholního života ve své diecézi. Z ženských klášterů podpořil konvent františkánských terciárek, uvnitř provincie i vzhledem k domům jiných řádů, zcela bezvýznamný; neklauzurované komunity žijící společně v jednom domě vystavěl roku 1617 nový klášter, pravidla upravil směrem k zachování striktní klauzury a komunitu nadal majetkem. Zatímco totiž řada ženských klášterů (a mezi nimi i znojenský) se nejpozději od poloviny 16. století potýkala s problémy nedostatku povolání, brněnské terciářky zaznamenaly překvapivě po krátkém úpadku nový vzestup vokací nejpozději od roku 1600; ten se ještě rozšířil po radikální změně charakteru komunity. Rovněž bylo zřejmě snazší prosadit reformu v konventu, v jehož identitě už ke změně došlo. Málokterá terciářská

komunita totiž zůstávala fungovat v intencích svého zakladatele, který si přál důsledně laický charakter svých členů. Možnost sdružování terciářů do jednoho domu proto schválili papežové; brněnské terciářky tak učinily roku 1517 na popud kvardiána františkánů. Sto let pak žily ve společném domě, aniž by však k tomu měly adekvátní statuta. Klauzura provedená v roce 1617 znamenala tak sice na jedné straně radikální zásah do jejich původně zcela laické identity, na druhé straně byla odezvou na tendenci laiků sdružovat se do komunitního života a také zprůhledněním charakteru života. V tu chvíli se staly františkánské terciářky subjektem, který mohl adekvátně podpořit reformy i v dalším domě.

Pro znojemské klarisky vydání nových statut s přísnějším pojetím klauzury (neboť ta byla jejich součástí od počátku) roku 1627 impulsem k reformě nebylo. Teprve o tři roky později, kdy byly konfrontovány s ideálem klauzury v kláštrech v Brně a ve Vídni, se jí podařilo prosadit. Požár konventu, kvůli jehož následkům musela komunita na čas hledat útočiště jinde, se ukázal jako počáteční bod reformy. Navrátilší se klarisky zvolily představenou řeholnici z Vídně a pověřily ji zavedením všech podstatných bodů dekretu *De regularibus et monialibus*. Řada změn probíhala však dlouhodobě, zpočátku se nedařila prosazovat přísnější pravidla ohledně věku přijímaných dívek a zkušební rok zpravidla trval jen několik měsíců; konečně zde zůstávala také velká autonomie abatyše, která nedovolila jurisdikčním představeným observanci dokončit.

Klíčovým bodem pro dokončení reformy bylo omezení doživotní vlády abatyše; roku 1675 byly v obou konventech zvoleny představené nové (v Brně nikoli bez odporu) a představitelé I. řádu je seznámili s novým pojetím jejich pravomocí. Teprve v tuto chvíli, kdy františkáni přejali plnou moc co se týká vnější správy ženských konventů, bylo možno hovořit o dokončení reformy tridentina. Totožný proces se však opakoval ještě o půl století později v rezidenci františkánských terciářek v Javoru; přestože nejpozději od roku 1570 komunity neklauzurovaných terciářek nemohly existovat – neměly totiž už právní základ, vznikla zde (na základě středověké tradice) právě tato komunita. Teprve po dvanácti letech existence byla v rezidenci vystavěna kaple; definitivní uzavření se odehrálo až před polovinou století, roku 1726.

Realitu observance, údobí stabilizace řeholního života, je možno zkoumat pohledem na vnitřní život komunity i vnější vazby okolo ní. Ačkoliv reformy ve všech třech observantům podřízených komunitách byly řízeny představiteli jurisdikce; přesto nelze souhlasit s nejčastěji propagovanými názory historiografické produkce,

že se jednalo vždy o rychlé a striktní až násilné uvalení klauzury. Přestože nelze hovořit o stálé participaci řeholnic na reformním procesu, takže by jej uvědoměle aplikovaly obě složky; proces klauzurační byl v rámci České františkánské provincie veden dlouhodobě a byl iniciován oběma stranami, navíc válečná nebezpečí dávala řeholnicím možnost jej zpochybnit – ta však nikdy využita nebyla.

Přesto život v intencích probíhající a dokončené reformy nebyl jednoduší; zvláště konventy uzavřených žen přitahovaly řadu zbožných dárců, vedle toho zde byly také rodiny sester, mezi nimiž mohla existovat velmi silná pouta. Byli to právě příbuzní řeholnic, kteří nejčastěji konventům odkazovali část svých majetků. Svou závislost na nich často znázorňovaly sestry zvolením právě řeholnice s významnými či bohatými rodinnými příslušníky do čela konventu. Výměnou za hmotné statky nabízely pak řeholnice spirituální, modlitby, ale také možnost bytí v jejich blízkosti za života i po smrti; na počátku 18. století byl ve znojenské klášterě zbudován trakt, jež se nacházel svou dispozicí mimo klauzuru a v němž mohla některá z laických žen pobývat; v Brně i ve Znojmě mimo to existovala možnost pohřbívat laické ženy do krypt řeholnic. V některých případech však bývala realita přísné observance ve snaze laikům vyhovět opouštěna; rodiny sester se tak, třebaže se nikterak nezapojovaly (ať pozitivně či negativně) do procesu reformy, leckdy stávaly protichůdným elementem reformy. Lze poznamenat, že oscilace mezi I. řádem a vlastními příbuznými, byla vlastním prvkem raněnovověkého ženského života.

Období raně novověkých ženských klášterů bylo paradoxně reformou též završeno; kláštery zmizely z mapy provincie díky sekularizačním zásahům pruského krále Fridricha II. a císaře Josefa II.

PRAMENY A LITERATURA

Archivní prameny:

- Archiwum Państwowe we Wrocławiu, fond Rep. 87 (mikrofilm), Klasztor Franciszkanek w Jaworze.
- Moravský zemský archiv Brno, fond E 43, Klarisky Znojmo, kartony 1-6.
- Moravský zemský archiv Brno, E 21, Františkáni Dačice, kniha č. 3, Archivum conventus Brunensis.
- Moravský zemský archiv Brno, fond E 25, Jezuité Brno, krabice č. 121 a, č. 121 b, č. 121 c.
- Moravský zemský archiv Brno, fond E 66, Voršilky Brno, kniha č. 2, Úmrtní kniha domu svatého Josefa, karton č. 1.
- Moravská zemská knihovna Brno, sign. ST1-876.053, Gnadenbild der heilige Mutter Gottes im Jungfrau Kloster Ordinis Sanctae Clara zu Znaim.
- Národní archiv Praha, fond č. 38, Archiv České františkánské provincie, Klarisky Znojmo, inv. č. 3117-3118, karton č. 184., inv. č. 3119-3127, karton č. 185.
- Národní archiv Praha, fond č. 38, Archiv České františkánské provincie, Terciářky Brno, inv. č. 3109-3114, karton č. 184.
- Národní archiv Praha, fond č. 38, Archiv České františkánské provincie, Terciářky Javor, inv. č. 3130, karton č. 185.
- Národní archiv Praha, fond č. 38, Archiv České františkánské provincie, kniha č. 55, Archivum conventus Znoymensis, kniha č. 52, Archivum conventus Javoriensis.
- Národní archiv Praha, fond č. 38, Archiv České františkánské provincie, inv. č. 703-706, knihy č. 309-313.
- Vědecká knihovna v Olomouci, M II 166, Regeln der Schwestern des dritten Ordens des hl. Franciscus in Brünn, nepag.
- Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc, Františkánky Brno, inv. č. 2124, sign. B b 142, karton č. 449.
- Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc, Klarisky Znojmo, inv. č. 2129, sign. B b 147, karton č. 450.

Tištěné prameny:

- Das heilige, allgültige und allgemeine Concilium von Trient, das ist: dessen Beschlüsse und hl. Canones nebst den ... päpstlichen Bullen; treu übersetzt ... von J. Egli.* Luzern, 1825.
- Gaude, Francesco. *Bullarum diplomatum et privilegiorum sanctorum romanorum pontificum.* Tomus VII, A Pio IV. (an. MDLIX) ad Pium V. (an. MDLXXII). Augustae Taurinorum, 1862.
- Řeholní pravidla III. řádu sv. Otce Františka stanovené papežem Lvem X. pro bratry a sestry pospolu žijící a stanovy téhož řádu s dodatkem o volbě vrchní představené. Hradec Králové, 1902.
- Vrbčanský, Severin. *Nucleus Minoriticus seu vera et sincera relatio originis et progressus provinciae Bohemicae, conventuum et residentiarium fratrum et sororum sanctimonialium Ordinis Minorum S. P. Francisci strictae observantiae reformatorem in provincia, sub patrocinio Sancti Wenceslai ducis et martyris per Bohemiam, Moraviam et Silesiam existentium.* Praha, 1746.

Literatura:

- Adamska, Janina I. *Milosrdenství, chudoba, radost. Příběh svaté Alžběty Uherské, lanckraběnky durynské.* Brno: Konvent minoritů, 2008.
- Balcárek, Pavel. *Kardinál František Ditrichštejn: 1570-1636: Gubernátor Moravy.* 1 ed. České Budějovice: Veduta, 2007.
- Bartoli, Marco. *Svatá Klára: Žena mezi mlčením a pamětí.* 1 ed. Praha: Vyšehrad, 2004.
- Baker, Joanne. Female Monasticism and Family Strategy: The Guises and Saint Pierre de Reims. In: *Sixteenth Century Journal* XXVIII/4 (1997), s. 1091-1108.
- Beneš, Petr Regalát. *Františkánství v kontaktech s jiným a cizím.* 1 ed. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2009.
- Bílek, Tomáš Václav. *Statky a jmění kollejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených.* Praha: František Bačkovský, 1893.
- Bogucka, Maria: Women's Lot in the Early Modern Period. In: *Women in the History of Europe.* Warszawa, 2008, s. 58-93.

- Bogdan, Franciszek. Geneza i rozwój klauzury zakonnej. In: *Warszawskie studia teologiczne* 28. Poznań, 1954, s. 238-250.
- Borkowska, Małgorzata. *Życie codzienne polskich klasztorów żeńskich w XVII- XVIII wieku*. 1 ed. Warszawa: Państwowy instytut wydawniczy, 1996.
- Táž. Nuns in a Multi-Denominational Society (Poland, 17-18th Century). In: *Churches and Confessions in East Central Europe in Early Modern Times*. Lublin, 1999, s. 167-171.
- Beales, Derek. *Prosperity and Plunder. European Catholic Monasteries in the Age of Revolution, 1650-1815*. Cambridge University Press, 2003.
- Buben, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*. 1 ed. Praha: Libri, 2007.
- Církev a smrt: Institucionalizace smrti v raném novověku = Church and Death: The Institutionalization of Death in the Early Modern Times*. Praha: Historický ústav, 2007.
- Dějiny města Brna*. 1 ed. Brno: Blok, 1969.
- Dülmen, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku: (16.-18. století)*. 1 ed. Praha: Argo, 1999.
- Elbel, Martin, *Bohemia Franciscana: Františkánský řád a jeho působení v českých zemích 17. a 18. století*. 1 ed. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001.
- Evangelisti, Silvia. „We Do Not Have It, and We Do Not Want It“: Women, Power, and Convent Reform in Florence. In: *Sixteenth Century Journal*, XXXIV/3 (2003), s. 677-700.
- Táž, *Wives, Widows, and Brides of Christ: Marriage and the Convent in the Historiography of Early Modern Italy*. In: *The Historical Journal* 43/2000, s. 233-247.
- Female Monasticism in Early Modern Europe: An Interdisciplinary View*. Aldershot: Ashgate, 2008.
- Foltýn, Dušan. *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. 1 ed. Praha: Libri, 2005.
- Gerz – von Büren, Veronika: *Geschichte des Clarissenklosters St. Clara in Kleinbasel 1266-1529*. Basel, 1969.
- Greyerz, Kaspar von. *Religion and Culture in Early Modern Europe, 1500-1800*. New York: Oxford University Press, 2008.
- Harline, Craig E. *The Burdens of Sister Margaret: Inside a Seventeenth-Century*

- Convent*. Abridged ed., Rev. and abridged ed. New Haven: Yale University Press, 2000.
- Týž. A bishop in the Cloisters: The Visitations of Mathias Hovius (Malines, 1596-1620). In: *Sixteenth Century Journal* 22/1991, s. 611-639.
- Týž. Actives and Contemplatives: The Female Religious of the Low Countries before and after Trent. In: *Catholic Historical Review* 81/4 (1995), s. 541-567.
- Havlík, Lubomír Emil. *Znojmo: Z minulosti města a jeho památek*. Brno: Kraj. nakl, 1956.
- Heimbucher, Max. *Die Orden und Kongregationen der katholischen Kirche*. 3 ed. Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh, 1933-1934.
- Historia Franciscana: Katalog výstavy pořádané k 400. výročí příchodu bratří františkánů do kláštera Panny Marie Sněžné v Praze (1604-2004)*. 1 ed. Praha: Provincie bratří františkánů, 2004.
- Historia Franciscana II.: Sborník textů: Kapitoly z dějin České františkánské provincie Sv. Václava u příležitosti 300. výročí úmrtí provinčního ministra a významného učenice Bernarda Sanniga (1704) a 400. výročí příchodu františkánů k Panně Marii Sněžné v Praze (1604)*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005.
- Hlaváček, Petr, *Čeští františkáni na přelomu středověku a novověku*. 1 ed. Praha: Academia, 2005.
- Holzappel, Heribert. *Die Geschichte des Franziskanerordens*. Freiburg im Breisgau: Herder, 1909.
- Jedin, Hubert. *Geschichte des Konzils von Trient*. Freiburg: Herder, 1970.
- Král, Pavel. *Mezi životem a smrtí: Testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650*. 1 ed. České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2002.
- Kędracka, Anna. *Łowickie bernardynki*. Łowicz, 2005.
- Laven, Mary. *Virgins of Venice: Enclosed Lives and Broken Vows in the Renaissance Convent*. London: Viking, 2002.
- Lehtfeld, Elisabeth A. Discipline, Vocation, and Patronage: Spanish Religious Women in a Tridentina Microclimate. In: *Sixteenth Century Journal* XXX/4 (1999), s. 1009-1030.
- Macková, Marie. Voršilky v Čechách a jejich pojetí veřejné prospěšnosti. In: *Theatrum historiae* 3. Pardubice 2008, s. 221-226.
- Makowski, Elizabeth M. *A Pernicious Sort of Woman: Quasi-Religious Women*

- and Canon Lawyers in the Later Middle Ages*. 1 ed. Washington, D.C.: Catholic University of America Press, 2005.
- Mašek, Petr. *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: Od Bílé hory do současnosti*. 1 ed. Praha: Argo, 2008.
- Týž. *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: Od Bílé hory do současnosti*. II. díl. (Vybraná hesla; v tisku).
- Mařa, Petr. *Svět české aristokracie: (1500-1700)*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2004.
- McNamara, Jo Ann. *Sisters in Arms: Catholic Nuns through Two Millennia*. 1 ed. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1998.
- Medek, Václav, *Cesta české a moravské církve staletími*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1982.
- Metzer, Franz – Feuerstein-Prasser, Karin. *Geschichte des Ordenslebens*. Kielce, 2008.
- Minařík, Klemens. “Klarisky v zemích Koruny české.” *Sborník historického kroužku* 26/1925, s. 49-53.
- Týž. “Provinciál P. Bernard Sannig, učenec, spisovatel a organisátor františkánské provincie (1637-1704).” *Časopis katolického duchovenstva* 1920-1930, 61/86-71/96.
- Týž. “Stanovy pro znojenské klarisky z roku 1436.” In: *Sborník historického kroužku*. 23/1922, s. 48-55.
- Týž. “Terciáři v klášteřích.” *Sborník historického kroužku* 26/1925, s. 54-57.
- Nešpor, Zdeněk R. *Náboženství na prahu nové doby: česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. V Ústí nad Labem: Albis international, 2006.
- O'Malley, John W. *Trent and all that : renaming Catholicism in the early modern era / John W. O'Malley*. Cambridge, Mass. ; London: Harvard University Press, 2000.
- Pastor, Ludwig Friedrich August von. *Geschichte Der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters (bis Zum Tode Pius' VI.)*. 16 Bd. Freiburg im Breisgau, 1901-33.
- Piętrzyk, Zdislav. „Uciekamy się do świątobliwości waszi oycy i pana naszego“. Przyczynek do dziejów ss. bernardynek warszawskich w XII wieku. In: *W służbie Bogu i społeczeństwu. Zakony na ziemiach polskich w XVI-XIX wieku*. (Radom, 2004), s. 45-50.
- Power, Eileen. *Medieval English Nunneries, 1275-1535* (Cambridge, 1922).

- Prosperi, Adriano. *Il Concilio di Trento: Una introduzione storica*. Torino: Einaudi, 2001.
- Rapley, Elisabeth. Women and the Religious Vocation in Seventeenth-Century France. In: *French Historical Studies* 18/3 (1994), s. 613-631.
- Reynes, Geneviève. *Couvents de femmes: La vie des religieuses contemplatives dans la France des XVIIe et XVIIIe siècles*. Paris: Fayard, 1987.
- Royt, Jan, *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. 1 ed. Praha: Karolinum, 1999.
- Targosz, Karolina. *Piórem zakonnicy: Kronikarki w Polsce XVII W. o swoich zakonach i swoich czasach*. Kraków: Wydawn. "Czuwajmy", 2002.
- Vlček, Pavel. *Encyklopedie českých klášterů*. 1 ed. Praha: Libri, 1997.
- Walker, Claire. Prayer, Patronage, and Political Conspiracy: English Nuns and the Restoration. In: *The Historical Journal* 43/2000, s. 1-25.
- Táž, Combining Martha and Mary: Gender and Work in Seventeenth-Century English Cloisters. In: *Sixteenth Century Journal* XXX/2 (1999), s. 397-418.
- Wiesner, Merry E. *Women and Gender in Early Modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Winter, Zikmund. *Život církevní v Čechách: Kulturně-historický obraz z 15. a 16. století*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1895.
- Women in the Religious Life*. Florence: European University Institute, 1996.
- Worcester, Thomas. „Neither Married nor Cloistered“: Blessed Isabelle in Catholic Reformation France. In: *Sixteenth Century Journal* XXX/2 (1999), s. 457-472.
- Zdichynec, Jan. Přístupy k výzkumu ženských klášterů kontemplativních řeholí v raném novověku. In: *Antropologické přístupy v historickém bádání*, 1 ed. (Praha: Argo, 2007), s. 95-135.
- Zemek, Metoděj. *Posloupnost biskupů a arcibiskupů olomouckých*. Olomouc: s.n., 1949.
- Zuber, Rudolf. *Osudy moravské církve v 18. století*. II. díl. 1 ed. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2003.

Internetové zdroje

Memoriale propositi. © 2010. [citováno 13. 3. 2010]. Dostupný z www: <<http://www.francescanisecolarimadonnadellarocca.it/OFSnuovo/Memoriale%20Propositi.htm>>.

Cincialová, Lucie. *Komentář k řeholím III. řádu*. © 2009. [citováno 28. 11. 2009]. Dostupný z www: <<http://web.katolik.cz/ifs/>>.

Kašný, Jiří. *Tridentský koncil a kanonické právo*. © 2010. [citováno 10. 2. 2010]. Dostupný z www: <<http://www.tf.jcu.cz/>>.

Opaliński, Pawel. *Historia miasta*. © 2006. [citováno 22. 3. 2006]. Dostupný z www: <<http://www.jawor.pl/jawor/index.php?strona=dzial1.php&c=del&n=1>>.

Wurzbach, Konstantin von. *Biographische Lexikon des Kaiserthums Österreich*. Band 1-60. © 2010. [citováno 26. 4. 2010]. Dostupný z www: <http://www.literature.at/collection.alo?from=1&to=50&orderby=author&sortorder=a&objid=11104&page=>.

RESUME

Life in women's monastic communities was never before so differentiated as at the beginning of the early modern period. But many of them left original observance during centuries. The decree *De regularibus et monialibus* concluded during the last meeting of The Trident Council connected the idea of renewal of monastic orders with strict seclusion. It should have secured their unification and easier control.

The aim of this diploma paper is to describe so called *long duration* of trident reforms in female convents of the Bohemian Franciscan Province (convent of the order of St. Clare in Znojmo, convents of Franciscans of the third order in Brno and Javor); realization of the reform and its interiorization during 17th and 18th century. Both were viewed from two different aspects, from the point of view of the first order as jurisdictional superiors and nuns' families. If we presume that connection between convents and jurisdictional superiors carried necessary observance, connection with secular world, in which nun's relatives played the main role (and which couldn't reflect all the nuances of the strict life), could be destructive.

The reform of convents started quite late, at the beginning of the 17th century. In all cases its initiators were wearers of jurisdiction, representatives of the first order, or the bishop of Olomouc. The convent of Franciscans of the third order was reformed as first in 1617 thanks to František cardinal from Ditrichštejn. Originally an independent association of pious women developed during 16th century into a community living together. Ditrichštejn executed seclusion of the community which had already changed its identity. Moreover it had, contrary to many other convents, enough new members. The convent became a wearer of the reform for other houses. The convent of the order of St. Clare in Znojmo accepted conclusions of the decree only after it was confronted with impacts of the reform during a visit in the secluded convent in Brno. The convent in Javor was also secluded only several years after it was founded, although the residence was founded only in 1701 and legally it did not have substantiation. For finishing the reform it was crucial that livelong control of abbess was restricted. In both convents there were elected new superiors in 1675. The representatives of the first order informed them about new conception of their authority. Only now, when Franciscans took over all power concerning female convents, we can speak about completion of the trident reform.

Regardless life in intention of the running or completed reform was not unified. Especially the convents of secluded women attracted many pious donators. There were also nuns' relatives, who mostly left their property to convents. Nuns often demonstrated their dependence on them electing the nun who had important or wealthy relatives to run the convent. In exchange for property nuns offered their prayers but also possibility to stay near them during life and also after death. At the beginning of 18th century there was built an annex which was situated outside enclosure and some laic women could stay there. Besides in Brno and Znojmo it was possible to burry laic women into the nuns' crypts. In some cases the strict observance was being abandoned in pursuit of obliging laics. Nuns' families then, although they did not take part in the reform (positively nor negatively), sometimes became an opposing element in the reform. It can be said that oscillation between the first order and the relatives was the actual element of life in the early modern period.

The period of modern convent was, paradoxically, rounded off with the reform. Convents disappeared from the province map because of intervention of prince Friedrich the Second and the emperor Joseph the Second.

ANOTACE

Příjmení a jméno: Kašpárková Jarmila

Fakulta: Filozofická

Katedra: Katedra historie

Název diplomové práce: Ženské kláštery v České františkánské provincii v raném novověku

Vedoucí diplomové práce: Martin Elbel, Ph.D.

Počet znaků: 164 499

Počet příloh: 13

Počet titulů použité literatury: 77

Klíčová slova: ženské františkánské konventy, klarisky, terciářky, Česká františkánská provincie, raný novověk, Tridentský koncil, proces reformy, I. řád., rodiny řeholnic, konventy a laici.

Charakteristika práce: Diplomová práce zkoumá v rámci ženských konventů České františkánské provincie proces přijímání dekretu *De regularibus et monialibus* a jeho interiorizaci řeholnicemi v závěru 17. a během 18. století; podíl I. řádu a laiků, resp. rodin řeholnic na tomto procesu.

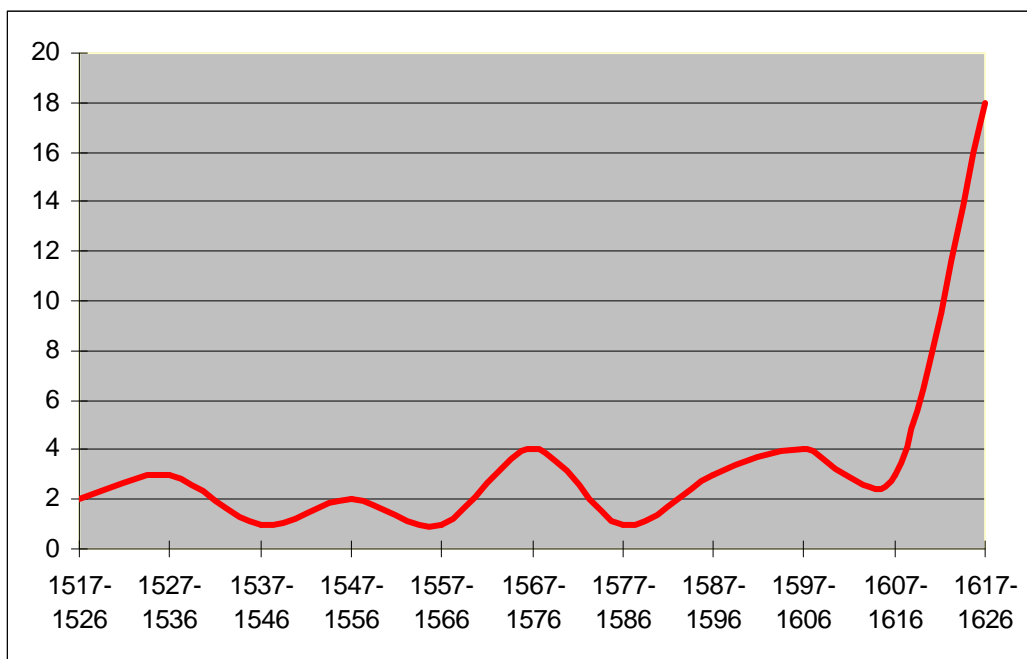
PŘÍLOHY

Příloha č. 1. Brněnské terciářky 1517-1617

	<i>1289 Memoriale propositi</i>	<i>1521 Inter cetera</i>	<i>terciářky 1517-1617</i>
<i>společný život</i>	ne	ano	ano
<i>klauzura</i>	ne	ano, ve smyslu určitých prostor uvnitř kláštera, anebo striktní, pokud chtějí	ve smyslu určitých prostor uvnitř kláštera
<i>slib chudoby, čistoty a poslušnosti</i>	ne	ano	slib poslušnosti, slib čistoty
<i>noviciát</i>	ano	ano	-
<i>řeholní oděv</i>	střízlivost v oblékání	jednoduchý oděv	-
<i>činnost</i>	není vymezena, důraz na kající charakter života	chórová modlitba (pro ty, jež se ji neumějí modlit, ve stanovený čas jiný druh modlitby)	-
<i>představení</i>	ministr, osoba zodpovědná za skupinu	abatyše	abatyše
<i>vizitace</i>	ne	každý rok	-
<i>jurisdikce</i>	ne	ano	ano

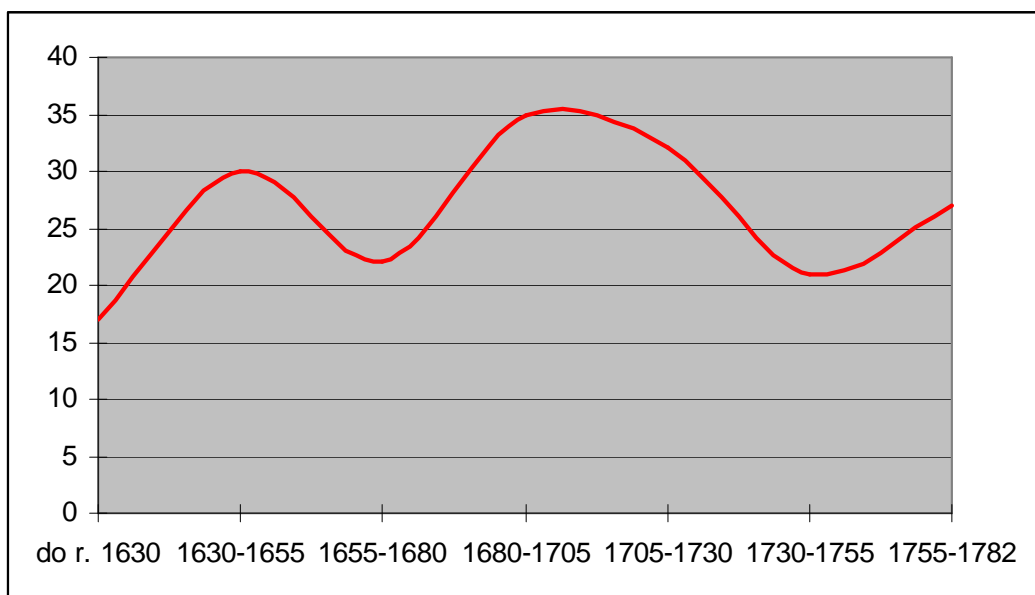
Příloha č. 2. **Počet vokací brněnských terciárek v 16. století a na počátku 17. století**

1517-1526	1527-1536	1537-1546	1547-1556	1557-1566	1567-1576	1577-1586	1587-1596	1597-1606	1607-1616	1617-1626
2	3	1	2	1	4	1	3	4	3	18

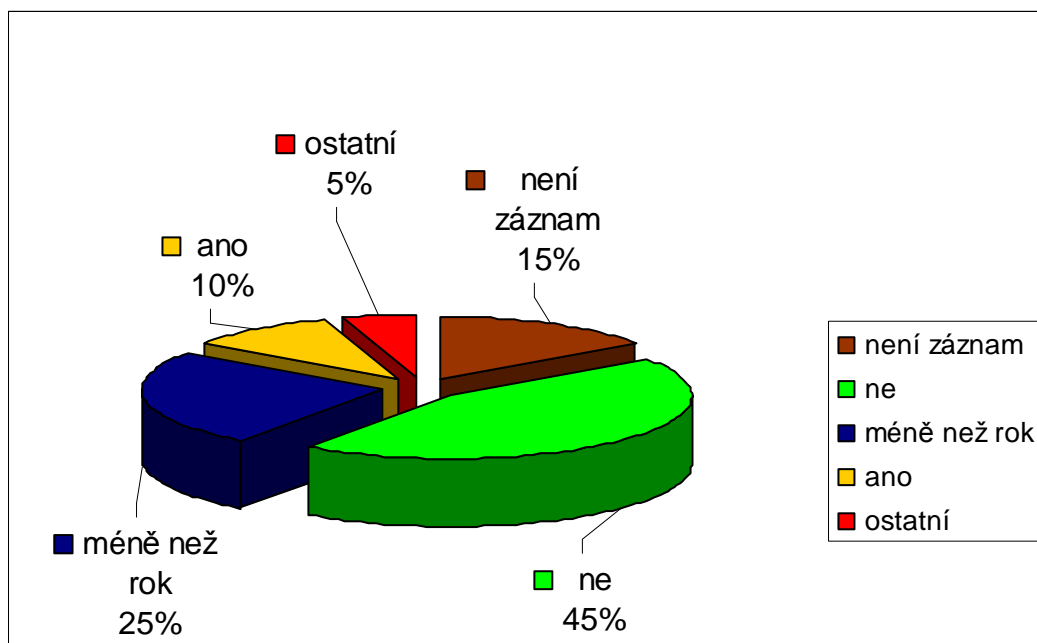

Příloha č. 3. Počet vokací v znojenském klášteře klarisek

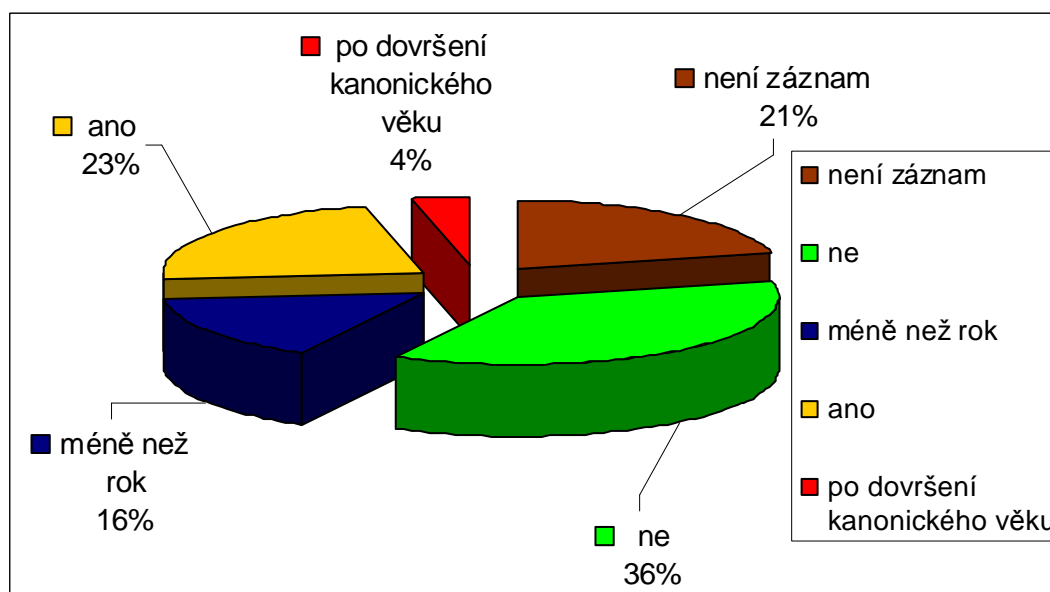
do r.	1630-1655	1655-1680	1680-1705	1705-1730	1730-1755	1755-1782
1630	30	22	35	32	21	27

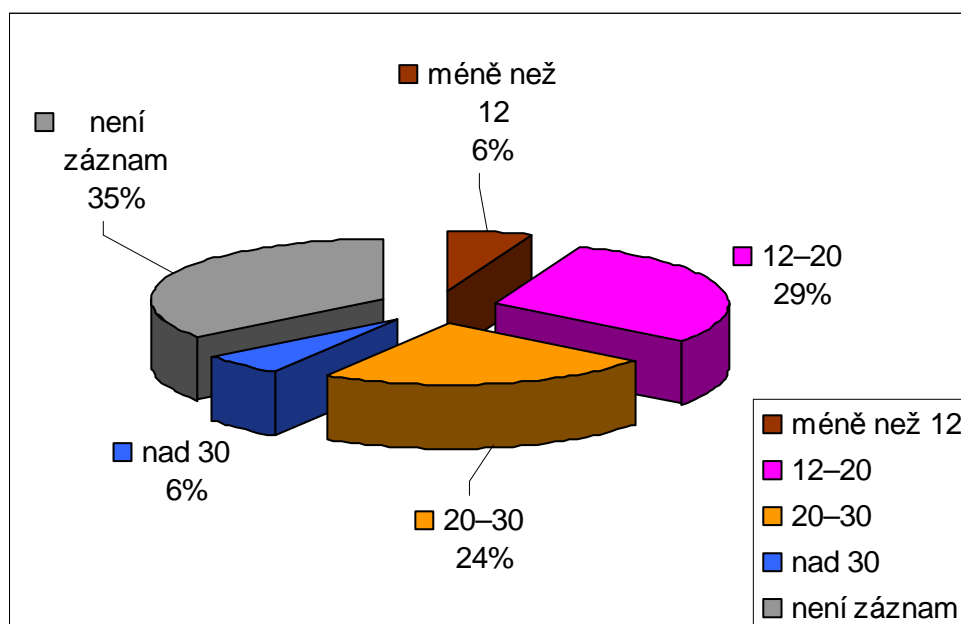
Příloha č. 4. Realizace noviciátu a jeho délka v znojenském klášteře klarisek v období před 1. reformou

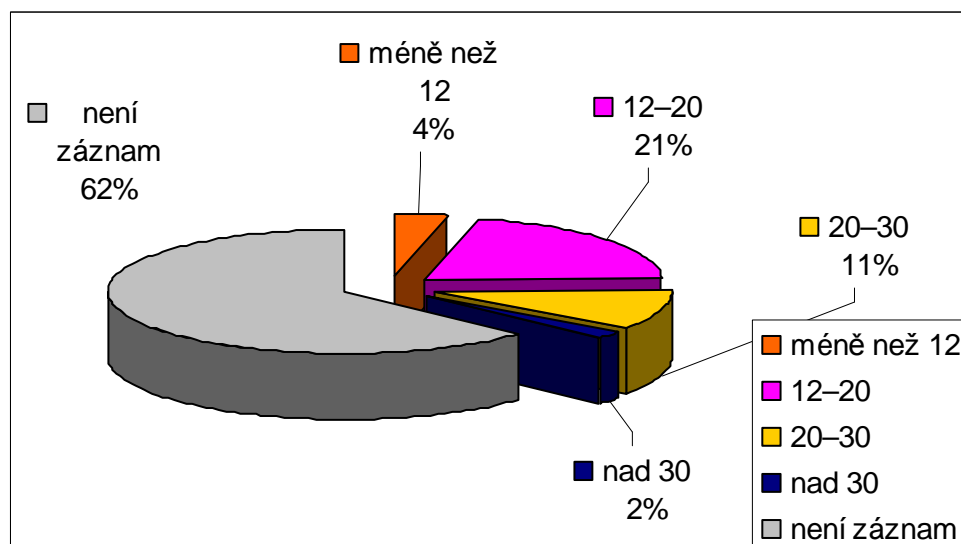
Příloha č. 5 Realizace noviciátu a jeho délka v znojenském klášteře klarisek v období mezi 1. a 2. reformou

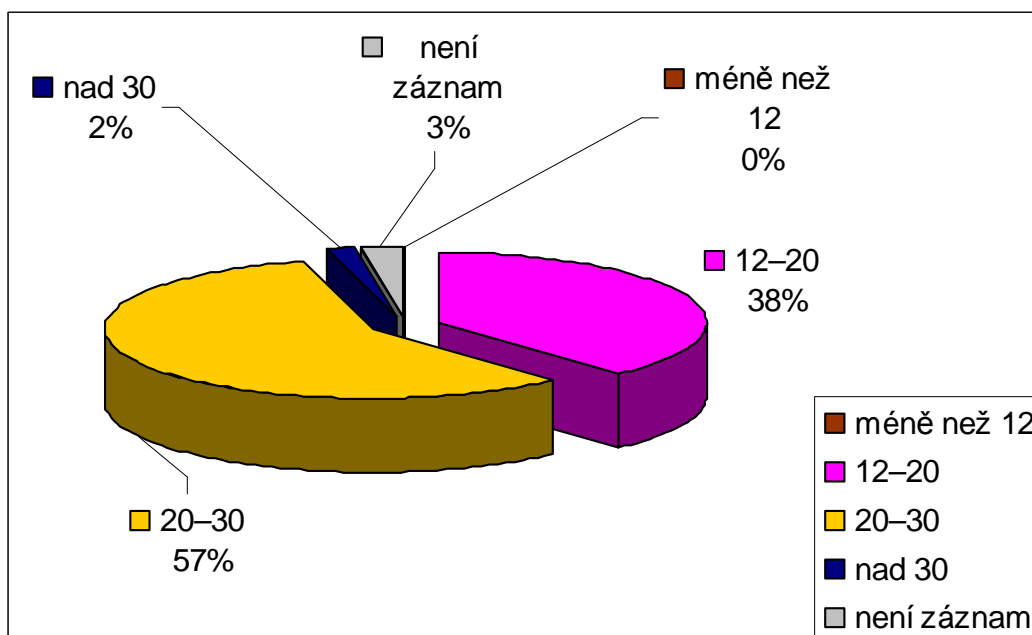
Příloha č. 6. Věk vstupujících dívek v období 1604-1630 (Klarisky Znojmo)

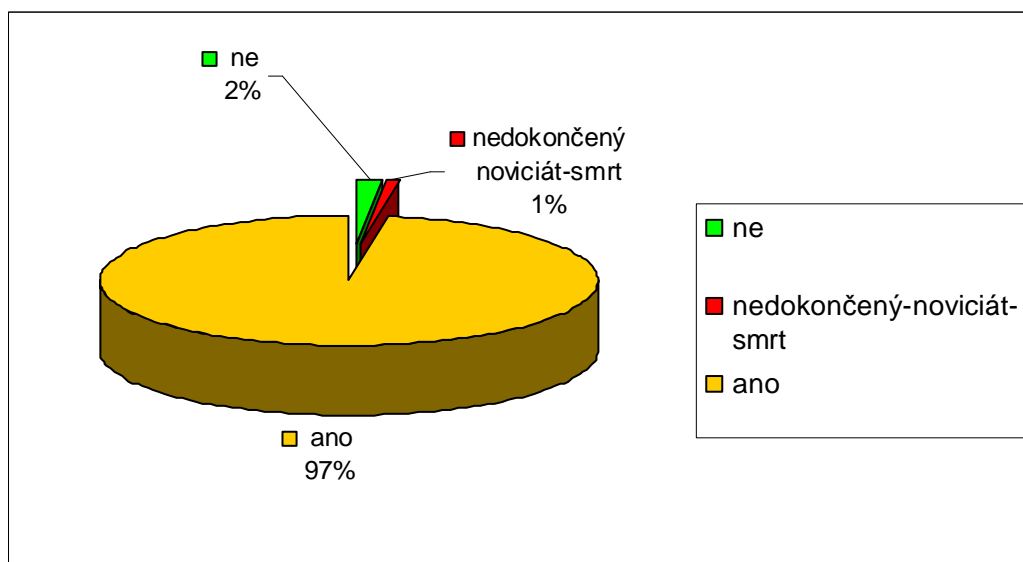
Příloha č. 7 Věk vstupujících dívek mezi 1. a 2. reformou (Klarisky Znojmo)

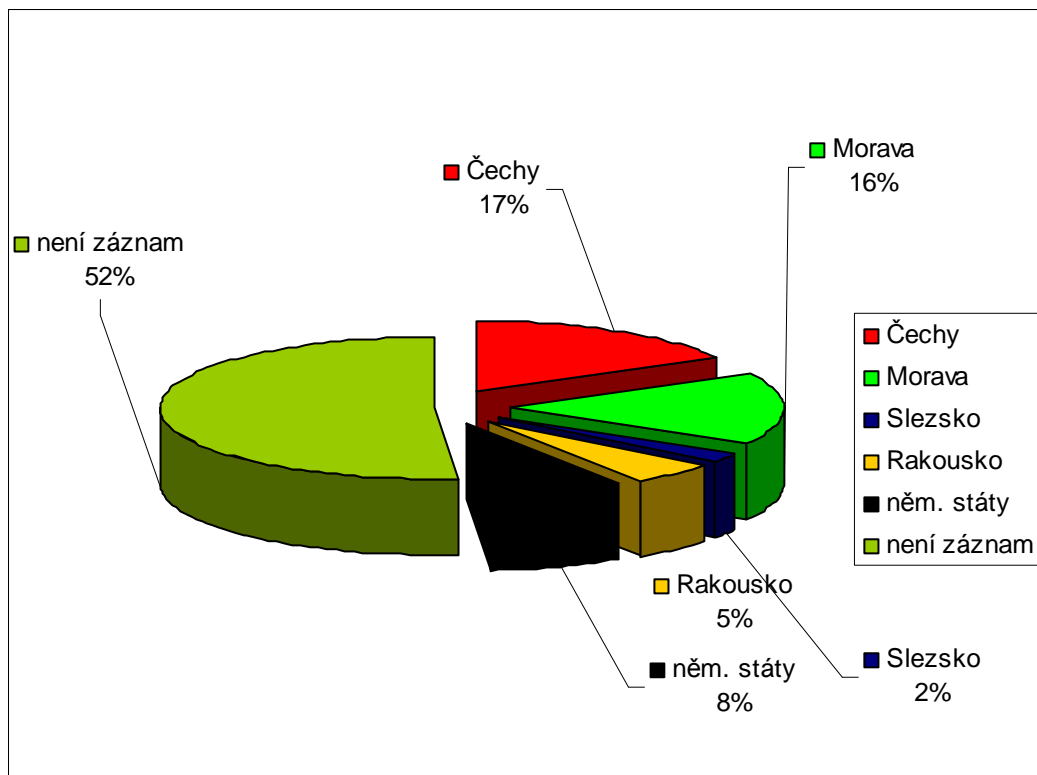
Příloha č. 8. Věk vstupujících dívek po roce 1685 (tzv. 2. reformě, Klarisky Znojmo)

Příloha č. 9 Noviciát po 2. reformě (Klarisky Znojmo)

Příloha č. 10 Místo původu klarisek ve Znojmě (Klarisky Znojmo)

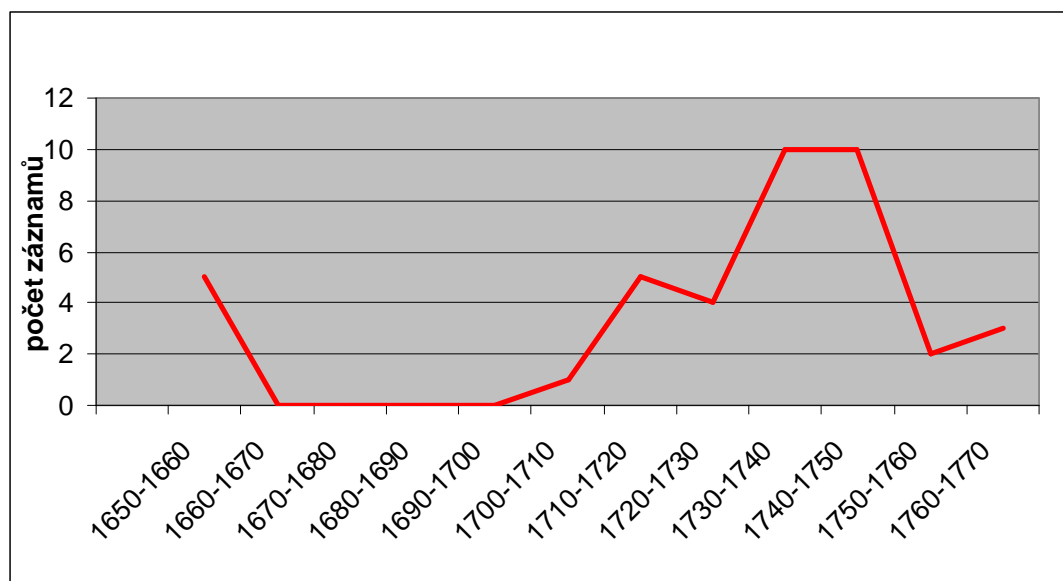
Příloha č.11 **Obraz Panny Marie**

Bildenbild der H. Mutter Gottes im Jungfrau
Kloster Ord. S. Clarae zu Znaim

Andreas et Josephus Schmuzei. Uná: Vien. Calcographi Sculpservunt

Příloha č. 12 **Milostný obraz v kostele znojemských klarisek a počty svědectví o zázraku (uzdravení)**

Příloha č. 13 **Donátoři znojemských klarisek a příbuzenské vazby (Klarisky Znojmo)**

